

F. M. Dostojevski

Devět
mužů

Fjodor Mihajlovič Dostojevski

VEČNI MUŽ

s ruskog preveo

Ljubomir J. Maksimović

Naslov originala:

Вечный муж, Ф. М. Достоевский

1870.

MMXVI

I

VELJČANINOV

Dode i leto, a Veljčaninov, i preko očekivanja, ostade u Petrogradu. Od njegovog puta na jug Rusije ne bi ništa, a njegovoj se stvari kraja ne mogaše sagledati. Ta njegova stvar — parnica oko imanja — okretala se na gore. Pre tri meseca ona još ne izgledaše tako zamršena, izgledaše skoro sigurna; ali najedared se nekako sve izmeni. „Uopšte, sve se počelo menjati na gore!“ — tu rečenicu poče Veljčaninov često sa zluradošću ponavljati u sebi.

On je imao veštog, skupog i poznatog advokata, i novca nije žalio; ali, u nestrpljenju i iz nepoverenja, poče se sam baviti parnicom: čitao je akta, i pisao akta koja je advokat uvek bacao, trčao po nadležstvima, zapitkivao, i, po svoj prilici, samo je kvario posao; naposljetku, advokat se stao tužiti na njega, i terao ga je da ide na selo. Ali Veljčaninov se nije rešio da ode na selo. Prašina, omorina, bele petrogradske noći koje razdražuju živce, — eto time se sad naslađivao u Petrogradu. I sa svojim stanom koji beše u blizini Opere, nije dobro prošao.

„Ništa mi ne ide kako treba!“ često govoraše on. Njegova hipohondrija je rasla svakim danom; uostalom, on je već odavno bio sklon hipohondriji. To je čovek koji je proživeo mnogo i bujno, i koji već uveliko nije mlad; moglo mu je biti trideset i osam, pa i trideset i devet godina; a sva mu je ta „starost“ — kako je on sam govorio — došla „skoro sasvim iznenada“. Nego, znao je on i sam da je ostareo pre vremena, ne po broju, nego po kakvoći godina; i ako je njegova iznemoglost zaista već počela, to je onda pre iznutra nego spolja. Spolja je još uvek izgledao mlad i čio.

Beše on visok i razvijen, sjajne guste kose, — bez i jedne sede, sa dugačkom plavom bradom koja mu dopiraše skoro do pola grudi; na prvi pogled izgledao je nekako nespretnan i mlitav, ali kad ga čovek malo pažljivije zagleda, odmah vidi u njemu ličnost od karaktera, koja je u svoje vreme vaspitana potpuno velikosvetski. Veljčaninovljevi pokreti su još i sad slobodni, smeli, pa čak i graciozni pored svega toga što je on čovek mrgodan i trom. Još uvek je bio pun nepokolebljivog, velikosvetski-drskog samopouzdanja, o čijoj jačini možda sam nije imao pravi pojam, i ako je bio ne samo pametan, nego nekiput čak i bistar — skoro inteligentan, i sa nesumnjivim sposobnostima. Boja njegovog jasnog i rumenog lica nekada se odlikovala nežnošću, i privlačila je pažnju žena. Čak i sad, po gde-ko, pogledavši ga, tek rekne: „gle ga kako je zdrav — kao od brega odvaljen!“ Pa ipak, taj „zdravi“ bejaše opasno zaražen hipohondrijom. Njegove plave velike oči imale su pre deset godina u sebi nečeg pobeđničkog; to su bile oči tako svetle, tako vesele i bezbrižne, da su i nehotice privlačile svakoga s kime god bi se susrele. A sad, u četrdesetim godinama, jasnost i dobrota su se skoro sasvim ugasile u tim očima oko kojih su već počele da se skupljaju sitne borice; naprotiv, u njima se pojavio cinizam čoveka zamorenog i ne sasvim moralnog, lukavstvo, a još ponajčešće podsmeh, i neki nov izraz kojega ranije nije bilo: izraz bola i tuge, neke rasejane tuge, čisto neodređene, ali velike.

Ta tuga javljala mu se naročito onda kada bi ostajao sam. Za čudo, taj bujni, veseli i rasejani čovek koji je pre dve godine još tako lepo pričao vesele priče — sad ništa nije voleo toliko koliko da ostane potpuno sam. On je namerno napustio mnoge poznanike, koje bi mogao da ne ostavi pored sveg toga što su njegove novčane prilike sad neobično slabe. Istina, tu je igrala ulogu i sujeta: sa njegovim nepoverenjem i sujetom ranija se poznanstva nisu mogla održavati. No i ta njegova sujeta, malo pomalo, usled

usamljenosti, počela je da se menja.

Ona se nije smanjila, šta više — uvećala se; ali je počela da se pretvara u neku naročitu sujetu, koje ranije nije bilo; ta sadašnja sujetna počela je da strada od sasvim drukčijih uzroka nego pre — od uzroka neočekivanih, o kojima pre nikako ni mislio nije, od uzroka „uzvišenijih“ nego do sad, — „ako se samo može tako izraziti, i ako uopšte ima uzvišenih i niskih uzroka“... To je on sam dodavao.

Da, on beše i do toga došao; on se sad petljao sa nekim višim uzrocima, na koje ranije ni mislio nije. U svojoj svesti i duši nazivao je višima sve one uzroke kojima se (na svoje veliko čuđenje) nikako više nije mogao u sebi smeјati, — što do sada još nikad nije bilo — u sebi naravno, o, u društvu, to je već druga stvar! On je, to jest, odlično znao: neka se samo ukaže zgodna prilika, on će se odmah sutra, javno, kraj svih tajanstvenih, bogobojažljivih odluka svoje savesti, najspokojnije okrenuti od svih tih „viših uzroka“, i prvi će ih ismejati, razume se, ne priznajući da ima časova kad i drukčije misli. I on je tačno znao da je sve zbilja tako, i da je tako i pored nekog, čak vrlo značajnog dela nezavisnosti misli koja ga je nezavisnost otrzala u poslednje vreme od „nižih uzroka“, koji su njime dotle vladali. Koliko se samo puta, ustajući u jutro iz postelje, počinjao stideti misli i osećanja koja je preživeo u neprospavanim noćima; (on je u poslednje vreme baš patio od nesanice). Odavna je već primetio da postaje suviše podozriv u svemu, i u važnim stvarima, i u sitnicama, i stoga je odlučio da sebi što manje veruje. Ali ipak, postojale su i takve činjenice koje nikako nije bilo moguće ne priznati za potpuno stvarne.

U poslednje vreme, noću, njegove misli počinjahu da se sasvim razlikuju od onih uobičajenih; nisu nimalo ličile na one koje su mu dolazile u glavu danju. Njega to poražavaše, i on upita za savet jednog čuvenog lekara, inače njemu poznatog čoveka; razume se, govorio je s njim ozbiljno. Dobio je kao odgovor: da nepodudarnost, i razilaženje misli i osećanja noću, za vreme nesanice, i uopšte noću —jeste opšti fakat kod ljudi „koji mnogo misle i mnogo osećaju“; da se ubeđenja stečena u toku života menjaju pod melanholičnim uticajem noći i nesanice; najedared, ne znajući ni zašto ni krošto, preduzimaju se najsudbonosnije odluke; naravno, sve to do jedne izvesne mere. A ako, naposletku, subjekt već uveliko počne osećati na sebi tu dvoumicu, tako da stvar dolazi do mučenja, onda je to neosporno dokaz da bolest postoji; i, naravno, treba onda što pre nešto preduzeti. Najbolje je, radikalno promeniti način života, dijete: pa čak i na put poći. Dakako, korisno je uzeti i neko sredstvo za čišćenje.

Veljčaninov ne htede više da sluša, ali bolest je smatrao kao potpuno dokazanu.

Dakle, sve je to samo bolest, sve to „više“ je samo jedna bolest, i drugo ništa! — jezovito je uzvikivao nekiput za sebe. Baš nikako nije imao volju da se s tim pomiri.

Uskoro se počne ponavljati i izjutra ono što se pre dešavalo samo u izvesne časove noću, samo sa više žući nego noću, sa zlobom mesto kajanja, sa podsmehom mesto razneženja. U samoj stvari, to su bili neki događaji iz njegovog prošlog i davno prošlog života, koji su mu sve češće i češće dolazili na pamet, „iznenada, i Bog bi ih znao zašto“; a dolazili su na neki naročit način.

Veljčaninov se, naprimer, već odavna žali na zaboravnost: on zaboravlja lica poznatih mu ljudi, koji su se, susrevši se s njime, zbog toga nalazili uvređeni: knjigu koju bi pročitao, za pola godine je sasvim zaboravljao. I eto! — pored sve te njegove očevidne, svakodnevnog zaboravnosti (zbog koje se mnogo uznemiravao) — sve što god se ticalo davne prošlosti, sve, pa čak i ono što je po deset, petnaest godina bivalo sasvim zaboravljeno, — sve mu to nekiput odjedared dođe u glavu, i to s tako zapanjujućom tačnošću misli i podrobnosti, kao da je sve ponova preživljavao. Neke činjenice kojih se sećao, bio je već toliko zaboravio, da mu je već samo to što ih se setio, bilo čudo. Ali to još nije sve; jer, koji to čovek, koji je raskalašno proveo svoje mlade godine, nema nekih naročitih uspomena?

Nego stvar je u tome, što se sve to, čega se sećao, vraćalo sa nekom potpuno novom i neočekivanom tačkom gledišta na stvar, koju kao da je neko pripremio, a o kojoj on sam ranije nikad nije mislio. Zašto su se njemu, na primer, neke uspomene činile sad pravim zločinima? I tu nisu bili samo prekori njegovog uma: svojem mračnom, usamljenom i bolesnom umu on još i ne bi verovao; nego je dolazilo do kletvi, skoro do suza, ako i ne spoljašnjih, a ono unutarnjih. Još pre dve godine, recimo, on ne bi poverovao, da mu je kogod rekao, da će se on ikad zaplakati!

Spočetka se Veljčaninov sećao ponajviše jezovitih stvari: dolazili su mu na pamet neki njegovi neuspesi u društvu, poniženja; sećao se, na primer, kako ga je „oklevetao jedan intrigant“, zbog čega su prestali da ga primaju u jednoj kući; pa kako je, na primer, i to ne tako davno, on bio ozbiljno i javno uvređen, a

protivnika nije na dvoboj pozvao; pa kako su ga, jedared, jednim vrlo duhovitim epigramom namagarčili, i to u prisustvu najlepših žena, a on nije znao da odgovori. Setio se čak i dva-tri neplaćena duga, istina, ništavna, ali to su dugovi, i takvim ljudima s kojima je on prekinuo odnose i o kojima je rđavo govorio. Mučilo ga je i sećanje (to samo u najtežim trenucima) na dve sume novca koje su bile vrlo krupne, a koje je on na najgluplji način potrošio.

Uskoro mu počеше međutim dolaziti na pamet i „uzvišenije stvari“.

Tako, na primer, odjedared, ne znajući „ni zašto, ni krošto“, seti se on zaboravljenog, uveliko zaboravljenog, dobroćudnog starčića činovnika, sedog i smešnog, koga je on nekad davno uvredio, javno i nekažnjeno, prosto iz puke razmetljivosti: samo zato da ne bi propao jedan smešan i donekle duhovit kalambur, koji je njemu stekao slavu, i koji je zatim dugo bio ponavljan. On je tu stvar bio toliko zaboravio, da se prezimena toga starčića nije mogao setiti, i ako mu je najedared izišao pred oči ceo događaj neobično jasno. Vrlo se dobro sećao slučaj: starac je branio svoju kćer, koja je bila usedelica, i koja je živela zajedno s njim, a o kojoj su se po varoši počeli nekakvi glasovi pronositi. Starčić se počeo odupirati i ljutiti, ali najedared se zaplaka, i ridaše pred svim društvom, što je izvesni utisak proizvelo. Svršilo se time, što su starog opili šampanjcem i siti se ismejali. Dok se Veljčaninov sad sećao kako je starčić ridao i krio lice rukama, kao dete, njemu se učini: kao da on to nikad i nije zaboravljao. I, čudna stvar: njemu je to onda izgledalo vrlo smešno, a sad — naprotiv; naročito podrobnosti, naročito ono kako je starčić krio lice rukama.

Zatim se seti kako je, jedino radi šale, oklevetao jednu dobru i lepu ženu nekog učitelja, pa kleveta došla i do njena muža. Veljčaninov je ubrzo otišao iz te varošice, i nije znao kakve su bile posledice njegove klevete; ali sad poče sebi predstavljati: kako se to svršilo, — i ko zna do čega bi sve došla njegova uobrazilja, da mu ne iziđe pred oči jedna mnogo docnija uspomena, o jednoj prostoj devojci koja se njemu nije ni dopadala, i koje se čak i stideo, no kojoj je, ne znajući ni sam zašto, ostavio dete, i odbacio je zajedno s detetom; ni oprostio se nije s njom (istina, nije imao vremena) kad je otputovao iz Petrograda. Tu devojku je posle celu godinu tražio, ali je nije mogao naći.

Nego, takvih uspomena bilo je na stotine — toliko, kao da je svaka uspomena povlačila deset drugih. A sve to postepeno učini te i njegova sujeta poče da strada.

Mi smo već rekli da se njegova sujeta izrodila u neku naročitu sujetu. I tako je zaista i bilo. Nekiput se on (istina retko) toliko zaboravljao, da se nije stideo čak ni toga što nema svojih karuca, što ide peške po nadleštvima, što je zanemario odelo; — i kad bi ga kakav stari poznanik s podsmehom pogledao na ulici, ili bi se rešio da ga i ne pozna, on, Veljčaninov, imao je toliko dostojanstva, da se čak ne bi ni namrštio, ni samo radi forme. Naravno, to se dešavalo retko; to su bili trenutci samozaborava i razdraženosti; ali, uglavnom, njegova gordost je počela malo pomalo da se udaljuje od ranijih uzroka, i da se usredsređuje oko jednog pitanja koje mu je neprekidno dolazilo na pamet.

„Eto“, — počinjao bi nekuput da misli satirički (on je skoro uvek, misleći o sebi, počinjao sa satirom) „eto neko kao da se brine o popravljanju mog morala, i šalje mi te proklete uspomene i „suze kajanja“. Ali neka, sve je to uzalud! Sve je to pucanje iz ćor-fišeka! Zar ja ne znam i sam, više nego sigurno, da u meni, i pored svih tih plačnih kajanja i samoosuda, nema ni trunke samosavlđivanja, i pored svih mojih preglupih četrdeset godina! Neka dođem koliko sutra u takvo iskušenje, eto, neka dođu, na primer, opet takve prilike da se meni prohte da pustim glas da je učiteljica od mene primala poklone, — ja ću ga sigurno pustiti, neću se ustezati, — i stvar će ispasti još gore, još pakosnije nego prvi put, zato što će to biti već drugi, a ne prvi put. Eto, neka me uvredi opet, sad, onaj knezić, jedinac u matere, koga sam pre jedanaest godina u nogu ranio, — ja ću ga odmah izazvati, i opet ću ga naučiti pameti. Pa zar nisu ono ćor-fišeci; i šta vrede oni? I zašto me onda opominjati, kad ja nikako ne mogu sam sa sobom kako valja na kraj da izidem!“

No i ako se slučaj sa učiteljicom nije ponovio, i ako nije nikoga opet naučio pameti, ipak, sama pomisao da bi se to neizostavno moralo ponoviti kad bi se stekle prilike — skoro ga je ubijala... ponekad. Zbilja, ne treba baš uvek dopustiti da se strada od uspomena; treba se i odmoriti i prošetati — u međuvremenima.

Tako je Veljčaninov i radio: on je bio gotov da se po kadgod prošeta; no ipak, njegov život u Petrogradu bivaše sve neprijatniji.

Približavao se već i juli. Javljala mu se nekiput odlučnost, kada je pomišljao da baci sve, pa i samu parnicu, i da bezobzirce negde otputuje, iznenada, neprimetno, možda baš na Krim. Ali posle jednog časa bi obično već prezirao tu svoju pomisao, i smejao bi joj se: „one gadne misli neće se ni na kakvom jugu izgubiti, kad su već jedared počele; i ako sam ja ma i najmanje čovek na svome mestu, kao što jesam, onda ne treba da bežim od njih; i nemam ni zašto. „Da, zašto bih bežao“, nastavljaše on da filozofira od muke; — „ovde je takva prašina i tako je zagušno; u ovoj je kući sve tako zabrljano; po tim kancelarijama po kojima se motam, među tim zaposlenim ljudima —toliko ima najsitnije pedantnosti i toliko nagomilanih briga; na svem tom narodu koji je ostao u varoši, na svim tim licima koja promiču od jutra do mraka, — tako je naivno i otvoreno ocrtana sva njihova sebičnost, sva njihova prostodušna drskost, sav kukavičluk njihovih dušica, sva mlitavost njihovih kokošijih srdašaca, — da je tu, zbilja, pravi raj za hipohondera! Sve je otvoreno, sve je jasno, niko i ne pomišlja da je potrebno da se prikriva — kao, recimo, neke od naših gospođa u letnjikovcima, ili u kupalištima, na strani; i sve je mnogo dostojnije najpunijeg uvaženja baš zbog te otvorenosti i prostote... Nigde neću otići! Ovde ću crći, a otići neću nigde“!...

II

GOSPODIN SA CRNIM KREPOM NA ŠEŠIRU

Bio je treći juli. Zapara i vrućina behu neizdržljive. Toga dana Veljčaninov je imao pune ruke posla: celo jutro imao je da ide peške i na kolima, a u perspektivi je predstojala neodložna potreba da doveče poseti jednog vrlo potrebnog mu gospodina, javnog radnika, državnog savetnika, u njegovom letnjikovcu, negde na Crnoj Rečici, da ga iznenada zatekne kod kuće.

Oko šest časova Veljčaninov naposletku uđe u jedan restoran, (vrlo sumnjiv, ali — francuski), na Nevskom prospektu, kod Policijskog mosta. On sede, kao i obično, u svoj ugao za svoj stočić, i zaista svoj svakodnevni ručak.

Svaki dan je ručavao za rublju, (za vino je plaćao zasebno) i to je smatrao za žrtvu koju mudro prinosi svojim rastrojenim prilikama. Čudeći se kako čovek može jesti takve splachine, on bi ipak uništavao sve do poslednje mrvice — i to svaki put s takvim apetitom kao da tri dana nije jeo, „To je nešto bolesno“, mrmljaše za sebe, opažajući nekipeut svoj kurjačji apetit.

Ovoga puta sede on za svoj stočić neobično neraspoložen, ljutito baci negde kapu, nalakti se pa se zamisli. Da se slučajno u ovaj mah što uzvrpoljio njegov sused, koji sa njim zajedno ruča, ili da ga nije odmah razumeo dečko koji ga je služio — on, koji ume da bude tako uljudan, i, kad treba, tako gordo nepokolebljiv, jamačno bi se razvikao kao kakav kadet, pa bi, ko zna, možda i rusvaj načinio.

Doneše mu supu; uze kašiku, ali najedared, pre no što je zagrabio, baci kašiku na sto i umalo što ne skoči sa stolice. Jedna neočekivana misao ga obuze: toga trenutka, — ko bi znao kako i otkud — najedared pronade pravi uzrok svom teretu, svom neobičnom, i pored svega drugog naročitom duševnom teretu koji ga već nekoliko dana uzastopce muči, a bogzna odakle je došao i zašto nikako neće da ga se okane. No sad odjednom kao da sve vide i razumede, sve mu bi jasno kao dan.

„Sve je to taj šešir!“ — promrmlja nekako oduševljeno: — „i jedino je taj prokleti šešir, sa tim odvratnim crnim krepom, svemu uzrok!“

On poče misliti — i što je duže mislio sve je mračniji postajao on, i sve je čudniji postajao u njegovim očima „sav taj događaj“

„Ali... kakav mi je to baš i događaj?“ — protestovaše on, ne verujući sebi; — „zar tu ima čega bilo što bi moglo biti nalik na događaj?“

Evo u čemu je cela stvar: ima skoro već dve nedelje (on se upravo nije sećao, ali izgledaše da je prošlo od tad toliko) kako je prvi put sreo na ulici, negde na uglu Pisarske i Meštanske ulice, jednoga gospodina sa krepom na šeširu. Gospodin kao i svi drugi, ničega na njemu ne beše naročitog, prošao je brzo, ali je pogledao na Veljčaninova nekako suviše pažljivo, i odjedared je neobično privukao njegovu pažnju na sebe. Bar se Veljčaninovu učini njegovo lice poznato. On ga je očevidno nekada, negde, sretao. „Uostalom, zar sam u životu malo hiljada ljudi sretao — ne možeš sve zapamtiti!“ Prošavši dvaestak koraka, on kao da je i zaboravio na susret, uprkos onome prvom utisku. No utisak mu je ipak celog tog dana ostao — i to dosta originalan utisak; u obliku neke bezlične, naročite srdžbe. Sad, posle dve nedelje, sećaše se on svega toga jasno; sećaše se i toga kako onda nikako nije mogao da shvati: otkud u njemu ta pakost, — i to tolika, da mu nikako nije dolazilo na um da dovede u vezu svoje rđavo duševno raspoloženje cele te večeri, sa

jutrošnjim susretom.

Nepoznati gospodin požuri da ga na sebe podseti; i sutradan se opet sukobi sa Veljčaninovima na Nevskom prospektu, i opet nekako čudno pogleda na njega. Veljčaninov pljunu, ali se odmah tome začudi. Istina je, ima fizionomija koje odjedanput bude bezrazložna i besciljna odvratnost. — „Da, ja sam se s njime zaista negde morao sretati“ — promrmlja on zamišljeno, pola sata posle susreta.

Zatim opet celo veče provede u najvećem neraspoloženju; ali mu ne pade na pamet: da je svoj tog njegovoj novoj i čudnoj mrzovolji uzrok — jedino jučerašnji gospodin sa crnim krepom, i ako ga se tog večera toliko puta setio. Čak se u jedan mah ozlojedio što se usuđuje „takav ološ“ da mu tako dugo ostaje u glavi; ali da sve svoje uzbuđenje pripiše njemu, jamačno bi smatrao za poniženje, da mu je to uopšte palo na pamet.

Kroz dva dana se opet sretoše, u gužvi, na izlasku iz jedne Nevske lađe. Tada, kad se sretoše i treći put, Veljčaninov bi se smeo zakleti: da ga je gospodin sa crninom oko šešira poznao, i da je hteo da poleti k njemu ali ga gomila stisnu i odvuče. Izgleda da se čak „usudio“ da pruži njemu ruku; čak je možda i uzviknuo, i zovnuo ga po imenu. Ovo poslednje, uostalom, Veljčaninov ne ču jasno, ali... — „ko, naposletku, može biti taj probisvet, i zašto mi ne priđe ako me zaista poznaje, i ako mu se baš toliko hoće da mi priđe?“ — pakosno pomisli on, sedajući u fijaker kad je polazio u pravcu Smoljnog manastira. Kroz pola sata se već prepirao sa svojim advokatom; ali u veče, i preko noć, mučашe ga opet najteži i najfantastičniji duševni teret. „Tek mi se valjda ne razliva žuč?“ — pitaše on sebe podozrivo, ogledajući se u ogledalu.

To je bio treći susret. Zatim pet dana uzastopce nikako „nikoga“ nije sretao, a onome probisvetu ne beše ni traga ni glasa. Međutim, malo malo, pa se tek seti gospodina sa krepom na šeširu. Sa nekim čuđenjem je hvatao sebe u tome Veljčaninov: „Ma šta je to: da li ja čeznem za njim, šta li? — Hm!... Biće valjda da ima mnogo posla u Petrogradu, — i za kim li to nosi krep? On je mene, očevidno, poznao, a ja njega ne poznajem. I zašto samo ljudi među taj krep? Njima to nikako ne priliči... Sve mi izgleda da ću ga poznati, ako se izbliže zagledam u njega“...

I tad bi kao da se nešto počeo buditi u njegovim uspomjenama, kao neka poznata, ali zbog nečega odjedanput zaboravljena reč: naprežeš se da je se setiš; znaš je vrlo dobro; — a dobro znaš i to da ti je reč poznata, i znaš i šta ona označava, obilaziš oko toga, ali, eto, reči nikako da se setiš, ma koliko se mučio oko nje.

„To je bilo... To je bilo davno... i bilo je negde... Bilo je tu... bilo je tu... — naposletku, đavo da ga nosi, i šta je bilo, i šta nije!...“ zlobno povika on najedared; — „vredi li se zbog te skitnice toliko žestiti i ponižavati!...“

Strašno se bejaše razljutio; a uveče, kada se seti da se bio razljutio, i to „strašno“, — njemu dođe vrlo neprijatno; kao da ga je neko u nečem uhvatio. Zbunio se i začudio:

„Mora da ima uzroka: zbog kojih se ja toliko ljutim... ni zbog čega... već pri samoj uspomeni na nešto“... on ne dovrši svoju misao.

A sutradan se razjari još gore, ali tog puta mu se učini da ima i zašto, i da baš sasvim ima pravo; „drskost je bila nečuvena“: stvar je u tome, što se dogodio i četvrti susret.

Gospodin s krepom se opet pojavio, kao da je ispod zemlje iznikao, i baš kad Veljčaninov tek što beše uhvatio na ulici onog državnog savetnika, njemu potrebnog čoveka, koga je i tada vrebao da ga iznenada zatekne u vili, zato što taj činovnik, Veljčaninovu jedva poznat, a vrlo potreban, on se i onda, kao i sad, sklanjao, i očevidno krio, ne želeći sa svoje strane baš nikako da se susretne sa Veljčaninovima.

Veljčaninov se vrlo obradovao što se naposletku ipak s njime sreo, i pođe zajedno s njim, hitajući, naprežući se iz sve sile da navede lukavog starca na jednu temu, na jedan razgovor, u kojem bi se on, možda, zagovorio, i izrekao kakogod jednu presudnu i davno očekivanu rečicu. Ali i lukavi starčić je bio na oprezu, smeškao se i oćutkivao, — i eto baš u tom tako važnom trenutku, Veljčaninov, bacivši pogled na suprotni trotoar, opazi tamo gospodina sa krepom na šeširu. On stajaše, i pažljivo gledaše otud na njih dvoje. Pratio ih je, to je bilo očevidno, i, izgleda, još se i podsmevao.

„Do đavola!“ — planu Veljčaninov, opraštajući se od činovnika, i pripisujući sav svoj neuspeh s njim iznenadnoj pojavi tog „cinika“ — „do đavola, špijunira li on mene, šta li? On mene očevidno prati. Ili ga je valjda kogod najmio i... i ... i bogami, podsmevao se. Ja ću ga, tako mi Boga, izmlatiti... Šteta samo što

idem bez štapa! Ali ću kupiti štap! Neću to tek tako ostaviti! Ko je on? Ja neizostavno hoću da znam: ko je on?“

Naposletku, — ravno tri dana posle tog (četvrtog) susreta, nalazimo Veljčaninova u njegovom restoranu, kao što smo već opisali, potpuno i ozbiljno uzbuđenog, čak unekoliko i rastrojenog. Da to ne prizna, nije mogao više, i pored sve svoje gordosti. Morao je naposletku priznati, uporedivši sve okolnosti, da je svoj njegovoj zlovolji, svom naročitom teretu, i svim njegovim dvonedelnim uzbuđenjima — uzrok niko drugi nego onaj gospodin sa crnim krepom, „i pored sve njegove ništavnosti“.

„Pa neka sam ja i hipohondar“ — mišljaše Veljčaninov — „i, recimo, da sam u stanju da napravim od muve magarca, ipak, pita se: je li meni štogod lakše od toga što ću reći da je sve to, možda, samo fantazija? Naposletku, ako svaki takav probisvet bude u stanju da čoveka iz korena izmeni, onda... onda“...

Doduše, pri ovom današnjem (petom) susretu, koji je Veljčaninova tako uzbudio, magarac se javio i ponašao sasvim kao muva: gospodin, kao i uvek, promače, ali ovog puta ne zagledaše Veljčaninova, i ne pokazivaše, kao ranije, da ga poznaje, naprotiv, beše oborio oči kao želeći od sveg srca da ga niko ne primeti. Veljčaninov se osvrte i viknu mu iz sveg glasa:

— Slušajte, vi! Krepe na šeširu! Sad se krijete! Stojte: ko ste vi?

Pitanje (i sva vika) beše sasvim bez smisla. Ali Veljčaninov se toga setio tek kad se izvikao. Na tu viku gospodin se osvrte, u jednom trenutku zastade, zbuni se, osmehnu se kao da htede nešto da kaže, nešto da uradi, — jedan trenutak, očevidno, bejaše u užasnoj nedoumici, — i najedanput se okrenu i otrča bez obzira. Veljčaninov sa čuđenjem gledaše za njim.

„A šta ćemo onda?“ pomisli on — „šta ćemo onda ako u samoj stvari ne prati on mene, nego, naprotiv, ja njega, i ako sva stvar baš u tome i leži?“

Pošto je ručao, on se žurno uputi u vilu onog činovnika. Činovnika ne zateče kod kuće; odgovoriše mu: da se „od jutros nisu vraćali, a dajbog da će se danas pre tri ili četir časa po ponoći vratiti, jer su ostali u varoši na jednom imendanu“. To beše tako „uvredljivo“, da je Veljčaninov, u prvoj ljutini, namislio da ode kod slavjenika, pa je već i pošao; ali videvši, usput, da bi trebalo daleko ići, otpusti kočijaša nasred puta, i odbaulja peške ka Velikom teatru.

Osećao je potrebu za nekim kretanjem. Da bi umirio uzbuđene živce, trebalo je da se noću ispava, pošto, poto, uprkos nesanicu, a da bi zaspao, trebalo bi bar da se umori. Tako se dovuče do svog stana kad je već bilo deset i po časova; put ne beše ni najmanje mali — i on se, zaista, bio baš jako umorio.

Njegov stan, koji je uzeo pod kiriju u martu mesecu, koji je tako zlurado kuduo i grdio, pravdajući se pred samim sobom: da je „sve to samo privremeno“, i da je „zapao“ u Petrograd nehotice, zbog te „proklete parnice“, — taj njegov stan ne beše ni najmanje rđav i nepristojan, kao što se on izražavao o njemu. Istina, ulaz je bio malko mračan i „zapušten“, pored vrata; no sam stan, na drugom spratu, sastojao se od dve velike, svetle i visoke sobe, između kojih je bilo mračno predsoblje, i od kojih je jedna gledala na ulicu, a druga u dvorište. Uz sobu što je prozorima gledala u dvorište, nalazio se sa strane omanji kabinet, određen da služi kao spavaća soba; ali kod Veljčaninova su bile u njemu samo bez reda razbacane knjige i hartije, a on je spavao u jednoj od velikih soba, i baš u onoj koja je gledala na ulicu.

Spavao je na kanabetu. Nameštaj mu je bio pristojan i ako dosta izveštao, a bilo je čak i nekih skupih stvari — sve ostatci starog blagostanja: porculanske i bronzane sitnice, veliki i pravi buharski ibrici; zaostale su i dve prilično lepe slike; no sve je to bilo u očiglednom neredu, ne na svojem mestu, pa i prašnjavo. Kod Veljčaninova je takav nered od onda otkad je Pelagija, devojka koja ga je služila, otišla svojim rođacima u Novgorod i ostavila ga samog. Ta čudna činjenica: samo jedne, i to ženske posluge kod neženjenog i svetskog čoveka, koji ipak još hoće da održi džentlmenstvo, skoro je gonila Veljčaninova da crveni, premda je on sa Pelagijom bio vrlo zadovoljan.

Ta je devojka prešla njemu proletos kada je uzeo taj stan; došla mu je iz poznate kuće, čiji su ukućani otputovali na stranu; i uvela je kod njega red. A posle njenog odlaska on se nije rešavao da uzme drugu sluškinju; da uzme lakeja, na kratko vreme, nije imalo smisla, a nije on ni voleo lakeje. I tako udesi da mu svako jutro dođe, da spremi sobe, domareva sestra Mavra, kojoj je i ključ ostavljao odlazeći od kuće, ali koja savršeno ništa nije radila, uzimala je platu, i, kako izgleda, još je i potkradala Veljčaninova. No on je već od svega digao ruke, i čak mu je milo bilo što sad ostaje kod kuće potpuno sam. Ipak, sve ima svoju

meru — i njegovi živci se nekiput odlučno opirahu, da, u izvesne gorke trenutke, podnose svu tu „gnusnost“, i, vraćajući se kući, Veljčaninov je skoro uvek s odvratnošću ulazio u svoje odaje.

Ovog puta, jedva je toliko strpljenja imao da se svuče i pruži se na krevet; razdraženo se odluči da ni o čem ne misli, i pošto-poto „toga trenutka“ da zaspi. I čudna stvar, odmah i zaspao, samo što je spustio glavu na jastuk; to mu se već skoro mesec dana nije desilo.

Prospava jedno tri sata, ali snom nemirnim. Sanjao je nekakve strašne snove, kakvi se sanjaju u groznici. Sve se vrtelo oko nekog zločina, koji je tobože on izvršio, i prikrio ga; ali su ljudi, koji su neprekidno od negde ulazili, njega okrivljavali za taj zločin, u jedan glas. Skupila se ogromna gomila, ali ljudi još nikako ne prestajahu da ulaze, tako da se već ni vrata ne zatvarahu, nego stajahu širom otvorena.

Sva njegova pažnja se, naposletku, usredsredila na jednom čudnom čoveku, nekom njemu nekad vrlo bliskom i poznatom, koji je već umro, ali je sad i on odjedanput ušao kod njega. No najmučnije je bilo to što Veljčaninov nije znao: ko je taj čovek, i što je zaboravio njegovo ime, i nikako ga se ne mogao setiti. On je znao samo to da ga je nekad jako voleo. Od toga čoveka kao da su i svi drugi ljudi, koji su ulazili, očekivali najglavniju reč ili optužbu, ili opravdanje Veljčaninova, i svi bejahu nestrpljivi. A onaj seđaše nepomično za stolom, ćutaše, i ni reči ne htede reći.

Graja ne prestajše, razdraženje se pojačavalo, i najedared, Veljčaninov, u jarosti, udari toga čoveka zato što nije hteo govoriti, i oseti od toga čudnu nasladu. Njegovo srce zamiraše od užasa i stradanja zbog toga postupka, ali baš u tome zamiranju se i sastojalo naslada. Ostrvivši se sasvim, on ga udari i drugi i treći put; u nekom pijanstvu od straha koji je došao bio već do ludila, no koji je nosio u sebi i beskonačnu nasladu, više i ne brojaše udarce, i udarao je bez prestanka. Hteo je da sve to razori. Najedared, nešto se dogodi. Svi strašno zagrajaše i okrenuše se vratima očekujući. U tom trenutku se razlegoše tri jasna udara u zvono, s takvom snagom kao da je hteo neko da zvono smakne sa vrata.

Veljčaninov se probudi, za tren oka se rasani, izlete iz postelje i pojuri vratima, bejaše potpuno ubeđen da udar u zvonce — nije san, i da je zaista neko, ovog trenutka, zvonio kod njega. „Bilo bi suviše neprirodno, da mi se tako jasan, tako stvaran, prirodan zvuk, samo u snu prisnio!“

Na njegovo čudo, pokazalo se da je i zvuk zvona bio samo san. On otvori vrata i iziđe u trem, pogleda i na stepenice — ne beše baš nikoga. Zvonce je visilo nepomično. Paleći sveću setio se da su vrata bila samo pritivorena, a ne zaključana i zatvorena. On je i ranije, dolazeći kući, često zaboravljao da zaključa vrata, ne poklanjajući tome naročitu pažnju. Pelagija mu je za to nekoliko puta pregovarala. Vratio se u predsoblje da zaključa vrata, još jedared ih otvori, pogleda na trem, i samo povuče rezu iznutra; da ključem zabravi vrata, opet ga je mrzelo. Na satu izbi dva i po; znači, spavao je tri sata.

San ga je toliko uzbudio, da ne htede odmah opet da legne; nego reši da pola sata hoda po sobi: — „vreme da popušim cigaru“.

Obukavši se na brzu ruku priđe prozoru, zadiže debelu, štofanu zavesu, pa onda belu zavesu. Napolju je već sasvim svanulo. Svetle, letnje petrogradske noći uvek su budile u njemu nervno razdraženje, i u poslednje vreme su samo pomagale njegovoj nesanicu; zato je pre dve nedelje naročito namestio na prozore te debele, štofane gardine, koje ne propuštaju svetlost kada se sasvim navuku.

Pustivši svetlost i zaboravivši na stolu zapaljenu sveću, on počeo hodati po sobi gore dole, još neprestano sa nekim teškim i bolesnim osećanjem. Utisak od sna je još trajao. Ozbiljno mučenje: što je mogao dići ruku na onog čoveka, i biti ga, nastavljalo se.

„Međutim, taj čovek i ne postoji, niti je ikad postojao, sve je to san, šta to izmišljam i kinjim se!“

Razjareno, i kao da su u tome bile sve njegove brige, počeo misliti o tome: da postaje potpuno bolestan, „savršeno bolestan čovek“.

Njemu je uvek bilo teško da prizna: da stari, ili izlapljuje, i od zlobe je, u teškim trenutcima, naročito preuveličavao i jedno i drugo, samo da bi razdražio sebe.

— Starost! Odlučno starim! — mrmljaše on hodajući; — gubim pamćenje, viđam priviđenja, snove, zvone mi zvonca... Đavo da nosi! Iz iskustva znam: kada god sam takve snove sanjao, to je značilo da imam groznicu... Ubeđen sam da je i cela „istorija“ sa tim krepom — isto tako, možda, san. I zaista sam juče dobro pomislio: ja, ja njega pratim, a ne on mene! Čitavu sam baladu od njega načinio, a ja sam se od straha pod sto zavukao... No zašto ga probisvetom nazivam? On je možda čovek vrlo ispravan. Lice mu je,

istina, neprijatno, premda na njemu ničeg naročito ružnog nema; nosi se kao i drugi: samo mu je pogled nekako... Opet ja svoje! I opet o njemu! I šta đavola vidim u njegovim očima! Ispada odnekud kao da živeti ne mogu bez toga... obešenjaka! Među ostalim mislima, koje su uletale u njegovu glavu, jedna mu je veliki bol zadala: kao da se odjedared uverio da je taj gospodin sa krepom bio nekad s njim prijateljski poznat; i sad, kad se sretne s njim, smeje mu se zato što zna neku njegovu staru i veliku tajnu, i što ga vidi u tako ponižavajućem položaju.

Veljčaninov mahinalno priđe prozoru da ga otvori i da udahne noćni vazduh: i — i najedared sav zadrhta: njemu se učini da se pred njim iznenada desilo nešto nečuveno i čudno.

Još prozor i ne otvori, skloni se s prozora u stranu i pritaji se: na drugoj strani puste ulice najedared vide, baš spram njegovih prozora, gospodina s krepom na šesiru.

Gospodin je stojao na trotoaru, okrenut njegovim prozorima, ali njega očevidno ne primećavaše, i radoznalo, kao da nešto upoređuje, zagledaše kuću. Izgledalo je kao da nešto smišlja, i kao da se na nešto rešava: podiže ruku, i kao da metnu prst na čelo. Naposljetku se odluči: hitro se obazre oko sebe, i na prstima, prikrajajući se, žurno prelazaše preko ulice, i, eto ga, uđe u njihovu kapiju, na vratanica; (koja se preko leta nekiput do tri sata ne zaključavaju).

„Ide, ide meni“ — senu Veljčaninovu kroz glavu; i on brzo, skoro strmoglavce, i opet na prstima, istrča u predsoblje, do vrata, i — pritaji se pred njima. Sav pretrnu očekujući; polako stavi desnu ruku na rezu koju je malo ranije bio spustio, i svim bićem osluškivaše korake koje je očekivao na stepenicama.

Srce mu je tako jako lupalo, da se bojao da će prećuti kad nepoznati uđe na prstima. On nije samu činjenicu događaja shvatao, ali je sve osećao sa nekom udesetorostručenom potpunosti. Baš kao da se maločašnji san slio sa stvarnošću.

Veljčaninov je bio vrlo smeo čovek. On je voleo nekiput da dovodi do razmetljivosti tu svoju neustrašljivost u očekivanju opasnosti — čak i kad ga niko nije gledao, naslađujući se sam sobom. Ali sad je pridošlo još nešto. Maločašnji hipohondar i podozrivi mlakonja potpuno se preobrazio; to ni u kojem slučaju ne beše više onaj čovek. Nervozan, jedva čujni smeh otkidaše se iz njegovih grudi. On je iza zatvorenih vrata pogađao svaki pokret nepoznatoga.

— „A! Evo ga, penje se, popeo se, obzire se; osluškuje ima li koga dole; jedva diše, prikrađa se... a!“

Uhvatio je kvaku, vuče, proba! Računao je s tim da kod mene nije zaključano! Znači, znao je da ja nekiput zaboravim da zaključam! Opet vuče bravu; šta, da ne misli da će reza spasti! Žao mu da se mahne! Žao mu da ode, ne uradivši ništa?“

I zaista, mora da se sve tako i događalo kao što je Veljčaninov zamišljao; neko je zbilja stojao iza vrata i tiho, nečujno, probao bravu i vukao za kvaku i — „razume se, sa nekom namerom i ciljem“. Ali Veljčaninov je već imao gotovo rešenje zagonetke, i on je, sa nekim ushićenjem, očekivao trenutak; nestrpljivo se kretao i pripremao se: njemu se neiskazano prohtede da odjedanput skloni rezu, da naglo otvori vrata širom i da se nađe oči u oči sa „strašilom“. „A šta vi, molim vas, ovde radite milostivi gospodine?“

Tako i bi; ulučivši zgodan trenutak, on naglo skloni rezu, gurnu vrata, i — umalo ne pade na gospodina sa krepom na šesiru.

III

PAVLE PAVLOVIĆ TRUSOCKI

Onaj kao da na mestu zaneme. Stojahu jedan spram drugoga, na pragu, i oboje nepomično gledahu jedan drugom u oči. Tako prođe nekoliko trenutaka; najedared — Veljčaninov poznade svojega gosta!

U to isto vreme i gost se doseti da ga je Veljčaninov konačno poznao: to sevnu u njegovim očima. Začas njegovo lice kao da se rasplinu u jednom slatkom osmehu.

— Ja jamačno imam čast da govorim sa Aleksijem Ivanovićem? — zapeva on vrlo nežnim glasom, koji beše skoro smešan, jer nije odgovarao prilikama.

— Tek valjda niste vi Pavle Pavlović Trusocki? — reče Veljčaninov, takođe sav zabezeknut.

— Ja i vi smo se poznavali pre devet godina u T, i — ako mi samo dozvolite da vas podsetim — bili smo prijateljski poznati.

— Da... recimo... ali — sad je tri sata po ponoći, i vi ste čitavih deset minuta probali: da li je kod mene zaključano, ili ne...

— Tri sata! — uzviknu gost vadeći sat, i vrlo se neprijatno iznenadi — imate pravo: tri! Izvinite, Aleksije Ivanoviću, ja sam to trebao imati na umu kad sam ulazio; mene je stid. Doći ću i objasniću se s vama ovih dana, a sad...

— A, ne! Kad ćemo već da se objašnjavamo, onda bismo to mogli i odmah — ako je po volji! — upade mu Veljčaninov u reč; — izvolite, molim vas, ovamo, kroz ova vrata; unutra. Vi s te jamačno i onako nameravali da uđete unutra, niste valjda tek došli noću samo zato da brave probate...

Veljčaninov je bio i uzbuđen i ujedno i nekako zaprepašćen, i osećao je da se ne može pribрати. Čak ga bi sramota: ni tajne, ni opasnosti — ništa ne ispade iz cele fantasmogorije; samo se pojavila glupa figura nekakvoga Pavla Pavlovića. Uostalom, on nikako nije verovao da je to tako prosto; sa strahom je predosećao nešto mutno neodređeno.

Posadivši gosta u naslonjaču, on nestrpljivo sede na krevet, jedan korak od naslonjače, pognu se, odupre se dlanovima o kolena, i razdraženo očekivaše kad će onaj progovoriti. Radoznalo ga je razgledao i prisećao ga se. Ali začudo: onaj ćutaše, i, kako je izgledalo, potpuno ne razumevaše da je on „dužan“ da odmah počne razgovor; naprotiv, on sam je gledao domaćina pogledom koji kao da nešto očekivaše. Možda se samo bojao, osećajući isprva neku nelagodnost, kao miš u mišolovci; ali Veljčaninov planu:

— I šta hoćete vi! — povika on; — jer vi, mislim, niste ni fantazija niti san! Hoćete li valjda vampire da predstavljate? Izvolite se izjasniti, prijatelju! Gost se promeškolji, osmehnu se, i pažljivo poče:

— Pre svega, bar kako se meni čini, vas pre svega poražava to što sam ja došao u ovo doba, i — i u tako naročitim prilikama... Tako da, kad se setim svega ranijeg, i toga kako smo se nas dvoje rastali — onda, onda je i meni čudno... Uostalom, ja i nisam imao nameru da dođem, no kad je već tako ispalo, — to je onda slučaj...

— Kako nehotice! Pa ja sam vas video kad ste preko ulice na prstima pretrčali!

— A, vi ste videli! — Pa onda vi o svemu znate više od mene! Ali ja vas sigurno samo jedim!... Evo u čemu je stvar: ja sam ovde doputovao pre tri nedelje, svojim poslom... Ta ja sam Pavle Pavlović Trusocki,

vi ste me i sami poznali. Došao sam zato, da izradim da me premeste u drugu guberniju i u drugu službu, na položaj sa povelikom razlikom u prinadležnostima... Uostalom, sve to ipak nije baš ono!... Glavno vam je, ako hoćete baš da znate zašto se ja ovde smucam već skoro tri nedelje, glavno je da ja sam naročito odugovlačim svoju stvar, to jest, stvar sa tim premeštajem. I, bogami, ako me baš i premeste, još uvek mogu da zaboravim da su me premestili, i, ovakav kakav sam, iz Petrograda vašeg neću izići. Muvam se kao da sam izgubio svoj cilj, i baš kao da se radujem što sam ga izgubio — u ovom raspoloženju!...

— U kakvom raspoloženju? — namršti se Veljčaninov.

Gost podiže oči na njega, skide šešir, i sa čvrstim dostojanstvom pokaza na crni krep.

— Eto vam — u kakvom raspoloženju! Veljčaninov tupo gledaše čas krep, čas gosta u lice. Najedared, njegove obraze naglo obli rumen, i on se strašno uzbudi:

— Valjda nije Natalija Vasiljevna!

— Da, ona! Natalija Vasiljevna! Marta meseca, ove godine... Jehtika, sasvim naglo, za dva-tri meseca! I eto, ostadoh — kao što vidite!

Rekavši to, gost silno uzbuđen raširi ruke; držao je u levici šešir sa krepom; nisko je oborio ćelavu glavu, i ostao tako u najmanju ruku desetak minuta.

Takav izgled, i taj gest, najedared nekako dozvaše k sebi Veljčaninova; podsmešljiv, čak i zajedljiv osmeh zaigra na njegovim usnama; — ali to beše samo za jedan trenutak; vest o smrti gospođe (s kojom on beše davno poznat, i koju je već odavno zaboravio) — proizvela je zatim na njega utisak neobično jak.

— Je li to moguće! — mrmljaše on reči koje su mu prvo napamet pale; — zašto niste odmah došli i rekli mi to?

— Zahvaljujem vam na saučešću; ja ga vidim, i poštujem; i pored...

— I pored?

— I pored toga što je prošlo toliko godina otkako smo se rastali, vi ste eto pokazali prema mojoj nesreći, pa i prema meni samom, tako veliko saučešće, da ja, razume se, osećam blagodarnost. To sam upravo samo i hteo da vam izjavim. Ne mislite da ja sumnjam u svoje prijatelje; ja bih i ovde, odmah, mogao naći najiskrenije prijatelje (da uzmemo samo Stepana Mihailovića Bagautova); ali je od našeg, to jest, mog i vašeg poznanstva, Aleksije Ivanoviću — (skoro prijateljstva — ja g a se sa priznanjem sećam) — prošlo devet godina; nama vi nikada ne dođoste; pisma jedno drugom ne pisasmo...

Gost kao da na note pevaše; no za sve vreme dok je govorio gledaše u zemlju, premda je, naravno, video i sve nad zemljom, sve. Domaćin bejaše uspeo međutim da se malko pribere.

Sa nekim vrlo čudnim osećanjem, koje se sve više i više pojačavalo, slušao je i zagledao Pavla Pavlovića; i najedared, kada ovaj za časak prestade govoriti, — najraznovrsnije i najiznenadnije misli se neočekivano sjuriše u glavu Veljčaninovu.

— Ali zašto ja vas nikako nisam mogao da poznam? — povika on, padajući u vatru; — pa mi smo se pet puta sreli na ulici?

— Da; toga se i ja sećam; vi iskrsnuste pred mene, — jedno dvaput, pa čak i triput...

— To jest — vi ste pred mene iskrsavali, a ne ja pred vas!

Veljčaninov ustade i najedared se, sasvim neočekivano, zasmija. Pavle Pavlović zastade, pažljivo pogleda, pa nastavi:

— A što me niste poznali, — prvo i prvo, mogli ste me zaboraviti; a zatim, ja sam u toku vremena ležao boginje, koje su mi ostavile tragove na licu.

— Boginje? Da, zbilja, on je imao boginje! Ama kako je to vas...

— Snašlo? Malo li se šta događa, Aleksije Ivanoviću; malo-malo, pa tek čoveka nešto snađe!

— Samo je to, ipak, vrlo smešno. Nego, nastavite, — dragi prijatelju, nastavite!

— A i ja, i ako sam vas sretao...

— Čekajte! Zašto vi sad rekoste: „snašlo?“ Ja sam hteo mnogo uljudnije da se izrazim. Ali, nastavite, nastavite!

Veljčaninov je zbog nečeg postajao sve veseliji i veseliji. Na mesto potresajućeg utiska dođe sasvim neki

drugi.

On brzim koracima hodaše po sobi tamo, amo.

— I ako sam vas sretao, čak, polazeći ovamo, u Petrograd, nameravao da vas ovde neizostavno potražim, ali, ponavljam, ja sam sad u takvom duševnom raspoloženju... i tako sam rastrojen od marta meseca...

— Ah, da! Od marta meseca rastrojen... Čekajte, pušite li vi?

— Vi znate, dok je bila Natalija Vasiljevna, ja sam...

— Ah, da, da; a od marta meseca?

— Pa, popušim po koju cigaru.

— Izvolite cigaru; zapalite i — nastavite. Molim vas, nastavljajte, vi ste me strašno...

Zapalivši cigaru, Veljčaninov opet sede na postelju. Pavle Pavlović se prekide u reči.

— Ali u kakvom ste to uzbuđenju i vi? jeste li zdravi, molim vas?

— Ah, do đavola i s mojim zdravljem! — razjedi se najedared Veljčaninov, — Produžite!

Gost pak, gledajući domaćinovo uzbuđenje, postajaše sve zadovoljniji i sigurniji u sebe.

— Ma šta da produžavam? — otpoče on opet. Zamislite prvo, Aleksije Ivanoviću, čoveka ubijenog, to jest, ne prosto ubijenog, nego, tako reći, konačno ubijenog; čoveka koji posle dvadesetogodišnjega bračnog života menja život, i luta po prašnjavim ulicama bez određenog cilja, kao u stepi, skoro u samozaboravu, i koji baš u tom samozaboravu nalazi nasladu. Prirodno je, dakle, što ja, baš i kad sretnem poznanika, pa čak i pravog druga, naročito ga obiđem, da mu ne bih prilazio u takvom stanju, to jest, u stanju samozaborava. A opet drugi put — odjednom se svega setim, i strasno zaželim da vidim makar jednog svedoka i saučesnika te nedavne, ali tako nepovratne prošlosti, i srce mi pri tome tako zalupa, da ne samo danju, nego se i noću nekiput najedared rešim da se bacim prijatelju u zagrljaj, pa makar ga morao zbog toga naročito, i u četir sata izjutra probuditi. Eto dakle, ja sam se samo u vremenu prevario — a nikako u prijateljstvu; jer sam ja u ovom trenutku i suviše nagrađen! A što se tiče vremena, bogami, mišljah da je tek dvanaest, jer bejah zanesen. Pije tako čovek svoju sopstvenu tugu, i kao da se opija njome. I možda i nije tuga, nego baš to novo stanje peče...

— Ma kako se vi to izražavate! — nekako mračno primeti Veljčaninov, koji najedared postade opet strašno ozbiljan.

— Da, i izrazi postanu čudni...

— A vi, da se... ne šalite!?

— Šalim se! — uskliknu Pavle Pavlović u tužnoj nedoumici, — i to u ovom trenutku kad saopštavam..

— Ah, prestanite o tome, molim vas! Veljčaninov ustade i opet uze hodati po sobi.

I tako prodoše pet minuta. Gost kao da htede već da ustane, no Veljčaninov viknu: „Sedite, sedite!“ i onaj se odmah pokorno spusti u naslonjaču.

— A kako ste se promenili! — otpoče opet Veljčaninov, zaustavivši se najedared pred gostom, baš kao da iznenada beše poražen tom pomišlju. — Strašno ste se promenili! Neobično! Sasvim drugi čovek!

— Nije čudo: za devet godina.

— Ne, ne, ne, nije tu stvar u godinama! Po spoljašnosti se niste bogzna kako promenili; u drugom ste se izmenili!

— I to je moguće, devet godina je prošlo.

— Ili je to od marta meseca!

— He — he, — lukavo se osmehnu Pavle Pavlović — vi imate neku strašnu narav... Ali, ako smem pitati, — u čemu je ta promena?

— Pa, što vazdan zavijati! Ranije, Pavle Pavlović bejaše solidan i otmen, i mudar bejaše Pavle Pavlović, a sad je — Pavle Pavlović *vaurien*^[1]!

Veljčaninov beše razdražen u toj meri, kad i najuzdržljiviji ljudi počinju nekiput da govore što je suviše.

— *Vaurien!* Vi nalazite? Dakle više nije „mudar čavek“? Nije mudar? — s nasladom se cerekaše Pavle Pavlović.

— Do đavola, ne „mudar“, nego je sad baš sasvim pametan.

„Ja sam nagao, ali je taj probisvet još nagliji! Ma... ma š ta je samo namislio?“ — neprestano se pitaše Veljčaninov.

— Ah, premili, ah, neocenjivi Aleksije Ivanoviću! — najedared se gost strašno uzbuđi, i stade da se gnezdi u naslonjači. — Što smo uzeli taj ton? Ta mi nismo sad pred svetom, nismo u sjajnom velikosvetskom društvu! Mi smo — dva negdašnja najiskrenija, stara prijatelja, i sastali smo se, takoreći, u potpunoj iskrenosti, i međusobno spominjemo onu dragocenu vezu u kojoj pokojnica bejaše karika našeg prijateljstva!

I on se toliko zanese ushićenjem svojih osećanja, da, kao i pre, opet obori glavu, a lice sad pokri šeširo. Veljčaninov se sa odvratnošću i nespokojsvom osvrtaše.

„A šta onda ako je to prosto jedan komedijaš?“ senu mu u glavi; — ali n-ne, n-nije! Izgleda da nije ni pijan, — nego, možda i jeste pijan: lice mu je crveno. Pa i daje pijan, — opet sve na jedno izlazi. Zbog čega on dolazi? Šta hoće taj nitkov?“

— Sećate li se, sećate li se — uzvikivaše Pavle Pavlović, skidajući polako šešir s lica, i kao da se sve jače i jače zanosio uspomenama — sećate li se naših izleta u polje, naših večera i posela sa igrankama i nevinim igrama, kod njegovog prevashodstva gostoprmljivog Semjona Semjonovića? A našeg večernjeg čitanja u troje? A prvog našeg poznanstva, kada vi ono rano dođoste kod mene da se nešto obavestite u poslu. Vi ste se tad nešto i naljutili i čak ste počeli i da vičete, kad najedared dođe Natalija Vasiljevna, i kroz deset minuta vi postadoste naš najiskreniji kućni prijatelj, za celu jednu godinu — potpuno onako, kao u „Palančanki“, od gospodina Turgenjeva...

Veljčaninov polako hodaše, gledaše u zemlju (nestrpljivo i s odvratnošću slušaše, ali, bejaše se sav u uvo pretvorio.

— Meni „Palančanka“ ni na pamet nije dolazila — prekide on, malko zbunjen; — a vi nikad niste govorili tako piskavim glasom, i tako... čudnim načinom. Zašto to?

— Ja sam ranije, zaista, više ćutao, to jest, bio sam ćutljiviji — hitro prihvati Pavle Pavlović.

— Vi znate, ja sam pre više voleo da slušam, kada bi pokojnica govorila. Sećate li se kako je ona govorila — s kakvim ostroumljem... A što se tiče „Palančanke“, naročito što se tiče Stupendjeva, — i tu imate pravo, jer smo nas dvoje, to jest, ja i premila mi pokojnica, tek docnije, kad ste vi oputovali, katkad, u našim tihim trenutcima, kada smo se vas sećali, — upoređivali vas i naš prvi susret sa tim pozorišnim komadom... jer je zaista bilo baš slično. A naročito što se tiče Stupendjeva...

— Ama kakvog Stupendjeva! do đavola! — viknu Veljčaninov, pa čak i nogom lupnu, sasvim se zbunivši pri toj reči zbog neke neprijatne uspomene koja mu prolete kroz glavu kad ču to ime.

— Stupendjev, pa to vam je uloga, pozorišna uloga, uloga muža u „Palančanki“ — umilnim glasićem propišta Pavle Pavlović; — ali to se već odnosi na drugi deo naših milih i prekrasnih uspomena, već posle vašeg odlaska, kad nas je Stepan Mihailović Bagautov usrećio svojim prijateljstvom isto onako kao i vi, i to za čitavih pet godina.

— Bagautov? Ko je opet to? Kakav Bagautov? — najedared zastade Veljčaninov kao ukopan.

— Bagautov, Stepan Mihailović, koji nas je usrećio svojim prijateljstvom tačno godinu dana posle vas, i... onako, kao i vi.

— Ah, Bože moj, pa ja to znam! — uzviknu Veljčaninov, setivši se naposletku. — Bagautov! Pa on je služio kod vas tamo...

— Da, služio je! Kod gubernatora! Iz Petrograda dođe, iz najvišeg društva, odličan mladić! — u velikom uzbuđenju vikaše Pavle Pavlović.

— Da, da, da! Ali šta je meni! Pa i on je...

— I on je, i on je! — ponavljaše Pavle Pavlović još uvek uzbuđen, prihvativši domaćinovu nerazmišljenu izreku — i on je! Sa njim smo baš i igrali „Palančanku“, u domaćem pozorištu, kod njegovog prevashodstva, gostoprmljivog Semjona Semjonovića, — Stepan Mihailović „grofa“, ja „muža“, a

pokojnica „palančanku“; — a, znate, od mene oteše ulogu „muža“, po pokojničinoj želji, tako da „muža“ nisam igrao — tobože zbog nesposobnosti...

— Ali otkud ste, kog đavola, Stupendjev! Vi ste pre svega Pavle Pavlović Trusocki, a ne Stupendjev — grubo i bez ceremonije, drhteći od razdraženja, reče Veljčaninov. — A, znate, taj Bagautov je ovde, u Petrogradu, ja sam ga video, proletos sam ga video! Zašto i njemu ne odete?

— Svakog bogovetnog dana mu idem, evo već tri nedelje. Ne primaju! Bolestan je, pa ne može da prima! I zamislite, iz prve ruke sam saznao: zaista je vrlo opasno bolestan!

Šestogodišnji prijatelj! Ah, Aleksije Ivanoviću, kažem vam i ponavljam: u ovakvom stanju čovek nekiput zaželi u zemlju da propadne, najozbiljnije; a nekiput bi opet uzeo i zagrlio baš nekog od onih starih, kako da kažem, očevidaca i saučesnika, i to jedino zato da bi se isplakao, to jest, ni zbog čega drugog nego samo da bi se isplakao!...

— A dozvolićete, za danas je dosta, zar ne? — oštro izgovori Veljčaninov.

— I suviše je, i suviše! — odmah ustade Pavle Pavlović. — Četir je sata, a što je glavno, ja sam vas tako sebičnjački uznemirio...

— Čujte, ja ću prilikom kod vas doći, neizostavno, i nadam se, tada... Recite mi pravo, otvoreno: jeste li vi danas pijani.

— Pijan? Ni trunke...

— Niste pili pre nego što ćete doći, ili još ranije?

— Znate, Aleksije Ivanoviću, vi mora da ste potpuno u groznici.

— Sutra ću vam doći, pre jednog oko podne...

— A ja sve vreme već vidim da ste vi bezmalo u bunilu — s nasladom prekidaše Pavle Pavlović razgovor, i navijaše na tu temu. — Mene je, bogami, sramota, što sam svojom nepažnjom... nego idem, idem! A vi lezite, i zaspite.

— A što mi ne rekoste gde stanujete? — planu i viknu za njim Veljčaninov.

— A zar nisam kazao? U Pokrovskoj gostionici.

— U kakvoj to Pokrovskoj gostionici?

— Baš kod crkve Pokrova, u sokačetu — eto, zaboravio sam u kojem sokačetu, i broj sam zaboravio, znam samo: blizu Pokrova...

— Naći ću!

— Pa izvolite, radovaću se milom gostu! On već silazaše niz stepenice.

— Stojte! — viknu opet Veljčaninov; — a nećete strugnuti?

— To jest, kako to: „strugnuti“? — iskolači Pavle Pavlović oči, osvrnuvši se sa osmehom sa trećeg basamka.

Umesto odgovora, Veljčaninov naglo zalupi vrata, brižljivo ih zaključa i namesti rezu. Vrativši se u sobu, on pljunu, kao da se nečim opoganio.

Postojavši nepomično nasred sobe oko pet minuta, on se izvрте na postelju onako obučen, i za tren oka zaspao. Zaboravljena sveća dogore do kraja, na stolu.

IV

ŽENA, MUŽ I LJUBAVNIK

On je spavao tvrdo, i probudio se tačno u pola deset; uspravi se, sede u postelji, i poče misliti na smrt „te žene“.

Jučerašnji potresni utisak usled iznenadne vesti o toj smrti, ostavio je u njemu neku zbunjenost, čak i bol.

Ta zbunjenosti taj bol behu, juče, pred Pavlom Pavlovićom, prigušeni u njemu za neko vreme jednom čudnom idejom. A sad, čim se probudio, sve što je bilo pre devet godina, iziđe mu pred oči sa neobičnom jasnošću.

Tu ženu, pokojnu Nataliju Vasiljevnu, ženu „tog Trusockog“, Veljčaninov je nekad voleo, bio njen ljubavnik, u vreme kada je, svojim poslom (opet zbog parnice oko jednog imanja), ostao bio u T. celu godinu, premda parnica baš nije zahtevala da toliko dugo bude prisutan. Pravi uzrok bejaše ta veza.

Ta veza i ljubav toliko vladahu njime, da on kao da bejaše u ropstvu Natalije Vasiljevne; i sigurno bi se bez promišljanja rešio bio na sve, čak i na najstrašnije i najbesmislenije, da je to zatražio ma i najmanji kapris te žene. Ni ranije, ni docnije, ne dešavaše se sa njim takvo nešto. Krajem godine, kada je rastanak bio već neminovan, Veljčaninov bejaše u velikom očajanju zbog blizine odsudnog trenutka; bejaše u očajanju i pored toga što se pretpostavljalo da će rastanak biti samo za kratko vreme, — bejaše tako očajan da je predložio Nataliji Vasiljevnoj da je ugrabi, da je odvede od muža, da ona zanemari sve pa da ode sa njim na stranu za u vek. Samo su podsmesi i čvrsta upornost gospođe (koja je u načelu potpuno odobravalala taj plan, ali verovatno samo iz dosade ili da bi se malo nasmejala) mogli da ga zadrže i da ga prinude da ode sam.

Pa šta bi? Ne prođe ni dva meseca od rastanka, a on u Petrogradu postavljaše sebi pitanje koje i ostade u njemu za uvek nerazrešeno: da li je on zbilja voleo tu ženu ili je sve to bilo samo jedan pijani zanos. I nikako to pitanje nije krenulo u njemu iz lakoumnosti, ili pod uticajem neke nove strasti koja se začela u njemu — ne, za dva prva meseca u Petrogradu on bejaše kao u nekom bunilu, ni jednu ženu ne zapazi, i ako je odmah stupio u staro društvo i viđao stotinama žena. Ali je vrlo dobro znao to: kad bi se sad opet stvorio u T, onoga časa bi podlegao moćnoj čari te žene, uprkos svih začetih pitanja u njemu.

Još i posle pet godina bejaše u istom ubeđenju.

Ali posle pet godina priznavaše on to sebi već sa nekim negodovanjem, „te žene“ se sećao samo sa mržnjom. Stidaše se svoje T-ske godine; ne mogaše da razume da je uopšte mogla postojati tako „glupa“ strast za njega — Veljčaninova! Sve uspomene na tu strast preokrenuše se za njega u sramotu, on je do suza crveneo i mučio se od griže savesti. Istina, kroz nekoliko godina je uspeo da sebe donekle umiri; trudio se da sve to zaboravi — i skoro da je i uspeo. I eto najedared, sad, posle devet godina, sve to opet naglo uskrsava pred njim — posle jučerašnje vesti o smrti Natalije Vasiljevne.

Sedeći na postelji, sa burnim mislima, koje su se bez ikakvog reda vrzle po njegovoj glavi, on jasno osećao, i priznavaše, jedno jedino: daje on i pored jučerašnjeg „potresnog utiska“ vrlo spokojan što se tiče vesti o njenoj smrti.

„Pa zar ni zažaliti za njom neću?“ — pitaše sebe. Da, on više ne osećao mržnju spram nje, i mogao je

nepriistrasnije, pravednije da sudi o njoj. Po njegovom mišljenju, koje se uostalom kod njega već odavno stvorilo, za devet godina rastanka, Natalija Vasiljevna je pripadala broju najobičnijih palanačkih gospođa iz „dobrog“ palanačkog društva. — „Sigurno je tako i bilo, i samo sam ja načinio od nje onu fantaziju?“ U ostalom, on je uvek podozrevao: da to mišljenje može biti pogrešno; i to i sad oseti. A i same činjenice su protivurečile. I Bagautov je bio nekoliko godina sa njom u vezi, i izgleda, isto tako zanet „bajnošću“. Jer, Bagautov bejaše čovek iz boljeg Petrogradskog društva, a kako je inače bio „čovek ništavan“, (govorio je za njega Veljčaninov) to je mogao praviti karijeru jedino u Petrogradu — ali eto je zanemario Petrograd, to jest svoj najglavniji izgled na korist, i izgubio je pet godina u T. —jedino zbog te žene! Naposletku se vratio u Petrograd, ali možda samo zato što je i on bio izbačen kao „stara iznošena cipela“. Znači, u toj je ženi bilo nešto neobično — dar privlačnosti, potčinjavanja, nadmoćnosti!

Međutim, izgledaše da ona baš nema sredstava da privlači i da potčinjava: „nije bila lepa; bila je možda čak i ružna“; kad ju je Veljčaninov prvi put video, njoj bejaše već dvadeset i osam godina. Njeno ne baš tako lepo lice umelo je doduše kadgod prijatno da živne, ali oči joj ne behu lepe: neka suvišna tvrdoća beše u njenom pogledu. Bila je vrlo mršava. Umno obrazovanje vrlo slabo; to beše um pronicljiv i neosporan, ali skoro uvek jednostran. Maniri, kao kod svih palanačkih gospođa; svakako, mnogo takta; izvrstan ukus, ali u glavnom samo u toaleti. Karakter, odlučan i moćan; ona se ni s čim nije mirila upola: „ili sve, ili ništa“. Velikodušnost, no skoro uvek zajedno s njom i — neizmerna nepravičnost. Prepirati se sa tom gospođom, bejaše nemoguće: dva put dva četiri, nije za nju nikad i ništa značilo. Nikad i ni u čem ona sebe nije smatrala nepravednom ili krivom.

Njeno stalno i bezbrojno neverstvo mužu ništa nije uznemiravalo njenu savest. Po poređenju samoga Veljčaninova, ona bejaše slična „hlistovskoj bogorodici“, koja je potpuno ubeđena da je zaista bogorodica; Natalija Vasiljevna je bila ubeđena da je svaki njen postupak dobar. Pa je tako i ljubavniku samo dotle bila verna dok joj ne bi dosadio. Ljubavnika je volela da muči, ali je volela i da ga nagrađuje. To beše tip strastan, vatren, pun osećaja. Razvrat je mrzela, osuđivala ga sa neopisanom srdžbom, i — sama je bila razvratna. Nikakvi dokazi nju nikad ne bi mogli dovesti da prizna svoj razvrat. „Ona jamačno iskreno ne zna za to“ — mišljaše o njoj

Veljčaninov u T. (Da primetimo uzgred: i sam učestvujući u njenom razvratu). Jedna od onih žena, — mišljaše on, — koje kao da se zato rodile da bi bile neverne. Te žene nikada ne padaju moralno kao devojke; zakon je njihove prirode — neizostavno se radi toga udati. Muž — to je prvi ljubavnik, ali nikako drukčije nego posle venčanja. Niko se ne udaje mudrije i lakše od njih. A kad dođe do prvog ljubavnika, uvek je muž kriv. I sve se dešava na najiskreniji način: one se do kraja svoga života osećaju pravednima kako samo može biti, i, naravno, potpuno nevinima.

Veljčaninov beše ubeđen da zaista postoji tip takvih žena; ali beše isto tako ubeđen i u to, da postoji tim ženama odgovarajući tip muževa, koji kao jedini svoj zadatak smatraju: da odgovaraju tom ženskom tipu. Po njegovom mišljenju, suština se tih muževa sastoji samo u ovome: biti, na neki način, „večni muž“, ili, još bolje rečeno, celog života biti samo muž i više ništa.

„Takav čovek se rađa i razvija jedino zato da bi se oženio, a kad se već oženi, da se pretvori u ženinu dopunu, čak i u slučaju, da se kod tog muža nađe svoj i neosporni karakter. Glavna je osobina takvog muža — poznati ukras na glavi. On ne može da ne bude rogat, isto tako kao što sunce ne može da ne sija; ali on ne samo da zato nikad ne zna, nego nikad i ne može doznati, već po samim prirodnim zakonima.

Veljčaninov je čvrsto verovao da ta dva tipa postoje, i da je Pavle Pavlović Trusocki, u T., bio karakterističan predstavnik jednog od njih. Jučerašnji Pavle Pavlović, naravno, ne beše onaj Pavle Pavlović koga je on poznavao u T. Veljčaninov nalazaše, da se neverovatno promenio; ali Veljčaninov znađaše da nije ni mogao da se ne promeni, i da je sve to sasvim prirodno. Gospodin Trusocki je mogao biti sve što je bio, ranije, samo dok mu žena beše živa; a sad on bejaše od svega onoga samo jedan deo, najedared pušten na slobodu, to jest nešto neobično čudno, i što ni na šta na svetu ne liči.

Što se tiče T-skog Pavla Pavlovića, evo šta je zapamtio o njemu, i čega se sad sećao Veljčaninov:

„Naravno, Pavle Pavlović beše u T. samo muž svoje žene“. A što je bio pored toga i činovnik, to je samo zato, što se i služba kod njega pretvarala na neki način u jednu od njegovih supružanskih obaveza; on služuše zbog žene, i zbog svog društvenog položaja u T, premda je sam po sebi bio vrlo revnosan činovnik. Njemu tada beše trideset i pet godina, i bio je prilično imućan, čak se može reći dosta imućan. U službi, naročitih sposobnosti nije pokazivao, ali nije pokazivao ni nesposobnosti. Održavao je vezu sa

svim višim svetom u guberniji, i uživao je vrlo dobar glas.

Nataliju Vasiljevnu u T. jako poštovahu; ona, u ostalom, nije to baš mnogo uvažavala, smatrajući da tako mora da bude. Goste je Natalija Vasiljevna umela vrlo lepo da dočeka; pa je i Pavla Pavlovića tako dobro iškolovala, da je se umeo blagorodno vladati čak i kad bi ih najviše gubernijske vlasti posetile. Možda je (činjaše se Veljčaninovu) Pavle Pavlović bio i pametan, ali kako Natalija Vasiljevna nije baš volela da joj muž mnogo govori, to se neki naročiti um kod njega nije mogao zapaziti. Možda je imao još niz urođenih dobrih osobina, tako isto kao i ružnih — ali dobre osobine behu kao pod nekom koprenom, a rđave naklonosti bejahu skoro sasvim iskorenjene.

Veljčaninov je, na primer, pamtio: da se gospodinu Trusockom poneki put javljala potreba da se podsmehne svom bližnjem; ali to mu bejaše strogo zabranjeno. Voleo je nekiput i da ispriča štogod, ali i na to se pazilo: bilo mu je dozvoljeno da priča samo stvari neznačajne, i pokraće. On bejaše naklonjen i prijateljskom društvancu izvan kuće, pa je čak voleo i da popije koju sa prijateljem; ovo poslednje je bilo do korena uništeno. Ali uz sve to ima da se doda ovo: po njegovoj spoljašnosti niko ne bi rekao da je taj čovek pod papučom. Natalija Vasiljevna je izgledala sasvim poslušna žena, čak je možda i sama u to verovala. Moguće da je Pavle Pavlović svoju ženu ludo voleo, ali to niko nije mogao primetiti; to nije bilo moguće, opet zbog domaćeg poretka Natalije Vasiljevne.

Nekoliko je puta, za vreme svog T-skog života, pitao Veljčaninov sama sebe: sumnja li taj muž, ma i najmanje, da je on u odnošajima sa njegovom ženom? Veljčaninov je o tome nekoliko puta i Nataliju Vasiljevnu ozbiljno pitao, i uvek je dobio odgovor, kazan sa nekom dosadom: da muž ništa ne zna, i da nikad ništa ne može doznati, i da se „sve to njega — ni najmanje ne tiče“.

Evo još jedna njena odlika: Pavlu Pavloviću se ona nikad nije smejala, nalazila je da on nije ni smešan, ni ružan, i uzimala ga je u odbranu kad bi se neko usudio da mu pričini kakvu neučtivost.

Kako nije imala dece, prirodno je da se morala pretvoriti poglavito u društvenu ženu. Ali njoj i njena kuća beše preko potrebna. Društvena zadovoljstva nikad nisu potpuno vladala njome; ona je vrlo volela da se zanima domazlukom i ručnim radom. Juče, Pavle Pavlović pomenu i njihova porodična večernja čitanja u T. Nekiput je čitao Veljčaninov, a nekiput je čitao i Pavle Pavlović; za čudo Veljčaninovu, on je vrlo lepo umeo da čita na glas. Natalija Vasiljevna bi tada obično nešto šila, i čitanje je uvek slušala mirno i ravnodušno. Čitali su Dikensove romane, po štogod iz ruskih novina, a nekada i ponešto „ozbiljno“

Natalija Vasiljevna je jako cenila obrazovanje Veljčaninova, ali ćutečki, prosto kao činjenicu o kojoj nema šta da se govori. Prema svemu što je naučno i književno, ona se odnosila ravnodušno, kao prema nečem sasvim odvojenom, i ako, možda, i korisnom; dok se Pavle Pavlović nekad jako zagrevao za to.

T-ska veza se najedared prekinula, dostigavši, od Veljčaninovljeve strane, vrhunac, čak skoro i ludilo. Najurili su ga prosto i odjednom, i ako se sve udesilo tako, da je on otišao i ne sanjajući da je izbačen, „kao stara neupotrebljiva cipela“.

A u T. mesec i po dana pre nego što je on odstranjen, pojavio se jedan mlad artiljeriski oficirčić, koji tek što je izišao iz korpusa; on se navadi da odlazi kod Trusockih; umesto troje, sad ih je bilo četvoro. Natalija Vasiljevna primaše dečka ljubazno, ali se s njim ophodila kao se detetom. I tako Veljčaninov nije dolazio na misao da treba da sumnja, čak skoro ni onda kad mu je ona izjavila da se moraju rastati.

Jedan od stotinu uzroka za to da on neizostavno i neodložno treba da ide, bio je taj, što se njoj učinilo da je trudna; dakle

je prirodno da on neizostavno i neodložno treba da se skloni bar na tri, četiri meseca, da bi mužu, kroz devet meseci, bilo teže da sumnja, ako bi se onda pojavila kakva kleveta. To beše dosta neosporan argumenat. Posle vatrenog Veljčaninovljevog predloga da beže u Pariz ili u Ameriku, otišao je samo u Petrograd, „bez sumnje samo za malo“, to jest ne na duže nego na tri meseca, inače ni po koju cenu ne bi ni otišao, pored svih uzroka i argumenata.

Ravno posle dva meseca on dobi pismo od Natalije Vasiljevne, u kome ga je molila da više nikad ne dolazi, jer ona već voli drugoga. Javljala mu je i to, da se o svojoj trudnoći prevarila. Ta vest beše nepotrebna: njemu sve postade jasno, on se seti oficirčića. S tim se njegova stvar za uvek svršila. Docnije je nekako čuo da se tamo stvorio i Bagautov, i da je u T. proživio čitavih pet godina. Tako dugotrajnu vezu objašnjavaše Veljčaninov i time da je Natalija Vasiljevna, jamačno, već prilično ostarela, pa je zato postala stalnija.

Presede na postelji skoro ceo sat; naposletku se prenu, zovnu Mavru, koja mu donese kavu, brzo je kavu popio, obuče se, i tačno u jedanaest časova pođe da traži Pokrovsku gostionicu. O Pokrovskoj gostionici se u njemu obrazovalo naročito mišljenje, naravno tek od jutros. Inače se sad donekle i stidaše zbog svoga jučerašnjega ophođenja sa Pavlom Pavlovićem. I to je sad trebalo dovesti u red.

Svu jučerašnju fantasmagoriju sa bravom na vratima objašnjavaše on slučajnošću, pijanim stanjem Pavla Pavlovića, i još nekim stvarima... ali, strogo uzevši, on nije baš dobro znao zašto sad ide da se upušta u neke nove odnose sa pređašnjim mužem, onda kad se između njih sve tako prirodno i samo od sebe svršilo. Ali nešto ga je vuklo. Neki naročit, neobičan utisak mu je ostao od viđenja sa Pavlom Pavlovićem, i zbog tog utiska ga je nešto vuklo...

V

LIZA

Pavle Pavlović i ne mišljaše da „strugne“; i Bog zna zašto mu je Veljčaninov to i doviknuo bio — sigurno se nalazio u nekom bunilu.

Na prvom mestu gde Veljčaninov zapita — u sitničarskoj radnji kod Pokrova, pokazao mu Pokrovsku gostionicu, na dva koraka u sokačetu, odmah na početku ulice. U gostionici mu objasniše da „su gospodin Trusocki sad odseli“ u dvorištu, u paviljonu, u mebliranim sobama kod Marije Sisojevne. Penjući se uz tesne, ispolivane i vrlo nečiste kamene stepenice na drugi sprat paviljona, gde su bile te sobe, on najedared začu plač. Kao da plakaše dete od sedam osam godina; plač beše težak; čulo se prigušivano jecanje, koje je ipak dopiralo do dole, a zajedno s tim i lupa nogu, i opet neki kao zaglušivani ali besni uzvici promuklog, odraslog čoveka. Taj čovek kao da utišavaše dete i kao da nipošto nije hteo da se detetov plač čuje, i ako je on larmao više nego ono. Uzvici behu nemilosrdni, a dete kao da moljaše za oproštaj.

Dospevši u omalen hodnik u kojem sa obe strane bejahu po dvoja vrata, Veljčaninov sreće jednu vrlo debelu i visoku ženu, čupavu, i aljkavo obučenu, i zapita je za Pavla Pavlovića. Ona pokaza prstom na vrata iza kojih se čuo plač. Debelo i crveno lice te četrdesetogodišnje žene imalo je izraz negodovanja.

— Eto ga, zabavlja se! — progundā ona poluglasno i ode niz stepenice.

Veljčaninov prvo htede da zakuca, ali promisli i upade u sobu Pavla Pavlovića i bez toga. Na sred omanje sobe koja beše dosta grubo, ali obilno meblirana prostim obojenim nameštajem, stojaše Pavle Pavlović, upola obučen, bez kaputa i prsnika, i ljutita, pocrvenela lica utišavaše vikom, izrazom lica, a možda (kao što se učini Veljčaninovu) i udarcima — jednu malu devojčicu, kojoj je moglo biti osam godina, jedno odevenu, i ako po gospodski, u crnu vunenu okratku haljinicu. Kako je izgledalo, ona bejaše u pravoj histeriji; histerično je kašljala i pružala ruke k Pavlu Pavloviću, kao da želi da ga obuhvati, da ga zagrlī, da ga zamoli i zapita za nešto.

Za tren oka sve se izmeni: videvši gosta, devojčica viknu i šmugnu u drugu, majušnu sobu, a Pavle Pavlović, koji se bejaše časom zbunio, posle jednog trenutka se rastopi u osmehu, isto onako kao ono juče kad je Veljčaninov naglo otvorio vrata pred stepenicama.

— Aleksije Ivanoviću! — povika on zapanjen od čuda, — ni u kom se slučaju nisam mogao nadati... evo, ovamo, ovamo! Eto tu, na kanabe, ili ovde u naslonjaču, a ja... — I on uze žurno oblačiti kaput, zaboravivši da obuče prsnik.

— Nemojte praviti ceremonije, ostanite tako u čemu ste. — Veljčaninov sede na stolicu.

— Ne, molim vas, dozvolite mi da malko bude i ceremonija; eto, sad sam mnogo uljudniji. Nego gde ste vi to seli u ugao? Evo ovde, u naslonjaču, do stola... Ah, baš se nisam nadao, nisam se nadao!

I on sede na krajčičak pletene stolice, ali ne pored „neočekivanog“ gosta, nego iskrenu stolicu, tako da bi se licem okrenuo Veljčaninovu.

— A zašto se niste nadali? Zar juče nisam rekao da ću vam doći u ovo vreme?

— Mislio sam, nećete doći; i kad se od jutros još setih svega što je juče bilo, prosto izgubih svaku nadu da ću vas ikad videti.

Međutim je Veljčaninov razgledao sobu; ona beše razvašarena, postelja ne beše nameštena, odelo razbacano, na stolu čaše od kave, mrve hleba, boca šampanjca, popijena do pola, bez zapušača, sa čašom pored nje... Bacio je pogled i u susednu sobu; no tamo sve beše mirno; devojčica se beše pritajila i zamrla.

— Tek valjda ne pijete u ovo doba? — pokazao Veljčaninov na šampanjac.

— Ostaci, molim vas... zbuni se Pavle Pavlović.

— Da, vi ste se promenili!

— Rđave navike, pa to vam je. Verujte, od onda; ne lažem! Ne mogu da se uzdržim. A zasad se ne bojte, Aleksije Ivanoviću, sad nisam pijan, neću mnogo izvijati, kao juče kod vas, istinu vam kažem; sve je to od onog doba! I da mi je neko rekao pre pola godine da ću do ovoga doći, da mi je pokazao samoga sebe u ogledalu — ne bih mu poverovao!

— Znači, vi ste juče bili pijani?

— Da, bio sam pijan — poluglasno priznade Pavle Pavlović, zbunjeno obarajući oči; — i, vidite li, ne samo pijan, nego i ono nešto posle toga. Ja to, znate, zato hoću da vam objasnim, što je to „posle toga“ kod mene gore: i ne opijem se mnogo, a neka surovost i nerazmišljenost mi se nakupe, pa i neku tugu jače osećam. Zbog tuge možda i pijem. I u takvom stanju mogu da poradim koješta, i to sasvim glupo; čak se usuđujem i da uvredim. Mora biti da sam vam se juče vrlo čudan učinio?

— Pa zar se vi ne sećate?

— Kako da se ne sećam, svega se sećam...

— Vidite Pavle Pavloviću, ja sam isto to mislio i tako stvar objasnio sebi — pomirljivo reče Veljčaninov; — a i ja sam sam juče bio dosta razdražen, i... suviše netrpljiv, što rado priznajem. Ja se ne osećam baš uvek sasvim dobro, a vaš iznenadni dolazak noću...

— Da, noću, noću! — zamaha glavom Pavle Pavlović, kao da se čudi i osuđuje — otkud mi to dođe u glavu! Ni za živu glavu ne bih ja kod vas ušao, da vi sami niste otvorili vrata; vratio bih se. Ja sam kod vas, Aleksije Ivanoviću, dolazio pre nedelju dana, ali vas nisam zatekao, i posle toga, možda, nikad više ne bih ni dolazio. Ipak sam, znate, i ja malko gord, i ako, priznajem... u takvim okolnostima. Mi smo se i na ulici sretali, ali ja sve mišljah: Eh, neće me poznati, okrenuće mi leđa, nije šala, devet godina, — i tako nisam hteo da vam priđem. A juče sam sa Petrogradske strane lutao, i izgubio sam bio račun o tome koje je doba. A sve zbog toga (on pokazao na bocu), i od osećanja. Glupo! Vrlo glupo! I da je to sad neki čovek ne takav, kao vi, — jer eto vi ste došli kod mene i posle onoga što se juče desilo, sećajući se starih dana — ja bih zaista izgubio nadu da ću ikad obnoviti poznanstvo!

Veljčaninov pažljivo slušaše. Taj čovek, kako izgleda, govori iskreno, čak sa nekim dostojanstvom; međutim Veljčaninov mu ništa ne verovaše, ništa, od onoga časa kad je ušao kod njega.

— A je l' te, Pavle Pavloviću, vi, izgleda, niste sami? Čija je to devojčica koju maločas tu zatekoh?

Pavle Pavlović se začudi i podiže obrve, ali Veljčaninova pogleda vedro i prijatno.

— Kako, čija je? Pa to je Liza! — reče on prijatno se smeškajući.

— Kakva Liza? — promrmlja Veljčaninov i kao da zadržta nešto u njemu. Utisak od nečeg beše vrlo iznenađan. Kad je maločas ušao, i video Lizu, on se, istina, bejaše začudio, ali u sebi nije osetio nikakvu predosećanje, nikakvu naročitu pomisao.

— Pa naša Liza, naša kći Liza! — osmehnu se Pavle Pavlović.

— Kako, kći? Pa zar ste vi i Natalija... i pokojna Natalija Vasiljevna, imali dece? — nepoverljivo i bojažljivo zapita Veljčaninov, nekim sasvim tihim glasom.

— Naravno! Ah, Bože moj, pa da, otkuda biste vi to i mogli doznati! Šta ja to govorim! To nas je Bog, pošto ste vi već otišli, darovao!

Pavle Pavlović poskoči malko od stolice, od nekog uzbuđenja; istina, kanda prijatnog uzbuđenja!

— Ja ništa nisam znao, — reče Veljčaninov i preblede.

— Dabogme, dabogme, od koga ste i mogli doznati! — ponovi

Pavle Pavlović oslabelim, umilnim glasom; — mi bejasmu već svaku nadu izgubili, kao što i sami znate, i najedared nas blagoslovi Gospod. Kako mi je tada bilo — to jedini Bog zna! Čini mi se, tačno

godinu dana posle vašeg odlaska! Ili ne, nije posle godinu, ni blizu, čekajte, molim vas: vi ste od nas ako se ne varam, otišli u oktobru, možda i u septembru?

— Ja sam iz T. otišao početkom septembra, dvanaestoga septembra; dobro se sećam...

— Zar u septembru? Hm... šta je to opet meni? — začudi se Pavle Pavlović, — e ako je tako, onda, dozvolite, molim vas; vi ste otputovali dvanaestoga septembra, a Liza se rodila osmoga maja, znači septembar — oktobar — novembar — decembar — januar — februar — mart — april — dakle osam meseci, i nešto više, eto vam! I kad biste samo znali kako je pokojnica...

— Pa pokažite mi je... zovite je... — nekako isprekidanim glasom promrmlja Veljčaninov.

— Na svaki načni, na svaki način! — užurba se Pavle Pavlović, prekidajući ono što je hteo reći kao stvar sasvim nepotrebnu — odmah, odmah ću vam je predstaviti! — i žurno se uputi u Lizinu sobicu.

Prodoše može biti čitava tri ili četiri minuta; iz sobice se čulo šaptanje, brzo, užurbano šaptanje, i malomalo, pa bi se čuo Lizin glas; — sigurno ga moli da je ne izvodi mišljaše Veljčaninov. Naposljetku izadoše.

— Eto je, sve se zbunjuje — reče Pavle Pavlović; — stidljivica, gorda... ista pokojnica!

Liza uđe bez suza, s oborenim očima; otac ju je vodio za ruku. To beše devojčica povisoka, tanušna, vrlo lepuškasta. Ona podiže krupne oči na gosta, pogleda ga radoznalo, ali sumorno, i odmah opet obori oči. Izgledala je onako kako izgledaju deca kad ostanu sama sa nepoznatim čovekom, pa odu u ugao i odande sa važnošću i nepoverenjem gledaju na novoga gosta koga još nikad nisu videla; ali bila je u njenoj glavi možda i još neka, ne baš detinja misao — tako se učini Veljčaninovu. Otac je privede sasvim blizu do njega:

— Eto, taj čika je ranije poznao mamu, bio je naš prijatelj; nemoj da budeš divljačna, pruži ručicu.

Devojče se malko pokloni i bojažljivo pruži ruku.

— Natalija Vasiljevna nije htela da je uči da klecne kad se s kime pozdravlja, nego tako, na engleski način, malko da se pokloni i da pruži gostu ruku, — dodade on kao objašnjenje Veljčaninovu, pažljivo ga gledajući u lice.

Veljčaninov je znao da se onaj zagleda u njega, ali se više ni najmanje nije starao da prikriva svoje uzbuđenje; nepomično je sedeo na stolici, držao Lizinu ruku i pažljivo gledao dete u lice. Liza, kao drugom nekom brigom zauzeta, zaboravila je svoju ruku u gostovoj ruci, i ne skidaše očiju sa oca. Ona bojažljivo slušaše sve što je on govorio. Veljčaninov odmah poznađe krupne, plave oči; ali najviše ga poraziše čudno, neobično nežno bledilo njenog lica i boja kose: ti znaci bejahu za njega vrlo značajni. Ovalno njeno lice i oblik usta, naprotiv, mnogo opominjahu na Nataliju Vasiljevnu. Međutim, Pavle Pavlović je odavno počeo nešto da priča, i čak vrlo vatreno i sa osećanjem, ali ga Veljčaninov ništa ne slušaše. On uhvati jedino poslednju frazu: — ... tako da vi, Aleksije Ivanoviću, ne možete ni zamisliti onu radost, kad nas je Gospod tim darom darovao! Ja sam u njoj sve gledao; kad bi baš i nestalo, po volji Božijoj, moje mirne sreće, ipak, mišljah, ostaje mi Liza; eto, ako ništa drugo, to, i to sam dobro znao!

— A Natalija Vasiljevna? — zapita Veljčaninov.

— Natalija Vasiljevna? — iskrivi se Pavle Pavlović, — vi već znate, sećate se, ona nije mnogo volela da priča, ali zato je, kad se praštala s njom na samrtnom odru... zato je onda sve izrekla! Eto, ja vam sad rekoh „na samrtnom odru“, međutim je takva bila još dan pre smrti: uzbuđuje se, ljuti se, govori kako hoće lekovima da je leče, a ona ima samo običnu groznicu, i da oba naša doktora ništa neće izmudrovati, i, čim se vrati Koh, (sećate li se, naš štabski lekar, starčić) ona će posle dve nedelje ustati iz postelje! Šta više, pet sati pred smrt je još spominjala da kroz tri nedelje treba neizostavno posetiti tetku — Lizinu kumu, o rođendanu, na njenom imanju...

Veljčaninov najedared ustade, još nikako ne puštajući Lizinu ruku. Njemu se među ostalim učini da u detinjem žarkom pogledu, upravljenom na oca, ima nečega prekornog.

— Ona nije bolesna? — nekako čudno, žurno zapita on.

— Rekao bih kao da nije, ali... naše prilike su se ovde tako stekle, — progovori Pavle Pavlović sa tužnom zabrinutošću, — dete je i onako čudno, nervozno, posle majčine smrti je bila dve nedelje bolesna, histerična. Eto, kakav je, na primer, bio onaj plač malo pre, kad vi uđoste — jesi čula, Lizo, jesi čula?

— I to zašto? Sve stoga što ja idem, a nju ostavljam; to odmah znači: da je više ne volim onako kao kad je mama bila, eto za šta me krivi. Takva se fantazija zavuče u glavu detetu koje bi još trebalo sa lutkama da se igra! Nego, ovde nema s kime ni da se poigra.

— Pa kako to... zar ste ovde baš samo vas dvoje?

— Sasvim sami; jedino što služavka dođe da posluša, jedanput dnevno.

— A kad odlazite od kuće, nju samu ostavljate?

— Pa kako drukčije? Kad sam juče odlazio, čak sam je i zaključao, eto u toj sobici; zbog toga je danas i bio onaj plač. A šta sam mogao raditi, sami presudite! Pre tri dana siđe ona dole bez mene, a neko dete je u dvorištu kamenom u glavu udari. Ako je ne zaključam, sve će kirajdzije redom pitati: gde sam otišao? A to bogami ne može da bude... Međutim, i ja sam krasan: odem bajagi na jedan sat, a dođem sutradan ujutro; tako je i juče bilo. Još dobro te joj gazdarica bez mene otvori; zvala bravara da obije, — prosto bruka, — bogami, sam osećam da ne valjam. A sve od tamne obuzetosti. Sve od tamne obuzetosti...

— Tata! — plašljivo i nespokojno progovori devojčica.

— Eto je opet! Opet ti tvoje! Šta sam ti maločas govorio?

— Pa neću, neću — sa strahom, i žurno sklapajući pred njime ruke, ponovi Liza.

— Ovako ne možete nastaviti; — u ovakvim prilikama; — nestrpljivo poče Veljčaninov nekim zapovedajućim glasom; — jer vi ste... vi ste čovek imućan; pre svega, otkuda ste — u ovakvom stanu, i u ovakvim okolnostima?

— Vi mislite: što smo u ovom krilu? Kroz nedelju dana ćemo možda već otići, a novca smo i onako mnogo potrošili, pa, i ako sam imućan...

— No, dosta, dosta! — prekide ga Veljčaninov sa nestrpljenjem koje je bivalo sve veće i veće, i kao da je glasno govorio: „nemaš šta da mi pričaš, znam sve što ćeš mi reći, i znam te s kakvim namerama govoriš!“ — Čujte, ja ću nešto da vam predložim: vi rekoste da ćete ostati još nedelju dana, pa možda i dve. Ja ovde imam jednu kuću, upravo jednu porodicu, gde sam kao u svojoj rođenoj kući — već dvadeset godina. To je porodica nekih Pogoreljcevih. Pogoreljcev, Aleksandar Pavlović, je tajni savetnik; on će i vama, zbog vaše stvari, dobro doći. Oni su sad u letnjikovcu, imaju skupocenu vilu. Klavdija Petrovna Pogoreljceva mi je kao sestra, kao mati. Imaju osmoro dece. Da odvedem ja kod njih Lizu, odmah... to jest, mislim, da ne bi gubili vreme. Oni će je sa radošću primiti i držati za sve vreme, maziće je, kao rođeno dete, kao rođeno dete!

On bejaše strašno nestrpljiv, i to nije skrivao.

— Ma to ne ide — reče Pavle Pavlović sa grimasom, hitro se upiljujući u oči Veljčaninovu, kako se to ovome učini.

— Zašto? Zašto ne ide?

— Kako bih ja najedared pustio dete, recimo, baš i sa tako iskrenim prijateljem kao što ste vi — naravno, ali ipak, u nepoznatu kuću, i to kuću višega društva, gde se i pitam: kako će je primiti.

— Pa jesam li vam rekao da me oni smatraju kao rođenoga — skoro ljutito viknu Veljčaninov. — Klavdija Petrovna će za čast smatrati, na moju jednu reč... kao moju rođenu ćerku... ma kog đavola ja tu... kad i vi sami znate da ste tek samo onako... tek da se nešto brblja... šta tu ima da se priča!

I on lupnu nogom o pod.

— Ja, znate, zato... bojim se da to ne bude čudnovato! Ipak, trebalo bi i ja da pokadgod navratim do nje, jer, kako, kako će ona sasvim bez oca? He, he... pa još u tako otmenu kuću.

— Ma to je najobičnija kuća — ni najmanje nije „otmena!“ — vikaše Veljčaninov; — kad vam kažem, tamo ima mnogo dece, ona će tamo oživeti, zato i hoću, zbog toga... A vas ću sutra predstaviti, ako hoćete. Neizostavno biste i trebali da odete, da zahvalite; svakog dana ćemo ići, ako hoćete...

— Sve mi je to nekako...

— Koješta! Vi međutim i sami znate! Čujte, dođite kod mene danas pred večer, noćite, a ujutro ćemo poći ranije, da bismo u dvanaest mogli već tamo biti.

— Dobrotvoru moj! još i da noćim kod vas!... — sav blažen pristade najedared Pavle Pavlović, —

bogami, dobročinstvo nam činite... a gde je njihov letnjikovac?

— Na Ljesnom.

— Ali, kako će s tim odelom? U tako otmenu kuću, pa još u vili, i sami znate... Očevo srce!

— Šta hoćete sad sa njenim odelom? Ona je u žalosti. Zar može imati drukčije odelo? Ne može se zamisliti skladnije! Samo kad bi rublje bilo čistije, ogrlica... (ogrlica, i rublje što joj se videlo, zaista bejahu vrlo prljavi).

— Treba je neizostavno odmah preobući, — užurba se Pavle Pavlović; — a ostalo potrebno rublje ćemo odmah skupiti; ono je kod Marije Sisojevne, pralo se.

— Treba poslati za fijaker, — prekide Veljčaninov — i to što pre, ako je moguće.

Ali, pojavi se prepreka: Liza se odlučno usprotivi: ona je za sve vreme pažljivo slušala, i da je Veljčaninov, nagovarajući Pavla Pavlovića, imao vremena da se i njoj dobro zagleda u lice, video bi na njemu savršeno oćajanje.

— Ja neću da idem — reče ona čvrsto i tiho.

— Eto, eto vidite li, sa ovim je na majku!

— Ja nisam na mamu, ja nisam na mamu! — vikaše Liza lomeći u oćajanju svoje male ruke i kao pravdajući se pred ocem zbog strašnoga prekora da liči na majku — tata, tata, ako me vi odbacite...

Ona odjedared jurnu na preplašenog Veljčaninova.

— Ako vi mene uzmete, ja ću...

Ništa dalje ne mogade izgovoriti; Pavle Pavlović je zgrabi za ruku, umalo što je za jaku ne dohvati, i sa neprikrivenom srdžbom je povuče u malu sobicu. Tamo su opet nekoliko minuta šaputali, čuo se prigušen plač. Veljčaninov već htede i sam tamo da ode, ali Pavle Pavlović izađe najzad, i sa iskrivljenim osmehom reče da će i ona odmah izići. Veljčaninov se trudio da ne gleda u njega, te gledaše u stranu.

Dođe i Marija Sisojevna, ona žena koju je Veljčaninov bio sreo kad je maločas ulazio u hodnik; i poče slagati rublje Lizino u malu torbu koja je Lizi pripadala.

— A šta, prijatelju, hoćete da odvedete devojčicu? — obrati se ona Veljčaninovu; — da li vi porodicu imate? Dobro ćete, prijatelju, uraditi; dete je krotko; iz pakla ćete je izvući.

— Šta vi to govorite, Marija Sisojevna, — promrmlja Pavle Pavlović.

— Šta, Marija Sisojevna! Mene svi znaju i cene. A zar kod tebe nije pakao? Je l' to lepo da dete takvu sramotu gleda? Fijaker vam je došao, gospodine, — do Ljesnoga, je l' te?

— Da, da.

— No, jedva jednom!

Liza izađe bleđa, sa mutnim očicama, i uze torbu. Veljčaninova prosto i ne pogleda; ona savlada sebe i ne polete, kao maločas, da grli oca, čak ni kad se praštala sa njim. Videlo se da neće ni da ga pogleda. Otac je poljubi u glavicu i pomilova je; njoj se pri tom iskriviše usne i brada joj zadrhta, ali na oca oči ipak ne podiže.

Pavle Pavlović kao da beše bleđ; ruke mu drhtahu — Veljčaninov je to dobro zapazio, i ako se energično starao da ga ne gleda. Jedino što je želeo bilo je: da što pre ode.

„Pa šta, za šta sam ja kriv?“ mišljaše on; „tako je moralo da se zbude“.

Sidoše dole. Tu se Marija Sisojevna poljubi sa Lizom, koja, čim sede u fijaker, podiže oči na oca — i najedared izbaci ruke i kriknu; još jedan trenutak, i ona bi poletela k njemu; ali konji krenuše.

VI

NOVA FANTAZIJA DOKONA ČOVEKA

— A da vama nije što rđavo? — uplaši se Veljčaninov — da kažem da zaustavi, da se donese voda...

Ona diže na njega oči i pogleda ga ljutito, prekorno.

— Kuda vi mene vozite? — reče oštro i odsečno.

— U divnu kuću, Lizo; oni su sad u divnoj vili; tamo ima mnogo dece, tamo će vas voleti, oni su dobri... Ne ljutite se na mene, Lizo, ja vama želim dobro...

Veljčaninov bi se toga trenutka učinio čudnovat nekom poznaniku, da ga je poznanik mogao videti.

— Kako ste vi — kako ste vi — kako ste vi... u, kako ste vi zli! — reče Liza gubeći dah od suza koje su je gušile, i senu na njega ozlojeđenim divnim očima.

— Lizo, ja...

— Vi ste zli, zli, zli! — Ona je lomila ruke. Veljčaninov se sasvim zbunio.

— Lizo, mila moja, da znate samo u kakvo me očajanje dovodite!

— Je li istina da će on sutra doći? Je li istina? — zapita ona zapovednički.

— Istina je, istina! Ja ću ga sam dovesti; ići ću po njega i dovesti ga.

— Prevariće me — prošaputa Liza, obarajući oči zemlji.

— A zar on vas Lizo ne voli!

— Ne, ne voli me.

— On vas je vređao, a? vređao vas je?

Liza ga mračno pogleda i očuta. Ona opet okrete glavu od njega, i sedaše uporno oborivši glavu. On je počeo zasipati rečima; govoraše joj vatreno; sam je bio kao u groznici. Liza ga je slušala nepoverljivo, neprijateljski, ali ga je ipak slušala. Njena pažnja ga neobično obradova; on joj čak počeo objašnjavati šta je to: alkoholik. Govoraše joj da je voli, i da će paziti na oca. Naposletku, Liza podiže oči i pažljivo ga pogleda. On pak uze pričati: kako je još njenu majku znao, i vide da ju je sad zaneo svojim pričanjem.

Malo pomalo, ona stade i da odgovara na njegova pitanja — ali obazrivo i kratko, s jogunstvom. Na glavna pitanja, ipak, nije odgovarala: uporno ćutaše o svemu onome što se ticalo njenih ranijih odnosa prema ocu.

Govoreći s njom, Veljčaninov uze njenu ruku u svoju, kao malopre, i ne puštaše je, i ona je sad ne tržaše. Devojčica, kako rekosmo, nije baš sasvim ćutala; ona se u nejasnim odgovorima pomalo izrekla: da je oca više volela nego majku, zato što je on nju pre više voleo, a majka ju je manje volela; ali da ju je majka, kad je umirala, mnogo ljubila, i da je plakala kad su svi izišli iz sobe, i ostale samo njih dve... i da majku sad voli više od svih, više od svih na svetu, i svake je noći voli jače od svih.

Devojčica zaista beše gorda: uvidevši da se izgovorila, ona se opet učudi i začuta. Čak s mržnjom pogleda na Veljčaninova, koji ju je naterao da sve kaže.

Pri kraju puta, njenog histeričnog stanja skoro nestade; ona postade vrlo zamišljena i gledaše kao

divlja, sumorno, sa mračnim odlučnim uporstvom. To što je vode u nepoznatu kuću, u kojoj ona još nikad nije bila, izgleda da je zasada nije mnogo bunilo. Nju je nešto drugo mučilo, to je Veljčaninov video; i pogađao je da se ona stidi od njega, da ju je stid naročito zato što ju je otac tako lako sa njim pustio, kao da ju je bacio njemu u ruke.

„Ona je bolesna, mišljaše on, možda i opasno; ona je namučena. O, pijano, podlo stvorenje! Sad ga razumem!“ — Gonio je kočijaša da tera brže: uzdao se u letnjikovac, u vazduh, u vrt, u decu, u nov, njoj još nepoznat život, a posle...

A u ono što će biti posle, ni najmanje nije sumnjao; to bejahu velike, vedre nade. Jedno je već znao sigurno: to da on još nikad nije osećao što oseća sad, i da će to u njemu celog veka ostati!

„To je cilj, to je život!“ — mišljaše ushićeno. Mnoge misli mu proletahu kroz glavu, no on se ne zaustavljaše na njima i uporno izbegavaše detalje: bez detalja sve bejaše jasno, sve izgledaše čvrsto određeno. Glavni njegov plan se sam sklopio:

„Moći će se uticati na toga hulju — maštaše on — združenim silama, pa će Lizu ostaviti ovde, u Petrogradu, kod Pogoreljcevih, bar za neko vreme, a on će se vratiti sam; Liza će ostati meni, i svršena stvar, šta tu vazdan? I... i, naravno, on to i sam želi; zašto bi je inače mučio“.

Naposletku stigoše. Letnjikovac zbilja bejaše prekrasno mestance. Odmah ih dočeka vesela gomila dece, koja sukljahu na vrata letnjikovca. Veljčaninov već davno nije bio, te dečija radost bejaše neizmerna: voleli su ga. Stariji mu odmah doviknuše, još pre nego što je sišao s kola.

„Šta je s parnicom, kako vaša parnica?“

To prihvatiše i oni najmanji, i sa smehom su galamili zajedno sa starijima. Dirali su ga sa njegovim procesom. Ali, kad ugledaše Lizu, ućutaše, odmah je opkoliše, i počеше je zagledati sa ćutljivom i pažljivom radoznalošću. Iziđe i Klavdija Petrovna, a za njom i njen muž. I ona i njen muž, smejući se, odmah počеше s pitanjem o parnici.

Klavdija Petrovna je bila gospođa od trideset i sedam godina, smeđa, puna, i još lepa sa svežim i rumenim licem. Muž joj beše čovek od pedeset i pet godina, mudar i lukav, ali pre svega dobričina. Veljčaninov kod njih zbilja bejaše kao kod svoje kuće, kako je govorio. Ali se tu krila jedna naročita okolnost: pre dvadeset godina ta Klavdija Petrovna zamalo što se nije udala za Veljčaninova, koji je onda bio još student, skoro dete. Ljubav beše prva, plaha, smešna i prekrasna. Ipak, svršilo se time što se ona udala za Pogoreljceva. Kroz pet godina se opet sretoše, i sve se završi vedrim i mirnim prijateljstvom. Za uvek je ostala neka toplina u njihovim odnosima, neka naročita svetlost, koja je obasjavala odnose. Tu sve beše čisto i besprekorno u Veljčaninoveljevima uspomena, i za njega tim milije, što je, možda, jedino tu bilo tako. Ovde, u toj porodici, on je bio prost, naivan, dobar, mazio je decu, nikad se nije pravio važan, priznavao je sve i u svemu im se ispovedao. On se često kleo Pogoreljcevima: da će još malo živeti ovako kao sad, pa će onda konačno preći kod njih, i živeće s njima ne rastajući se više. O toj nameri je mislio sasvim ozbiljno.

On im tad detaljno ispriča o Lizi sve što je bilo potrebno; ali dosta je bila i sama njegova molba, bez ikakvih naročitih izlaganja. Klavdija Petrovna poljubi „siročete“, i obeća da će sa svoje strane sve činiti. Deca prihvatiše Lizu i odvedoše je u vrt, u igru. Posle pola sata živog razgovora Veljčaninov se diže i uze se praštati. Beše toliko nestrpljiv, da to svi primetiše. Svi se čudiše: tri nedelje nije bio, i sad najedared odlazi kroz pola sata. On se smejao i kleo da će još sutra doći. Primetiše da je u velikom uzbuđenju; i zbilja, on uze za ruku Klavdiju Petrovnu, i pod izgovorom da joj je zaboravio reći nešto vrlo važno, odvede je u drugu sobu.

— Sećate li se šta sam vam govorio — samo vama, što čak ni vaš muž ne zna — o T-skoj godini mog života?

— Sećam se dobro; vi ste o tome često govorili.

— Ja nisam govorio, ja sam se ispovedao, i to jedino vama, jedino vama! Nikad vam nisam kazao prezime te žene: ona je — Trusocka, žena toga Trusockoga. Ona je umrla, a njena kći Liza — moja je kći!

— Je li to tačno? Da se vi ne varate? — Zapita Klavdija Petrovna sa uzbuđenjem.

— Nikako, nikako se ne varam! — uzbuđeno izgovori i Veljčaninov.

I ispriča što je mogao kraće, strašno se žureći i uzbuđujući se — sve. Klavdija Petrovna je sve to i

ranije znala, samo prezime te gospođe nije znala. Veljčaninovu je uvek bilo strašno neugodno (čak se i bojavao) već pri samoj pomisli: da će neko od njegovih poznanika sresti kadgod m-me Trusocku, i pomisliti da je on mogao tako voleti tu ženu — p a se ni Klaudiji Petrovnoj, takvom svom prijatelju, sve dosad nije usudio da otkrije ime „te žene“.

— I otac ništa ne zna? — zapita ona, saslušavši priču.

— N-ne, on zna... To me baš i muči, što još nisam sve prozreo! — vatreno nastavljaše Veljčaninov.

— Zna on; zna; ja sam to opazio i danas i juče. Ali meni je potrebno da znam: koliko on to zna. Zato sad i žurim. Doveće će on k meni doći. Opet, — nije mi jasno, otkuda on to može znati, — to jest sve to? Za Bagautova sve zna, o tom nema sumnje. Ali za mene? Vi znate kako žene u tom slučaju znaju da zavaraju svoje muževe! Sam anđeo sa nebesa da siđe — pa ni njemu muž neće poverovati, nego će njoj verovati! Ne mašite glavom, ne osuđujte me, ja sam sebe osuđujem, i osudio sam se za sve, davno davno!... Vidite, malopre, kod njega, bio sam toliko uveren da on zna sve, da sam sebe pred njim kompromitovao. Verujte da me je stid, i tako mi je teško, što sam ga juče tako grubo predusreo. (Docnije ću vam sve još podrobnije ispričati!) Inače, on je kod mene juče došao samo iz neodoljive pakosne želje da mi da znati: da on zna za svoju sramotu i da mu je poznat uvredilac! Eto vam uzroka za njegov glup dolazak u pijanom stanju. Ali to je sa njegove strane tako prirodno! Došao je baš da mi prebaci! Uopšte, ja sam i malopre, i juče, bio i suviše žestok. Nepažljivo i glupo! Sam sam mu se izdao! I otkud dođe u času kad bejah tako rasejan!... Kažem vam da je čak i Lizu mučio, mučio je dete, i jamačno opet zato da bi se iskalio, makar na detetu. Da, on je ozlojeđen, i to jako. Sve u svemu, on nije ništa drugo nego jedna budala, i ako je ranije, bogami, imao izgled sređenog čoveka, bar ukoliko je mogao... ali, molim vas — što se tako zapustio, to je tako prirodno! Tu, prijateljice moja, treba hrišćanski zagledati u stvar! I znate li, mila, dobra moja, —ja sasvim želim prema njemu da se promenim: biću ljubazan spram njega. To će biti „dobro delo“ s moje strane. Jer, molim vas, ja sam pred njim kriv! Čujte, znate šta, ja ću vam još i ovo reći: meni je jedanput u T. zatrebalo četiri hiljada rubalja, i on mi ih je odmah dao, bez ikakvog dokumenta, sa iskrenom radošću što je mogao da mi ugodu; i ja sam to uzeo, iz njegove sam ruke uzeo, ja sam novac od njega uzimao, čujete li, uzimao sam — kao od prijatelja!

— Samo budite obazriviji! —s nespokojsvom primeti na sve to Klaudija Petrovna; — kako ste uzbuđeni, ja se, bogami, bojim za vas! Naravno, Liza je sad i moja kći, ali tu ima još tako mnogo nerazrešenoga! A glavno je, budite sad pažljiviji! Vi neizostavno morate biti obazriviji, kad ste srećni, ili toliko uzbuđeni; vi ste suviše velikodušni kad ste srećni — dodade ona s osmehom.

Svi iziđoše da isprate Veljčaninova; deca dovedoše Lizu, s kojom su se igrala u vrtu. Deca, međutim, gledahu na nju, kako izgledaše, sad još u većoj nedoumici, nego kad je došla. Liza se sasvim učudi kad je Veljčaninov, oprastajući se, pred svima poljubi, i vatreno ponovi obećanje da će sutra s ocem doći. Do poslednjeg trenutka ona je ćutala i nije ga gledala, ali sad ga najedared uhvati za rukav, povuče ga u stranu; i uperi u njega moleći pogled; htela je da mu nešto kaže. On je odmah odvede u drugu sobu.

— Šta je, Lizo? — nežno i hrabreći je zapita on; ali ona ga, još uvek se bojažljivo obazirući, povuče još dalje, u ugao; htela je da se sasvim, od svih sakrije.

— Šta je, Lizo, šta je?

Ona je ćutala i nikako nije mogla da se oslobodi. Nepomično ga gledaše svojim plavim očima, i na svim crtama njenoga lica ogledao se jedino bezumni strah.

— On će se... obesiti! — prošapta ona kao u bunilu.

— Ko će se obesiti? — zapita Veljčaninov preplašen.

— On, on! On je noćas o konopac hteo da se obesi! — žureći i gubeći dah govoraše devojčica, —ja sam videla! On je i nedavno hteo da se obesi, govorio mi je, govorio! Hteo je i pre, uvek je hteo!... Ja sam videla, noću...

— Nije moguće! — prošapta Veljčaninov u nedoumici.

Ona mu najedared uze ljubiti ruke, plakaše jedva predišući od ridanja, moljaše ga i preklinjaše ga; no on nije mogao razumeti sve njeno histerično buncanje. Ali mu za uvek ostade u pameti, priviđao mu se na javi i prisnivao u snu taj izmučeni pogled namučenog deteta, koje je u bezumnom strahu i sa poslednjom nadom gledalo u njega.

„Pa je li moguće, je li moguće da ga ona toliko voli?“ — ljubomorno i sa zavišću mišljaše u sebi on, dok se sa grozničavom nestrpljivošću vraćao u varoš; — „malopre je sama rekla da majku više voli... možda ona njega baš mrzi, i ni najmanje ga ne voli!...“

„I šta znači to: on će da se obesi? Šta je to ona govorila? On, budala da se obesi?... Treba doznati šta je u stvari— neizostavno treba doznati! Treba sve što je moguće pre razrešiti — konačno razrešiti!“

VII

MUŽ I LJUBAVNIK SE LJUBE

On je strašno žurio da „dozna“.

„Onda sam se zbunio; nisam imao kad da kako treba stvar smislim“, — mišljaše on sećajući se prvog susreta sa Lizom; — „e a sad — treba doznati“.

Da bi što pre saznao, on u nestrpljenju naredi kočijašu da vozi pravo k Trusockom, ali se odmah i predomisli: „ne, neka ga, bolje neka on kod mene dođe; a ja ću za to vreme još da posvršavam koješta od mojih prokletih poslova“.

Pa se za posao i prihvatio, grozničavo, ali odjednom oseti da je vrlo rastrojen, i da mu je danas nemoguće da se bavi poslovima. U pet sati, kada je već pošao na ručak, najedared mu, prvi put, dođe u glavu smešna misao: da on zbilja možda samo smeta poslu mešajući se u tu parnicu, movajući se i gurajući se po nadležtvima i hvatajući svojega advokata koji je već počeo da se krije od njega. On se veselo nasmeja toj svojoj pretpostavci. „A da mi je juče ta misao došla u glavu, ja bih se strašno najedio“, dodade on još veselije.

No i pored sveg tog raspoloženja, on postajaše sve rasejaniji i nestrpljiviji: naposletku postade zamišljen; ali i ako se njegova nespokojna misao za mnogo što šta hvatala, ne ispadaše ništa od onog što je njemu bilo potrebno.

„Taj čovek — on je meni potreban!“ — odluči on, naposletku; — „no njega treba prvo prozreti, pa tek onda rešavati. To je, dakako — dvoboj!“

Vrativši se kući u sedam sati, Pavla Pavlovića ne zateče kod sebe, što ga strašno začudi; zatim se razjedio, pa onda sneveselio; naposletku se počeo i bojati:

„Bog zna, Bog zna, čime će se to svršiti!“—ponavljao on, čas hodajući po sobi, čas se izvaljujući na kanabe, neprestano gledajući u sat.

Naposletku, već oko devet časova, pojavi se Pavle Pavlović.

„Kad bi on sad samo hteo da bude lukav, nikada mi bolje ne bi mogao podići nego sad — toliko sam rastrojen“ — pomisli on; ali se najedared potpuno ohrabri i nekako se razveseli.

Na živo i veselo pitanje: zašto tako dugo nije došao —Pavle Pavlović iskrivi lice, osmehnu se, neusiljeno, ne kao juče, sede i nekako nemarno baci svoj šešir s krepom na drugu stolicu. Veljčaninov odmah primeti tu odrešitost i primi je k znanju.

Spokojno i bez suvišnih reči, bez onog uzbuđenja od jutros, kad je bio kod Pavla Pavlovića, počeo Veljčaninov u obliku izveštaja da priča kako je odveo Lizu, kako su nju tamo primili, kako će to za nju biti korisno; i, malo pomalo, kao da je na Lizu sasvim zaboravio, neprimetno prenese razgovor na Pogoreljceve, — to jest, kako je to dobar svet, kako se on s njima odavno poznaje, kako je Pogoreljcevi dobar, čak i uticajan čovek, i tome slično. Pavle Pavlović rasejano slušao, a poneki put bi, ispod oka, sa mrgodnim i šeretskim osmehom pogledao na pripovedača.

— Žestok ste vi čovek, — promrmlja on, nekako se naročito ružno osmehnuvši.

— A vi ste danas nešto zli! —jetko primeti Veljčaninov.

— A zašto, opet, da ja ne budem zao, kad su i drugi zli! — upade najedared Pavle Pavlović, kao da izlete iz ugla; baš kao da je samo to čekao, pa da izleti.

— Vaša volja kod vas — osmehnu se Veljčaninov, — ja pomislih: da vam se nije što desilo?

— I jeste mi se desilo! — uzviknu onaj, kao hvaleći se što mu se desilo.

— A šta je to?

Pavle Pavlović ne odgovori odmah:

— Pa, eto, onaj naš Stepan Mihailović sve nešto izvija... Bagautov, odličan mlad čovek iz Petrograda, iz višeg društva...

— Opet vas nisu primili, šta li?

— N-ne, tog puta su me baš primili, prvi put su dozvolili... i crte lica sam im razgledao... ali već u pokojnog!...

— Šta-a-a! Zar je Bagautov umro? — strašno se začudi Veljčaninov, i ako se on tu baš kanda nije imao ničemu da čudi.

— Da, da — umro! Verni, šestogodišnji prijatelj! Još juče je, malo te ne već u podne umro, a ja nisam znao! Možda sam baš u tom trenutku bio tamo da pitam: kako mu je. Sutra će ga izneti i sahraniti, već su ga metnuli u sanduk. Sanduk je prevučen kadifom masaka boje, sa zlatnim širitima... od živčane vrućice je umro. Pripustiše me, pripustiše me, gledao sam crte! Kad dođoh, ja objavih da me je smatrao za istinskog prijatelja, stoga me i pripustiše. A šta eto izvole on sad učiniti sa mnom — taj moj istinski i šestogodišnji prijatelj? — pitam vas! Ta ja sam možda jedino zbog njega u Petrograd i doputovao!

— A što se vi ljutite na njega? — zasmeha se Veljčaninov; — pa valjda nije naročito umro!

— Ja i iz sažaljenja govorim; drug mi je dragoceni bio; i evo šta je za mene značio:

Tu Pavle Pavlović, sasvim iznenada, načini sa dva prsta rogove nad svojim ćelavim čelom, i tiho, i dugotrajno se kikotao. On presede tako, s rogovima i kikoćući se, čitava po minuta, sa nekim zanosom najpakosnije drskosti gledajući u oči Veljčaninovu. Ovaj se zapanji, kao da je kakvu utvaru gledao. Ali njegovo zaprepašćenje je trajalo samo jedan trenutak; podsmešljiv, do brutalnosti spokojan osmeh se polagano pojavi na njegovom licu.

— A šta je to predstavljalo? — zapita on, nemarno otežući reči.

— To je predstavljalo rogove! — odseče Pavle Pavlović, skinuvši naposletku ruke sa čela.

— To jest... vaše rogove?

— Moje sopstvene, blagostečene rogove! — opet se strašno gadno iskrivi Pavle Pavlović.

Obojica počutaše.

— Bogme, hrabar ste vi čovek! progovori Veljčaninov.

— Da li zato što sam vam rogove pokazao? Znaite šta, Aleksije Ivanoviću: bolje bi bilo da vi mene čime počastite! Ja sam vas častio u T. celu godinu, svakog bogovetnog dana... Pošljite po jednu flašicu, baš mi se grlo osušilo!

— Sa zadovoljstvom, trebali ste odmah reći. A šta biste želeli?

— A što: vi, recite: mi; ta zajedno ćemo piti, zar ne? — izazivački, i u isto vreme sa nekim čudnim nespokojsvom mu je piljio Pavle Pavlović u oči.

— Šampanjca?

— Pa nego šta! Do rakije još nije došlo... Veljčaninov se polako diže, zazvoni da dođe Mavra, pa opet sede.

— U slavu veselog sastanka, posle devetogodišnjeg rastanka, — usiljeno se i bez uspeha cerekaše Pavle Pavlović; — sad ste mi vi, još jedino vi ostali istinski prijatelj! Nema Stepana Mihailovića Bagautova! To je kao kod pesnika:

„Nema velikoga Patrokla A živi prezreni Terzit!“

Izgovarajući „Terzit“ on se lupnu u grudi.

„Stoko jedna, bolje bi bilo da se što pre izjasniš, ja okolišenje ne volim“ — mišljaše u sebi Veljčaninov.

Jer je vrilo u njemu, i on već odavno jedva sebe uzdržavaše.

— Recite vi meni, molim vas, ovo: — poče on jetko; — kad već tako otvoreno okrivljujete Stepana Mihailovića (sad ga više nije nazvao samo Bagautov), — onda je vama verovatno milo, što je vaš uvredilac umro; što se dakle žestite?

— A što da mi je milo? Zašto da mi je milo?

— Ja po vašim osećanjima sudim.

— He-he, ovog puta ste se u mojim osećanjima prevarili; sa mojim osećanjima je, kako ono kaže jedan mudrac: „mrtav neprijatelj je dobar, ali živ je još bolji“, hi-hi!

— Pa vi ste živoga pet godina dana svaki dan viđali, imali ste vremena da ga se nagledate! — zlobno i drsko primeti Veljčaninov.

— Ali zar sam ja tada... zar sam ja tada znao? — ispade najedared Pavle Pavlović, opet baš kao da je iz zasede izleteo, i to kao sa nekom radošću mu je postavljeno pitanje koje je tako dugo očekivao. — Za koga vi, Aleksije Ivanoviću, mene upravo držite?

I u njegovom pogledu senu najedared neki potpuno nov i neočekivan izraz, koji kao da preobrazi u sasvim drugi oblik njegovo zlobno lice koje se dosad samo podlo krivilo.

— I vi baš ništa niste znali! — reče Veljčaninov tmuro zamišljeno, iznenadno zadivljeno.

— Kako, ja znao? Ja znao! O, porode — naših Jupitera! Kod vas je čovek isto što i pseto, i vi sve po svojoj sopstvenoj prirodi sudite! Eto vam! I progutajte! — i on besno udari pesnicom pa stolu, ali se odmah sam od svoga udara uplaši, i bojažljivo pogleda oko sebe.

Veljčaninov se osmehnu.

— Čujte, Pavle Pavloviću, priznaćete, meni je to sasvim svejedno: da li ste vi o tom znali, ili niste. Ako niste znali, to vam u svakom slučaju služi na čast, i ako... u ostalom, ja ni to ne razumem: zašto ste baš mene izabrali da mi se poverite?...

— Nije reč o vama... ne ljutite se, nije o vama... mrmljaše Pavle Pavlović gledajući u zemlju.

Uđe Mavra sa šampanjcem,

— Evo ga, šampanjac! — povika Pavle Pavlović, i videlo se da se obradovao takvom prekidu razgovora; — čašice, strina, čašice! divno! Od vas, draga moja, više ništa nećemo tražiti! Već i otvorena boca! Čast vam i slava, milo stvorenje! Dobro je, vi sad idite!

I kao okrepljen, opet sa drskošću pogleda u Veljčaninova.

— A, priznajte, — zacereka se on najedared, — da vas sve to strašno zanima, i nikako vam nije „sasvim svejedno“, kako ste izvoleli reći; tako da bi se čak i razjedili, kad bih ja ovog trenutka ustao i otišao, ne objasnivši vam ništa.

— Verujte, ne bih se razjedio.

„Eh lažeš!“ govoraše osmeh Pavla Pavlovića.

— Dakle, pristupimo! — i on nasu vino u čaše.

— Nazdravimo! — reče dostojanstveno, dižući čašu u vis: — u zdravlje blagopočivšega Stepana Mihailovića!

Podiže čašu i ispi je.

— Ja takvu zdravicu neću piti — reče Veljčaninov i spusti čašu na sto.

— A što? Zdravica je fina.

— Je l' te, molim vas: sad kad ste došli, da li niste bili već pijani?

— Pio sam malko. A što, molim vas?

— Ništa naročito: ali mi se učinilo da ste juče, a naročito jutros, iskreno žalili za pokojnom Natalijom Vasiljevnom.

— A ko vam kaže da ja i sad ne žalim za njom iskreno? — skoči opet Pavle Pavlović kao oparen.

— Ne kažem ja to; nego, priznaćete, što se tiče Stepana Mihailovića, vi ste se mogli i prevariti, a to je —

stvar krupna.

Pavle Pavlović se lukavo osmehnu i podmignu.

— A koliko biste vi sami voleli da doznate: kako sam ja doznao za Stepana Mihailovića!

Veljčaninov pocrvene.

— I opet vam kažem, da mi je svejedno. „A možda bi dobro bilo kad bih ga izbacio napolje zajedno s flašom?“ pomisli on razjaren i još više pocrvene.

— Ništa, molim vas! — reče Pavle Pavlović, kao hrabreći ga, i nali sebi još jednu čašu.

— Ja ću vam odmah objasniti kako sam „sve“ doznao, i time ću zadovoljiti vaše vatrene želje... zato što ste vi, Aleksije Ivanoviću, čovek vatren, strašno vatren! He-he! Dajte mi, molim vas, cigaru, jer ja od marta meseca...

— Evo vam cigara!

— Pokvario sam se od marta meseca, Aleksije Ivanoviću; a evo kako se sve to dogodilo, — čujte samo. Jehtika, kao što i sami znate, najmiliji prijatelju—govoraše on sve intimnije, — bolest je vrlo zanimljiva. Svi jehtičavi ljudi, odreda, u miru skoro i ne sluteći da će sutra umreti. Kažem vam da je Natalija Vasiljevnina pet sati pred smrt još smišljala da kroz dve nedelje ode svojoj tetki na četrdeset vrsta od T. A pored toga, verovatno, poznata vam je opšta navika, ili, bolje reći, navada, mnogih dama, a možda i kavaljera: da čuvaju starudije ljubavne prepiske... Najsigurnije bi bilo u peć, zar ne? Ali ne, svaku hartijicu oni u fijokama i nesecerima brižljivo čuvaju; čak i numerisano, po godinama, datumima i odeljcima. Da li ih to baš toliko teži — ne znam; ali će jamačno biti zbog prijatnih uspomena. Spremajući se, na pet sati pred smrt, da o prazniku ide kod tetke, Nataliji Vasiljevnoj pomisao o smrti ni na um ne padaše; sve do poslednjeg trenutka je čekala Koha. I tako je ispalo, da je Natalija Vasiljevnina umrla, a šatula od crvenoga drveta, sa sedefskim inkrustacijama i srebrom, ostade u njenom pisaćem stolu. A lepa neka šatula, sa ključićem, stara porodična, još od babe joj ostala. E pa eto, u toj se šatulici i obelodanilo sve, baš sve, bez ikakvog izuzetka, po danima i godinama, za svih dvadeset godina. A kako je Stepan Mihailović imao veliku naklonost prema literaturi — čak je jednu strasnu povest poslao u novine — to se u šatuli pokaza valjda stotina njegovih sastava — istina, za pet godina. Poneki još i sa svojeručnim primedbama Natalije Vasiljevne. Prijatno za supruga, šta mislite?

Veljčaninov u času sabra misli, i seti se da on nikad ni jedno pismo, ni jednu jedinu ceduljicu nije napisao Nataliji Vasiljevnoj! Istina, iz Petrograda je pisao dvaput, ali to je bilo na ime gospodina i gospođe Trusocki, kako je bilo ugovoreno. A na poslednje pismo Natalije Vasiljevne, u kojem mu je naredila da se udalji, on nije odgovarao.

Svršivši priču, Pavle Pavlović pročuta ceo minut, drsko se osmehujući i izazivajući.

— Zašto mi ništa ne odgovarate na pitanje? — izgovori on, najzad, sa vidnim mučenjem.

— Na kakvo pitanje?

— Pa o prijatnim osećanjima muža, koji otkriva šatulu.

— A šta se to mene tiče? — ljutito mahnu rukom Veljčaninov, ustade i počeo hodati po sobi.

— A smeo bih se kladiti, da sad mislite: „Ma svinja si ti, kad si sam svoje rogove pokazao“ — he-he! Gadjiv čovek... ste vi!

— Ja o tome ne mislim. Nego ste vi i suviše razdraženi zbog smrti vašega uvredioca, a pored toga ste još i mnogo vina pili. U svemu tome ne vidim ništa neobično. A vrlo dobro razumem zašto vam je bio potreban živ Bagautov, i gotov sam da poštujem vašu srdžbu, no...

— A zbog čega je meni bio potreban živ Bagautov, po vašem mišljenju?

— To je vaša stvar.

— Smem se kladiti da ste mislili na dvoboj!

— Do đavola! — sve se teže i teže uzdržavaše Veljčaninov. — Ja sam mislio da se nikada pristojan čovek... ne ponižava u takvim prilikama do komičnog trabunjanja, do glupog izmotavanja, do smešnih žalbi i odvratnih okolišenja kojima sebe samo još više kalja — nego da radi javno, otvoreno — kao čovek na svome mestu!

— He-he, a možda ja nisam čovek na svome mestu?

— To je opet vaša stvar... ali ipak, kog vam je đavola posle svega trebao živ Bagautov?

— Pa... tako, koliko da pogledam prijatelja. Eto, uzeli bi flašu pa bi zajedno pijuckali.

— On s vama ne bi pio.

— Zašto? *Noblesse oblige*.^[2] Eto, i vi pijete sa mnom; po čemu je on bolji od vas?

— Ja s vama nisam pio.

— A našto odjedared ta gordost? Veljčaninov se nervozno i razdraženo zasmeha:

— Ih, do đavola! Pa vi ste pravi „kolerični tip“! A ja sam mislio da ste samo „večni muž“ i više ništa!

— A kako to: — „večni muž? šta to treba da znači? — načulji Pavle Pavlović uši.

— Tako, jedan tip muževa... ali o tome bih morao mnogo pričati. Nego, čistite se vi, bolje će biti, a i vreme je; baš ste mi dodijali!

— A kako to „koleričan“? Vi rekoste „koleričan“.

— Ja sam rekao da ste vi „koleričan tip“; podsmehnuo sam vam se.

— Ma kako to „koleričan tip“? Recite Aleksije Ivanoviću molim vas, tako vam Boga, ili, tako vam Hrista.

— Dosta već! dosta! — najedared se strašno razljuti i razvika Veljčaninov. — Vreme vam je, odlazite!

— Ne, Aleksije Ivanoviću, nije dosta! — skoči i Pavle Pavlović. — Baš i da sam vam dosadio, opet nije dosta, jer ja i vi smo odavno trebali malko da popijemo i da se kucnemo! Pijmo, pa ću posle otići, a sad još nije dosta!

— Pavle Pavloviću, hoćete li vi danas ići do đavola, ili nećete?

— Ja mogu ići do đavola, ali prvo da pijemo! Vi rekoste da sa mnom nećete da pijete; a ja hoću da pijete baš sa mnom!

Više se nije krivio, više se nije cerekao. U njemu kao da se najedared sve preobrazi i postade toliko suprotno svoj figuri i svem tonu maločašnjeg Pavla Pavlovića, da se Veljčaninov ozbiljno zabrinu.

— Ma, pijmo, Aleksije Ivanoviću! Ne odbite me! — nastavljaše Pavle Pavlović, čvrsto ga uhvativši za ruku, i čudno mu gledajući u lice. Očevidno, nije bilo samo zbog pića.

— Naposletku, ne branim — promrmlja Veljčaninov. — Ali, gle... To je sam talog...

— Tačno je za dve čaše ostalo, piće je čisto, i mi ćemo da pijemo i kucnućemo se! Evo vam čaše, izvolite je uzeti.

Oni se kucnuše i ispiše.

— E, a sad, a sad... Ah!

Pavle Pavlović se najedared uhvati za glavu i nekoliko trenutaka ostade u tom položaju. Veljčaninovu se činjaše da Pavle Pavlović samo što nije izgovorio poslednju reč. Ali Pavle Pavlović mu ništa ne reče; samo ga pogleda, i jako rastegnuvši usne tiho se osmehnu jučerašnjim lukavim i podmigujućim osmehom.

— Šta hoćete vi od mene, vi ste pijan čovek! Vi mene magarčite! — pomamno viknu Veljčaninov i stade lupati nogama.

— Ne vičite, ne vičite! zašto vikati? — zamaha rukama Pavle Pavlović. — Ne magarčim ja vas, ne magarčim! Zna li vi da ste vi sad — evo šta ste vi sad za mene!

— I on najedared dohvati njegovu ruku i poljubi je. Veljčaninov ne mogade da se pribere.

— Eto ko ste vi za mene! A sad — idem. do sto đavola!

— Pričekajte, stanite! — povika Veljčaninov, koji beše došao k sebi. Ja sam zaboravio da vam kažem...

Pavle Pavlović se vrati s vrata.

— Vidite li—promrmlja Veljčaninov neobično ubrzano, crveneći i gledajući u stranu, — sutra bi neizostavno trebali da budete kod Pogoreljcevih... da se upoznate, i zahvalite; neizostavno...

— Neizostavno, neizostavno, kako da ne razumem! — sa velikom gotovošću prihvati Pavle Pavlović, brzo mašući rukom, u znak da ga ne bi trebalo ni opominjati.

— A i Liza bi volela da dođete. Ja sam obećao...

— Liza — najedared se povrati Pavle Pavlović, — Liza? Zna li vi šta je za mene bila Liza? šta je bila i šta je sad? Bila je i jeste! — povika on najedared kao u ludilu. — Ali... He! To će posle, posle, sve će biti, posle... A sad, Aleksije Ivanoviću, to što smo ja i vi pili, to mi je malo, meni je drugo zadovoljenje neophodno...

On ostavi šešir na sto, i, kao i juče, pomalo gubeći dah, gledaše u njega.

— Poljubite me, Aleksije Ivanoviću, — predloži on najedared.

— Vi ste pijani! — povika ovaj i izmače se.

— Jeste, ali vi me, Aleksije Ivanoviću, ipak poljubite. Ma poljubite me! Zar nisam ja vama sad ruku poljubio!

Aleksije Ivanović ćutaše nekoliko minuta, kao da ga je kogod batinom po glavi udario. Najedared, on se saže k Pavlu Pavloviću, koji ga je lupkao po ramenu, i poljubi ga u usta koja su se jako osećala na vino. U ostalom, on nije bio baš potpuno u beđen da ga je poljubio.

— E, sad, sad... — opet u pijanom nastupu viknu Pavle Pavlović, senuvši svojim pijanim očima, — evo šta je sad: ja onda mišljah — „a da nije i ovaj? e, ako je i ovaj, mišljah, ako je i on, onda kome posle toga da verujem!“

Pavla Pavlovića najedared obliše suze.

— Dakle, razumete li sad kakav ste mi prijatelj postali?!...

I on istrča sa svojim šeširom iz sobe. Veljčaninov prostoja nekoliko trenutaka na jednom mestu kao i posle prve posete Pavla Pavlovića.

„Ah, budala pijana i ništa više! — odmahnu on rukom.

„Baš ništa više!“ — energično potvrdi kada se već svukao i legao u postelju.

VIII

LIZA JE BOLESNA

Sutra ujutro, očekujući Pavla Pavlovića, koji beše obećao da neće zadocniti, Veljčaninov hodaše po sobi, i pijuckaše kavu; pušio je i svakog trenutka priznavao u sebi: da liči na čoveka koji se izjutra probudio i neprestano se seća kako je juče dobio šamar. „Hm!.., on vrlo dobro vidi u čemu je stvar, i osvetiće mi se sa Lizom!“ — mišljaše se u strahu.

Milo lice jadnoga deteta tužno iskrsnu pred njega. Srce mu zakuca jače od pomisli da će danas, uskoro, kroz dva sata, opet videti svoju Lizu. „Eh, šta tu ima da se priča!“ —odluči on vatreno: — „u tom je sad sav moj život, to je moj jedini cilj! Šta će tu svi šamari i uspomene!... I zašto sam uopšte živeo dosad? Nered i tuga... a sad — sve je drukčije, sasvim drukčije!“

Ali se on i pored svoga ushićenja sve više i više zamišljaše.

„On mene sa Lizom muči — to je jasno! I Lizu muči. Time će mi i platiti za sve. Hm!.., bez sumnje ne mogu dozvoliti jučerašnje ispade s njegove strane!“ — pocrvene najedared, — „ali... eto, njega nema, a već je dvanaesti sat!“

Čekao je još dugo, do pola jedan; a njegova je seta sve više i više rasla. Pavle Pavlović ne dođe. Naposletku, misao koja je Veljčaninova mučila: da onaj neće doći naročito, jedino zato da izvede još jednu komediju, kao ono juče — ta ga misao najzad razjedi: „On zna, da ja od njega zavisim! I šta li će sad biti od Lize! I kako da joj dođem bez njega!“

Naposletku ne izdrža više, i tačno u jedan sat popodne pođe žurno sam ka Pokrovu. U gostionici mu saopštiše da Pavle Pavlović nije noćio kod kuće, nego je došao tek izjutra, oko devet sati, tu se bavio svega četvrt sata, pa je opet otišao.

Veljčaninov stajaše pred vratima Pavla Pavlovića, slušao je služavku koja mu je to govorila, i mahinalno je škljocao kvakom zaključanih vrata i trzao je napred i natrag. Došavši k sebi, on pljunu, ostavi bravu, i zamoli služavku da ga odvede Mariji Sisojevnoj. Ova, čuvši da je on tu, iziđe i sama pred njega.

To beše dobra žena, „žena sa blagorodnim osećanjima“, kako se izrazio o njoj Veljčaninov, kada je docnije svoj razgovor sa njom pričao Klaudiji Petrovnoj. Raspitavši se ukratko o tome, kako je odvezao juče „devoјčicu“, Marija Sisojevna se odmah upusti u pričanje o Pavlu Pavloviću. Po njenim rečima, „samo da ne beše detenceta, ona bi ga davno najurila. Njega su i iz gostionice najuri li što je pravio veliki nered. Molim vas, zar to nije greh: doveo sa sobom noću devoјku, a tu razumno detence! Viče: „Eto to će ti biti mati, samo ako ja budem hteo!“ I, hoćete li verovati, takva devoјka, pa mu je čak i ona pljunula u njušku. A on opet: „Nisi ti meni, viče, ćerka, nego kopile!“

— Ma šta vi to govorite? — uplaši se Veljčaninov.

— Svojim sam ušima čula. Istina, bio je pijan, i baš kao izvan sebe, ali opet, ne ide, pred detencetom, ako je i maloletno, opet će ono svojim umom uvideti! Plače, jadnica, vidim, sasvim joj je mučno... Ovih dana se i kod nas dole u dvorištu desio greh: neki komesar, šta li je, pričaju ljudi, uveče uzeo u gostionici sobu, a ujutru se obesio. Svet priča da je novce proćerdao. Narod se sleteo, a Pavla Pavlovića nema kod kuće, detence samo, vidim je, i ona je tamo u hodniku, među narodom, iza drugih provirkuje, čudno

nekako gleda na obešenoga. Ja je dovedoh ovamo. I, šta mislite, — cepti kao prut, sva pocrnela, i samo što sam je dovela— ona se stropošta. Mučila se, mučila, i jedva dođe k sebi. Grčevi li su, šta li je, tek od to doba ona poče kunjati. Doznade on, k ad dođe — i svu je istipa; on je ne bije, nego je sve štipa. Zatim se nakresao vinčine, došao, pa je plaši: „I ja ću se, kaže, obesiti, zbog tebe ću se obesiti; evo, kaže, baš ću se o ovaj konpočić, o prozor obesiti“; i petlju pred njom pravi. A ona izvan sebe — više, ručicama ga obgrlila: „Neću nikada, neću nikad više“... Žalost! I ako je Veljčaninov očekivao i ponešto vrlo čudno, ovo ga ipak tako porazi, da skoro ne poverova. Marija Sisojevnja još mnogo pričaše. Tako, na primer, jedared, Liza bi, da ne beše Marije Sisojevne, možda kroz prozor skočila.

Veljčaninov je izišao iz stana baš kao pijan: „Ubiću ga batinom, kao psa, po glavi!“ — mutilo mu se po pameti. I to je zadugo ponavljao u sebi.

Najmi fijaker i pođe Pogoreljcevima. Još ne beše izišao izvan varoši, a kola moradoše stati na raskrsnici, kod mostića od kanala, preko kojega je išla velika pogrebna povorka. I s jedne i s druge strane mosta sabilo se po nekoliko fijakera koji su čekali; svet se radoznalo zaustavljao. Prasnja beše (bogata, i niz fijakera koji su je pratili beše vrlo dugačak. I gle, kroz prozor jednoga od tih fijakera Veljčaninov najedared ugleda lice Pavla Pavlovića. On to ne bi poverovao, ali se sam Pavle Pavlović naže kroz prozor i mahnu mu rukom smeškajući se. Videlo se da mu je bilo vrlo milo što je poznao Veljčaninova. Čak ga poče zvati prstom iz fijakera. Veljčaninov iskoči iz kola, i, ne osvrćući se na veliku gužvu, na žandarme, ni na to što je fijaker Pavla Pavlovića nailazio već na most, pritrča do samog prozorčića. Pavle Pavlović seđaše sam.

— Šta je to s vama? — povika Veljčaninov. — Zašto niste došli? Otkud vi ovde?

— Činim što sam dužan činiti — ne vičite, ne vičite — odužujem se! — zacereka se Pavle Pavlović veselo žmirkajući; — smrtne ostatke iskrenoga prijatelja ispraćam — Stepana Mihailovića!

— Koješta! sigurno ste pijani, i lud čovek ste vi! — zavika Veljčaninov, koji se za trenutak bio zabrinuo; — odmah izlazite, pa hajdete sa mnom: ovoga časa!

— Ne mogu, dužnost je...

— Ja ću vas izvući! — očajno vikaše Veljčaninov.

— A ja ću se razvikati! Deraću se! — još se uvek veselo cerekaše Pavle Pavlović, kao da se neko sa njim šali — istina, krijući se u zadnji ugao fijakera.

— Čuvajte se, čuvajte se, pregaziće vas!—viknu policajac. I zbilja, na izmaku mosta, nečiji fijaker, prekinuvši povorku kola, napravi zabunu. Veljčaninov morade odskočiti u stranu; druga kola i svetina odmah ga odbaciše još dalje. On pljunu i progura se do svoga fijakera.

„Svejedno, ovakvog kakav je, sa sobom ga i onako ne možeš povesti!“ — mišljaše on; ali još neprestano uznemiren i zabrinut.

Kad Kludiji Petrovnoj ispriča šta je sve čuo od Marije Sisojevne, i kad joj reče za čudni susret na prasnji, ona se jako zabrinu: — „Ja se bojim za vas“ — reče mu ona; — „sa njim morate sve odnose prekinuti, i to što pre to bolje“.

— On je jedna pijana budala, i ništa više! — osorno viknu Veljčaninov; — ja da se njega bojim!... A kako da prekinem odnose, kad je tu Liza. Setite se Lize!

Međutim, Liza je ležala bolesna; sinoć joj se pojavila groznica, i u kući su očekivali, iz varoši, jednog čuvenog lekara, po kojega su poslali tek što je svanulo. To je Veljčaninova strašno rastrojilo. Kludija Petrovna ga povede bolesnici.

— Ja sam je juče pažljivo posmatrala — primeti ona zaustavivši se pred Lizinom sobom — to je gordo i mračno dete; nju je sramota što je kod nas, i što ju je otac tako odbacio; eto u čemu se sva njena bolest sastoji — po mojem mišljenju.

— Kako: odbacio? Po čemu mislite da je on nju odbacio?

— Pa već samo to što ju je pustio ovamo, u sasvim nepoznatu kuću, i sa čovekom... opet, skoro nepoznatim, ili u takvim odnosima...

— Pa ja sam je sam uzeo od njega, silom sam je uzeo... ja ne nalazim...

— Ah, Bože moj, ali Liza nalazi!... Po mome mišljenju, on prosto nikad neće doći.

Videvši Veljčaninova samoga, Liza se ništa ne začudi: ona se samo tužno osmehnu i okrete zidu glavu, koja je gorela o d vatre. Ništa nije odgovarala na nežne utehe i na Veljčaninovljeva vatrena obećanja: da će joj sutra izvesno dovesti oca. Odlazeći od nje, on najedared zaplaka.

Doktor dođe tek predveče. Pregledao je bolesnicu i sve ih uplašio rekavši: da su ga trebali pozvati ranije. A kad mu rekoše da se Liza razbolela tek sinoć, on isprva ne poverova. — „Sve zavisi od toga, kako će proći ova noć“ — odluči on naposljetku, i izdajući potrebna uputstva, otide, obećavši da će sutra doći što je moguće ranije. Veljčaninov pošto-poto htede da ostane da noći, ali ga Klaudija Petrovna zamoli „da još jedared pokuša da dovede toga izroda“.

— „Još jedared?“ — u jarosti povika Veljčaninov: — „ma ja ću ga sad svezati i u svojim ga rukama doneti!“

Ta pomisao: da će svezati i doneti Pavla Pavlovića u rukama, najedared zavlada njime do najvećeg nestrpljenja.

— „Ni malo, ni malo se ja sad pred njim ne osećam kriv!“ —govoraše on Klaudiji Petrovnoj, praštajući se s njom; — odričem se svih mojih jučerašnjih niskih, plačljivih reči koje sam ovde izgovorio“ — dodade negodujuć.

Liza je ležala zatvorenih očiju, i, kako izgledaše, spavala je; njoj kao da bi bolje. Kada se Veljčaninov pažljivo naže njenoj glavici da bi joj, opraštajući se, poljubio makar krajičak od kose — ona najedared otvori oči, baš kao da ga je očekivala, i prošapta mu: „Odvedite me odavde“.

To beše tiha, tužna molba, bez najmanjeg traga jučerašnje razdraženosti, ali zajedno s tim se čulo i nešto drugo: kao da je bila potpuno ubeđena da joj molbu nikako neće ispuniti. I tek što ju je Veljčaninov, već sasvim u očajanju, počeo uveravati da je to nemoguće, ona ćutećki zatvori oči i više ni reči ne progovori; kao da ga nije više ni čula li videla.

Ušavši u varoš, on naredi kočijašu da tera pravo Pokrovu. Beše već deset sati; Pavle Pavlović nije bio u stanu. Veljčaninov ga čekaše čitavih pola sata hodajući po hodniku u bolesnom nestrpljenju. Marija Sisojevna ga naposljetku uveri, da će se Pavle Pavlović vratiti jedva možda ujutru, u zoru.

— „E pa onda ću i ja doći u zoru“ — odluči Veljčaninov i kao van sebe uputi se kući.

Ali kakvo tek beše njegovo zaprepašćenje, kada, pre nego što je i ušao u stan, ču od Mavre da ga jučerašnji gost još od deset sati čeka.

„I čaj su kod nas izvoleli popiti — i po vino su opet slali, i za to su deset rubalja dali“.

IX

PRIVIĐENJE

Pavle Pavlović se vrlo udobno namestio. Sedeo je na jučerašnjoj stolici, pušio cigare, i baš tada beše natio četvrtu, poslednju čašu iz flaše. I čajnik i čaša sa neispijenim čajem stajahu pored njega na stolu. Njegovo pocrvenelo lice sijaše se od miline. Čak je bio skinuo frak, kao u leto, i seđaše samo u prsniku.

— Izvinite me, najverniji prijatelju! — povika on ugledavši Veljčaninova, i pridiže se sa stolice da obuče frak — skinuo sam ga samo na trenutak... zbog puste naslade...

Veljčaninov mu ljutito priđe:

— Vi... jeste li već sasvim pijani? Može li se s vama još govoriti?

Pavle Pavlović se malko zbuni.

— Ne, nisam baš sasvim... Gucnuh za pokoj duše pokojniku, ali — nisam sasvim...

— Hoćete li me moći razumeti?

— Zato sam i došao, da bih vas razumeo.

— E ako je tako, onda počinjem odmah s tim, da ste vi — nitkov! — viknu Veljčaninov razjarenim glasom.

— Pa kad s time počinjete, čime ćete onda završiti? — jedva se usudi Pavle Pavlović da protestuje; videlo se da je bio jako uplašen, ali Veljčaninov vikaše, ne slušajući ga:

— Vaša kći umire, ona je bolesna; jeste li vi nju odbacili od sebe?

— A zar baš umire?

— Ona je bolesna, bolesna je, vrlo je opasno bolesna!

— A možda su to samo nastupčići...

— Ne govorite koješta! Ona je ne-o-bič-no opa-sno bolesna! Vi bi trebali da idete već samo zbog toga...

— Da zahvalim, da zahvalim za gostoprimstvo! Vrlo mi je jasno! Aleksije Ivanoviću, mili moj, savršeni čoveče, — najedared ga oberučke uhvati za ruku i s pijanim ushićenjem, skoro plačnim glasom, kao da moli za oprostaj, uzvikivaše: — Aleksije Ivanoviću, ne vičite, ne vičite! Umro ja sad, ili se ovako pijan utopio u Nevu, — šta je sve to, kada stvari sad tako stoje? A kod gospodina Pogoreljceva, uvek imamo vremena...

Veljčaninov se prenu i malko se uzdrža.

— Vi ste pijani, i zato ne razumem u kojem smislu govorite, — primeti on strogo; — ja sam uvek gotov da se objasnim s vama; čak bih voleo što pre... Zato sam i išao... Ali pre svega, znajte da ja preduzimam mere: danas morate spavati kod mene! A sutra ujutru ja vas vodim, i mi idemo. Neću vas pustiti! — histerično povika on; — svezaću vas, pa ću vas na rukama odneti!... Je li vam zgodan taj divan? — pokazao mu on, gubeći dah, na prostrani i meki divan koji je stajao spram onoga divana na kojem je spavao on sam, pored drugog zida.

— Ali molim vas, ja ću svugde...

— Ne svugde, nego na tome divanu! Uzmite, evo vam zastirač, jorgan, jastuk (sve to Veljčaninov izvuče iz ormara i žureći se nabacivaše na Pavla Pavlovića koji beše pokorno podmetnuo ruke) — nameštajte odmah, na-me-štaj-te!

Natovareni Pavle Pavlović stajaše nasred sobe, kao u nedoumici, sa dugim pijanim osmehom na pijanom licu; ali posle druge strahovite psovke Veljčaninova, on se najedared jako ušeptrlji oko spremanja; odmače sto, i brekćući poče razvijati i prostirati čaršav. Veljčaninov priđe da mu pomogne: on beše donekle zadovoljan što mu je gost pokoran i što se preplašio.

— Dopite čaj, pa lezite! — otkomandova Veljčaninov opet; i osećao da ne bi mogao da ne komanduje: — a po vino ste vi poslali?

— Da, po vino... Ja sam, Aleksije Ivanoviću, znao, da vi više nećete slati po vino.

— To je lepo što ste znali, ali je potrebno da doznate još više. Još jedanput vam kažem: preduzeo sam mere: vaša ačenja više neću da trpim, jučerašnje pijane poljupce ne trpim!

— Pa ja i sam, Aleksije Ivanoviću, vidim, da je to moglo samo jedanput biti, — osmehnu se Pavle Pavlović.

Saslušavši odgovor, Veljčaninov, koji hodaše po sobi, najedared, skoro svečano, zastade pred Pavlom Pavlovićem:

— Pavle Pavloviću, govorite otvoreno! Vi ste pametan čovek, ja to još jedared priznajem, ali vas uveravam da ste na krivome putu! Govorite otvoreno, radite otvoreno i, dajem vam časnu reč da ću vam odgovoriti na sve što god hoćete!

Pavle Pavlović se opet osmehnu svojim dugim osmehom, koji je već sam po sebi tako jedio Veljčaninova.

— Dosta! — viknu on opet, — ne pretvarajte se, ja vas skroz vidim. I opet vam kažem: dajem vam časnu reč da sam gotov da vam odgovorim na sve, i vi ćete dobiti svako moguće zadovoljenje — svako, čak i nemoguće! O, kako bih želeo, da me razumete!...

— Pa kad ste već tako dobri, — obazrivo mu se primače Pavle Pavlović, — onda, vidite, eto: mene je neobično zainteresovalo to što ste juče spomenuli: kolerični tip!...

Veljčaninov pljunu, i uze još brže hodati po sobi.

— Ne, Aleksije Ivanoviću, nemojte pljuvati, jer ja sam vrlo zainteresovan, i baš sam zato i došao da se uverim... Ja nisam baš neki govornik, ali vi ćete mi oprostiti. A o tom „koleričnom“ tipu, i o „smirenom“, čitao sam u časopisu, u odeljku za kritiku, jutros sam se setio... a ranije sam zaboravio, i, pravo da kažem, ni onda nisam razumeo. Inače sam ovo hteo da sebi razjasnim: pokojni Stepan Mihailović Bagautov, — šta je bio? „kolerični“ ili „smireni?“ U koje da ga uračunamo?

Veljčaninov još neprestano ćutaše i ne prestajaše hodati.

— Kolerični tip je onaj čovek, — zastade on najedared sav besan — to je onaj čovek, koji bi Bagautova pre otrovao dok bi sa njim „šampanjac pio“ u čast prijatnog sastanka, kao što ste vi i sa mnom juče pili, — a ne bi ga na groblje pratio, kao što ste vi juče uradili, đavo bi vas znao iz kakvih sakrivenih, potajnih, niskih smerova i ačenja koja samo vas lično kaljaju, a nikoga drugog. Vas samo!

— To je istina, takav ne bi na groblje išao — potvrdi Pavle Pavlović; — samo, kako to vi sa mnom...

— To nije čovek — žestio se i vikao Veljčaninov, ne slušajući ga, — koji uvrta sebi u glavu Bog bi sveti znao šta, svodi račune pravičnosti i pravde, svoju uvredu nauči kao lekciju, kuka, izmotava se, krivi se, ljudima se na vrat penje — i kad pogledaš — sve svoje vreme potrošio na to! Je li istina da ste se hteli obesiti? Je li istina?

— U pijanstvu sam, možda, štogod sludovao, — ne sećam se. Ja, Aleksije Ivanoviću, ne bi uostalom trebao otrov da sipam. Pored toga što sam činovnik sa dobrom platom, kod mene će se naći i kapitala, a može mi se prohteti baš i da se ženim.

— A mogu vas i na robiju poslati.

— Da, eto vidite, još i ta nevolja, istina u današnjim sudovima mnogo olakšavajućih okolnosti navode. A ja vam se, Aleksije Ivanoviću, jedne mučno smešne anegdote setih, juče u fijakeru, htedoh vam je ispričati. Eto, vi sad rekoste: „Popeo se ljudima na vrat“. Vi ćete se možda setiti Semjona Petrovića

Livcova, posećivao nas je u T. kada ste i vi tamo bili; e pa njegov mlađi brat — i on se računa u Petrogradske mlade ljude, služio je u V. kod guvernera, a i raznim drugim osobinama je blistao. Zakači se on jedanput sa pukovnikom Golubenkom, u prisustvu više gospođa, i gospođe njegovog srca; smatraše da je uvređen, ali uvredu proguta i priкри je; međutim, Golubenko mu ote damu njegovog srca, pa joj čak i svoju ruku predloži. I šta mislite? Taj Livcov — prijatelji se s Golubenkom, i to iskreno, sasvim se čovek pomirio; i sve to još nije bilo dosta, nego mu se za devera naturio, držao venac; a kad ono dvoje dođoše ispod venca, on priđe da čestita i da poljubi Golubenka, i to pred svim onim blagorodnim društvom, i pred gubernatorom — i još on u fraku i nakudravljjen — i, krnu ga nožem u stomak — a Golubenko se samo zaklati!... Dever! bruka! Ali, što dever, dever! Glavno je tek to, što se on, čim ga je udario, uzmuvaio: „Ah, šta ja to učinih! Ah, šta učinih!“ — suze samo teku, trese se, svima se baca o vrat, čak i damama: „Ah, šta ja učinih! Ah, šta sam, veli sad učinio!“ He-he-he! Muke ljudima zadade!... Žao mi je samo Golubenka; nego, on je ozdravio.

— Ne vidim zašto ste meni to pričali — ljutito se natmuri Veljčaninov,

— Ma samo zato, što ga je nožem krnuo — zacereka se Pavle Pavlović; — po tom se vidi da nije onaj tip, nego smetenjak, kad je i na samu uljudnost od straha zaboravio, pa se damama o vrat baca, u prisustvu gubernatora, — ali ubo je onog, postigao je svoje! Eto to sam samo hteo.

— Tornjajte se do đavola! — razdera se Veljčaninov nekim čudnim glasom, kao da se prekide nešto u njemu; — vucite se sa vašim podlim gadom, i sami ste podli gad! — namislio čovek mene da plaši — mučitelju detetov, — niski čoveče, — podlače, podlače, podlače! — vikaše on izvan sebe, gubeći dah pri svakoj reči.

Pavle Pavlović se sav naježi, čak pijanstvo iz njega nestade; njemu zadrhtaše usnice.

— Vi ste mene, Aleksije Ivanoviću podlacom nazivali, vi, mene?

Veljčaninov dođe k sebi međutim.

— Ja pristajem da vam se izvinim, — odgovori on počutavši u mračnom razmišljanju; — ali samo u tom slučaju, ako vi, i to odmah, pristanete da govorite otvoreno.

— A ja bih se u svakom slučaju izvinio, da sam na vašem mestu, Aleksije Ivanoviću.

— Dobro, neka je i tako; — Veljčaninov počuta još malko — ja vam se izvinjavam; ali priznajte i sami, Pavle Pavloviću, — da se ja, posle svega toga, pred vama više ni u čemu ne smatram obvezan, to jest, ja govorim u odnosu na celu stvar, a ne samo na ovaj slučaj sada.

— Pa dabogme, šta imate da se smatrate? — nasmehnu se Pavle Pavlović, istina, gledajući u zemlju.

— E ako je tako, onda tim bolje, tim bolje! Ispite još to vino, pa ležite. Jer pustiti vas neću...

— Ma šta će vino... malko se zbuni Pavle Pavlović, ali ipak priđe k stolu i uze ispijati svoju već davno nalivenu poslednju čašu. On je verovatno pre toga mnogo pio, jer mu ruka drhtaše, i skoro pola čaše rasu po podu, košulji i prsniku. Ali ipak iskapi do dna, — baš kao da nije mogao da ostavi čašu neispijenu. Pa onda, pokorno je ostavivši na sto, polako pođe svojoj postelji da se svuče.

— A zar ne bi bilo bolje... da ne noćim? — reče on najedared, ko bi znao zašto, pošto je već skinuo jednu čizmu, koju je držao u ruci.

— Ne, ne bi! —ljutito odgovori Veljčaninov, neprestano hodajući po sobi, ne gledajući ga.

Pavle Pavlović se svuče i leže. Kroz četvrt sata leže i Veljčaninov i ugasi sveću.

San ga hvataše nemiran. Nešto novo, što je još više mrsilo stvar što je najedared odnekud iskršlo, bacalo ga je u brigu, i on je osećao da ga je sramota zbog te brige... Poče da ga hvata san, ali neko šuškanje ga probudi. Odmah pogleda na postelju Pavla Pavlovića. U sobi beše sasvim mračno; (gardine behu sasvim navučene) no njemu se učini: da Pavle Pavlović ne leži, nego se pridigao i sedi u postelji.

— Šta vam je! — viknu Veljčaninov.

— Sen, — počekavši malko, skoro nečujno izgovori Pavle Pavlović.

— Kako, kakva sen?

— Tamo, u onoj sobi, kroz vrata, učini mi se kao da sam video sen.

— Čiju sen? — zapita, posle male počivke, Veljčaninov.

— Natalije Vasiljevne.

Veljčaninov siđe s postelje pa pogleda, kroz predsoblje, u onu sobu čija su vrata uvek otvorena stajala. Tamo na prozorima ne beše gardina, nego samo tanke zavese, i zato je u toj sobi bilo mnogo svetlije.

— U sobi nema ničega, nego ste vi pijani, spavajte! — reče Veljčaninov, leže, i zamota se u jorgan. Pavle Pavlović ne reče ni reči; i sam leže.

— A ranije nikad niste viđali seni? — najedared zapita Veljčaninov, već posle deset minuta.

— Jedanput kao da sam i video — odazva se Pavle Pavlović slabo, i počutavši prvo, kao i Veljčaninov. Zatim opet nastade tišina.

Veljčaninov ne bi mogao sigurno reći: da li je spavao ili nije. Prođe čitav sat; — on se najedared opet osvrte: da li ga je opet neki šum probudio — ni to ne znađase, ali mu se učini da je usred potpune pomrčine pred njim nešto stajalo, belo, još ne sasvim kod njega, ali već nasred sobe. On se pridiže u postelji, i ceo se minut zagledaše u pomrčinu.

— Jeste li to vi, Pavle Pavloviću? — progovori on slabim glasom. Njegov sopstveni glas, koji se najedared razleže u tišini i pomrčini, učini mu se nekako čudan.

Odgovor ne dođe; ali da je neko stajao nasred sobe, u to ne beše ni najmanje sumnje.

— Jeste to vi... Pavle Pavloviću? — ponovi on jače, čak tako jako, da bi se Pavle Pavlović, baš i da je mirno spavao u postelji, probudio i odgovorio.

Odgovora opet ne beše; a Veljčaninovu se učini da mu se bela prilika, koja se jedva raspoznavala, još bliže primiče. Zatim se dogodi nešto čudno: u njemu kao da se odjedared nešto prekide, isto onako kao i juče, i on se razdera iz sve snage divljim, besnim glasom, gubeći dah skoro pri svakoj reči:

— Ako se vi — budalo pijana — samo usudite pomisliti — da možete — mene uplašiti, ja ću se okrenuti zidu, pokriću se preko glave, i nijedared se neću obrnuti cele noći — da ti pokažem koliko mi je stalo do toga! — pa makar vi tu do zore prodreždali... kao budala... i pljujem ja na vas!...

I on se, ljutito pljunuvši prema zamišljanom Pavlu Pavloviću, najedared okrenu zidu, zamota se, kao što je rekao, u jorgan, i kao da se umrtvi u tom položaju ne micaše se. Nastade mrtva tišina. Je li se sen pomicala, ili je stajala na jednom mestu — on nije mogao znati, ali njegovo je srce lupalo, lupalo, lupalo. Prođe, u najmanju ruku, čitavih pet minuta; najedared, na dva koraka od njega, začu se slabi, vrlo tužni glas Pavla Pavlovića:

— Ja sam, Aleksije Ivanoviću, ustao da potražim... (on reče da traži jedan potreban predmet) — tamo, kod mene, nisam ga mogao naći... hteo sam, polako, da pogledam kod vas, pored postelje.

— A što ste ćutali... kada sam vikao! — isprekidanim glasom zapita Veljčaninov, počekavši jedno pola minuta.

— Uplašio sam se. Vi jako viknuste... i ja se uplaših.

— Tamo je u uglu, levo, prema vratima u ormančetu, upalite sveću...

— Ma ja ću i bez sveće... — krotko progovori Pavle Pavlović idući u ugao, — a vi mi oprostite, Aleksije Ivanoviću, što sam vas tako uznemirio... najedared sam opet kao pijan postao...

Ali Veljčaninov već više ništa ne odgovaraše.

Neprestano je ležao licem prema zidu okrenut, i tako preleža i svu noć, ni jedanput se ne okrenuvši. Da li je hteo da održi reč i da pokaže prezrenje? — Ni on sam ne znađase šta se s njim događa; njegovo živčano rastrojstvo pređe, naposletku, skoro u bunilo, i on još zadugo ne sklopi oči. Probudivši se ujutru, oko deset sati, skoči i pridiže se u postelji kao da ga je neko opario, — no Pavla Pavlovića već ne beše u sobi! Ostala je samo prazna, nenameštena postelja, a sam on umakao je u zoru.

— Znao sam da će tako biti! lupnu se Veljčaninov po čelu.

X

NA GROBLJU

Doktorova bojazan beše opravdana; Lizi najedared postade gore, — čak tako rđavo kako Klaudija Petrovna i Veljčaninov juče nisu mogli ni pomisliti. Tog jutra Veljčaninov zateče bolesnicu još pri svesti, i ako je sva gorela u vatri; docnije je tvrdio da se na njega osmehnula, čak i da mu je vrelu ručicu pružila. Je li to bilo istina, ili je to on i nehotice izmislio, sebi za utehu — nije imao kad da proveri; pred veče bolesnica beše već izvan sebe, i tako ostade za sve vreme bolesti. Desetoga dana posle svoga dolaska u letnjikovac, ona umre.

To beše mučno vreme za Veljčaninova; Pogoreljcevi se bojahu za njega. Veći deo tih teških dana on je kod njih proveo. Poslednjih dana Lizine bolesti, satima bi sedeo usamljen, u kakvom uglu, i kako izgleda ni o čem ne misleći. Klaudija Petrovna dolazaše da ga razonodi, ali on je jedva odgovarao, nekiput mu je očevidno neugodno bilo da joj odgovara.

Klaudija Petrovna nikako nije očekivala da će na njega „sve to proizvesti takav utisak“.

Najviše ga rasonođavahu deca; s njima se pokatkad čak i smeja; ali skoro svakog sata je ustajao i na prstima išao da vidi bolesnicu. Nekiput mu se činjaše da ga je poznala. Nade, da će ona ozdraviti, nije skoro nikako imao, kao ni svi drugi; ali iz sobe, u kojoj je umirala Liza, nerado izlazaše, i obično je sedeo na njenoj postelji.

Istina, jedno dvaput, njemu i u te dane dolazaše velika energija: najedared se dizao, jurio u Petrograd doktorima, zvao najčuvenije lekare i skupljao konzilijume. Drugi, poslednji konzilijum, beše baš pred bolesničinu smrt. Tri dana pre toga Klaudija Petrovna govoraše s Veljčaninovima: da je neophodno potrebno već jedanput naći negde gospodina Trusockoga: „Kad bi se nesreća dogodila, Lizu bez njega sahraniti ne bismo mogli“. Veljčaninov promrmlja da će mu pisati. Na to gospodin Pogoreljcev reče da će ga on sam potražiti, preko policije. Naposletku, Veljčaninov izvesti Trusockog pismom u nekoliko reči, i odnese to u Pokrovsku gostionicu. Pavle Pavlović, kao i obično, ne beše kod kuće, i on dade pismo Mariji Sisojevnoj, da ga preda gospodinu Trusockom.

Naposletku, umre Liza, jedne divne letnje večeri, zajedno sa zalaskom sunca, i tek tada Veljčaninov kao da dođe k sebi. Kada Lizu ukrasiše, obukavši je u prazničnu belu haljinicu jedne kćeri Klaudije Petrovne, i metnuše je u salu na sto, sa cvećem u skrštenim rukama, — on priđe Klaudiji Petrovnoj, i, sevajući očima, reče joj: da će odmah dovesti „ubicu“. Ne slušajući saveta, da pričeka do sutra, uputi se u varoš.

Veljčaninov je znao gde će zateći Pavla Pavlovića; nije on samo po lekare išao u Petrograd.

Nekiput mu se u te dane činilo: da bi umiruća Liza, kad bi joj on samo doveo oca, i kad bi ona čula njegov glas — da bi došla k sebi; tada bi kao očajnik polazio da ga traži. Pavle Pavlović stanovaše, kao i pre, u gostionici, ali tamo nije ni vredelo pitati za njega: „po tri dana ne noćiva i ne dolazi“ — raportiraše Marija Sisojevna; — „a kad dođe iznebuha, pijan, ne svrti se ni ceo sat, pa se opet odvuče; sasvim je rastrojen“.

Kelner iz Pokrovske gostionice reče Veljčaninovu, među ostalim, da je Pavle Pavlović, posećivao neke devojke na Voznesenskom Prospektu. Veljčaninov ubrzo nađe te devojke. Obdarene i počašćene osobe

odmah se setiše svoga gosta, u glavnom zbog njegovog šešira sa krepom, i odmah ga izgrdiše, naravno, zato što im više ne dolazi. Jedna od njih, Kaća, poduhvati se „u svako doba da nađe Pavla Pavlovića, jer on sad od Maške Prostavkove ne izbija, a novaca ima bez broja, a Maška, veli, nije Prostavkova, nego Prohlostova, i u bolnici je ležala, a samo da ona, Kaća, hoće, mogla bi je odmah u Sibir otpraviti, samo jednu jedinu reč da kaže“.

No Kaća Pavla Pavlovića toga puta ipak ne nađe, ali zato čvrsto obeća da će ga drugi put naći. I eto, u njenu pomoć se nadao sad Veljčaninov.

Stigavši u varoš već oko deset časova, odmah je potraži, i, plativši kome je trebalo zato što će ona otići, pođe s njom da traga za Pavlom Pavlovićem.

Naravno, sam ne znađase baš tačno šta će to on sad uraditi sa Pavlom Pavlovićem: hoće li ga ubiti, ili ga prosto traži zato da mu javi za smrt njegove kćeri, i da mu kaže da je neophodno potrebno da on sa dokumentima omogući pogreb?

Ali opet se ukazaše prepreke: Maška Prohlostova se potukla sa Pavlom Pavlovićem pre tri dana, a neki blagajnik je „Pavlu Pavloviću jednom klupicom glavu rascopao“. Jednom rečju, dugo ga ne mogaše naći. Ali odjednom, već oko dva sata po ponoći, Veljčaninov, pri izlazu iz jednog zavoda, nabasa na njega. Pavla Pavlovića, koji beše trešten pijan, vodile su tom zavodu dve ženske; jedna ga držaše pod ruku, a iza leđa ih je pratio visok i krupan „pretendent“, koji je vikao na sav glas, i strahovito pretio Pavlu Pavloviću. Vikao je među ostalim: da ga je ovaj „eksploatisao i da mu je otrovao život“. Stvar se ticala, kako izgleda, nekog novca; žene su se jako plašile i žurile su. Ugledavši Veljčaninova, Pavle Pavlović polete k njemu sa raširenim rukama i razdera se kao da ga kolju: — Prijatelju moj rođeni, brani me!

Videvši atletske stas Veljčaninova, „pretendent“ se najedared izgubi, a likujući Pavle Pavlović izbaci za njim pesnicu i prodera se u znak pobeđe; tada ga Veljčaninov besno zgrabi za ramena, i, ni sam ne znajući zašto, poče ga drmusati obema rukama, da su Pavlu Pavloviću zubi cvokotali. Pavle Pavlović odmah prestade vikati i sa tupim pijanim strahom gledaše svoga mučitelja. Verovatno ne znajući više šta s njim da radi, Veljčaninov ga snažno prignu i posadi ga na banak od trotoara.

— Liza je umrla! — reče mu on.

— Pavle Pavlović, nikako ne skidajući s njega očiju, seđase na banku; jedna ga ženska pridržavaše. Naposljetku, on razumeđe, i lice mu najedared dobi utučen izgled.

— Umrla... — nekako čudno prošaputa on. Da li se osmehnuo svojim pijanim, gadnim osmehom, ili mu se nešto iskrivilo na licu, — Veljčaninov ne mogade razabrati; ali posle jednog trenutka Pavle Pavlović s mukom podiže svoju drhteću desnu ruku da se prekrsti; to mu ne ispade za rukom, i uzdrhtala ruka klonu. Malo posle on polako ustade uhvativši se za svoju damu, i oslanjajući se na nju, pođe dalje, kao u zaboravu, — baš kao da tu i nije bilo Veljčaninova. No ovaj ga opet uhvati za rame.

— Razumeš li, pijani gade, da bez tebe nju sahraniti ne mogu! — viknu on gubeći dah.

Ovaj se okrete prema njemu.

— Artiljeriskog... potporučnika... sećate li se? — promrmlja, zaplećući jezikom teško.

— Šta-a-a? — zavapi Veljčaninov, bolesno uzdrhtavši.

— E, on joj je otac! Traži ga... pa je sahranjajte...

— Lažeš! — viknu Veljčaninov kao izvan sebe, — samo od pakosti i osвете govoriš tako... znao sam ja da mi ti to pripremaš!

Kao lud od besa, diže on svoju strašnu pesnicu nad glavom Pavla Pavlovića. Još jedan trenutak, — i on bi ga možda jednim udarcem ubio; žene ciknuše i pobegoše u stranu, a Pavle Pavlović čak ni ne trepnu. Neki nastup prave zverske zlobe unakazi mu celo lice.

— A znaš li ti — progovori on sad mnogo sigurnije, skoro kao da nije pijan — našu rusku?... (I izreče naziv koji se ni u kojem slučaju ne može štampati). — Dakle, tornjaj se kod nje! — Zatim se snažno istrže iz Veljčaninovljevih ruku, saplete se i umalo ne pade. Ženske ga prihvatiše, pa onda potrčaše cičeći i skoro vukući Pavla Pavlovića za sobom. Veljčaninov ne pođe za njima.

Sutradan, u jedan sat posle podne, u letnjikovac Pogoreljcevih dođe jedan vrlo lepo obučen činovnik, srednjih godina, u mundiru, i učtivo predade Kladiji Petrovnoj paket koji je bio na nju adresovan, od

strane Pavla Pavlovića Trusockog. U paketu beše pismo sa priloženih trista ru balja, i sa najpotrebnijim dokumentima o Lizi.

Pavle Pavlović piše vrlo kratko, sasvim učtivo, ponizno, i vrlo pristojno. On mnogo zahvaljivaše njenom prevashodstvu Klaudiji Petrovnoj za njeno blagorodno saučešće prema sirotici, za koje ju može nagraditi jedino Bog. Nejasno nagoveštovaše da mu velika slabost neće dopustiti da baš on sahrani svoju nesrećnu kćer, koju je nežno voleo, i polaže zato svu nadu u anđelsku dobrotu duše njenoga prevashodstva. A trista rubalja je namenio, kako je dalje u pismu objasnio, — za sahranu, i uopšte, na rashode oko Lizine bolesti. A ako bi nešto od te svote preostalo, onda najpokornije i najučtivije moli da se to upotrebi na pomen za upokoj duše preminule Lize.

Činovnik, koji je doneo pismo, nije mogao ništa detaljnije reći; po nekim njegovim rečima izlazilo je: da se on samo na veliku molbu Pavla Pavlovića primio da njenom prevashodstvu paket preda lično.

Pogoreljcev se nađe skoro uvređen zbog izraza „o rashodima oko Lizine bolesti“, i odredi da se za sahranu ostavi pedeset rubalja — jer ne može se zabraniti ocu da sahrani svoje dete — a ostalih dvesta pedeset rubalja naredi da se odmah vrate gospodinu Trusockom. Klaudija Petrovna se konačno odluči: da mu ne vrate dvesta pedeset rubalja, nego priznanicu iz grobljanske crkve o prijemu toga novca radi večnog pomena duše preminule otročice Jelisavete. Priznanica je bila predata Veljčaninovu, da je odmah uruči Trusockom; on poštom posla u gostionicu.

Posle sahrane Veljčaninova nestade iz letnjikovca. Čitave dve nedelje lutao je po varoši, bez ikakvog cilja, sam, i u zamišljenosti se sudarao sa ljudima. Neki put bi danima ležao kod kuće, izvaljen na divanu, zaboravljajući i najobičnije stvari.

Pogoreljcevi su nekoliko puta slali po njega; on obećavaše da će doći, i odmah bi na to zaboravio. Klaudija Petrovna mu je čak i sama dolazila, ali ga nije zatekla kod kuće. Tako je isto bilo i s njegovim advokatom; međutim, advokat je imao važnu stvar da mu saopšti: on je parnicu vrlo vešto vodio, i protivnici pristajahu na kompromis, uz odstupanje sasvim neznatnog dela spornoga nasledstva. Ostalo je još samo da Veljčaninov da svoj pristanak. Zatekavši ga, naposletku, kod kuće, advokat se začudi velikoj uvelosti i ravnodušnosti s kojom ga je on, do skora tako nemirni klijent, saslušao sada. Nastadoše vrela julska dani; ali Veljčaninov zaboravljao je čak i na vreme. Jad ga je tištao u duši kao sazreli čir, i ispoljavalo se to pokatkad u jasnoj misli koja ga mučala. Njegovo mučenje sastojalo se u glavnom u saznanju da ga Liza nije ni poznala, a umrla je ne znajući kako ju je on mnogo, mnogo voleo! Sav cilj njegovog života, koji mu je tek zasijao ispred očiju u tako radosnoj svetlosti, najedared utrne u večitoj tami. Taj cilj bi se uglavnom sastojao u tom — neprestano mišljaše Veljčaninov — što bi Liza svakog dana, svakog časa, i celog života neprekidno osećala njegovu ljubav na sebi. „Uzvišenijeg cilja nema za čoveka, niti ga može biti“ — zamišljao bi se on pokatkad u sumornom uzbuđenju; — a ako baš i ima drugih ciljeva, onda ni jedan ne može biti svetiji od ovoga!“ Ljubav prema Lizi — maštaše on — očistila bi i iskupila bi sav moj raniji smradni i nekorisni život; namesto mene, praznoga, poroćnoga i preživloga — odnegovao bih za život čisto i prekrasno stvorenje, i zbog njega bi mi bilo oprosteno sve, a i ja bih sam sebi sve oprostio.

Sve te misli priznanja javljale su mu se nerazdvojno sa jarkom, uvek bliskom i njegovu dušu uvek poražavajućom uspomenom o umrlom detetu. On predstavljao sebi njeno blede lišće, sećao se svakog njegovog izraza: sećao se Lize i kad je bila u sanduku, u cveću, i ranije, kad je bila bez svesti u vatri, sa otvorenim i nepomičnim očima. Najedared se seti da je, kad je ona već ležala na stolu, primetio na njoj jedan ko zna zašto pocrneo u bolesti prstić; to ga je tako porazilo, i tako ga je žalilo tog jadnog prstića, da mu je onda pala na pamet pomisao: što pre da nađe Pavla Pavlovića i da ga odmah ubije; — dotle je „bio kao bez osećanja“.

Da li je uvređena gordost namučila to detinje srdašće do smrtna bolesti, ili tri meseca stradanja od oca, koji je najedared pretvorio ljubav u mržnju, koji ju je vređao pogrdnim rečima, koji se smejaio njenom strahu, i naposletku je izbacio u tuđu kuću? — sve to preturaše on po glavi neprekidno, i iskretalaše na sve moguće načine. „Znate li vi šta je bila za mene Liza?“ — najedared mu pade na pamet uzvik pijanog Trusockog. I on oseti da taj uzvik ne beše izmotavanje, nego istina, i da je u tome uzvik bilo ljubavi. „Kako je onda mogao biti tako surov taj gad prema detetu koje je toliko voleo, i je li to moguće?“ — ali bi to pitanje odmah odbacivao, kao da ga se klonio; u tome pitanju beše nešto strahovito, nešto za njega neizdržljivo, i — nerešeno.

Jednog dana, ne znajući ni sam kako, naiđe na groblje u kojem su sahranili Lizu, i pronađe njen

grobić. Od sahrane još nije bio na groblju; njemu se sve činilo da će mu biti suviše teško, i ne usuđivaše se da ode. Ali, čudna stvar, kad kleče na grobić pa ga poljubi, njemu najedared bi lakše.

Beše jasno večer, sunce je zalazilo; oko grobova je rasla sočna, zelena trava; tu blizu, u ruži, zujala je pčela; cveće i venci koje su stavili na Lizin grobić, posle sahrane, deca i Klaudija Petrovna, ležahu još, sa poluotpalim lišćem. Njegovo srce osveži neka nada prvi put posle tolikog vremena. — „Kako mi je lako!“ — pomisli on, osećajući tišinu groblja i gledajući vedro, spokojno nebo. Priliv neke čiste, tihe vere u nešto, ispuni njegovu dušu. — „To mi Liza šalje, to ona govori sa mnom“, pomisli on.

Već se uveliko smrkavalo kada je pošao s groblja kući. Nedaleko od grobljanskih vrata, pored druma, u niskom drvenom kućerku, beše kao neka mehana ili rakidžinica; kroz otvorene prozore videli su se gosti koji sedahu za stolovima. Njemu se najedared učini da je jedan od njih, koji je sedeo baš pored prozora, — Pavle Pavlović, i da i on njega vidi, i radoznalo ga posmatra sa prozorčića.

On pođe dalje, no uskoro primeti da neko iza njega juri; i zbilja, za njim trčase Pavle Pavlović; jamačno gaje pomirljiv izraz Veljčaninovljeva lica privukao i ohrabrio. Kad dođe spram njega, on se sa strahom osmehnu, ali sad već ne onim pijanim osmehom; pijan uopšte nije bio.

— Dobar dan — reče on.

— Dobar dan — odgovori Veljčaninov.

XI

PAVLE PAVLOVIĆ SE ŽENI

Odgovorivši ono „dobar dan“, Veljčaninov se sam sebi začudi. Njemu se učini neobično čudnovato što sad sreće toga čoveka bez i najmanje zlobe, i što je u njegovim osećanjima prema njemu, toga trenutka, nešto sasvim drugo nego dotle, šta više nekakva težnja za nečim novim u stavu prema Pavlu Pavloviću.

— Kako je prijatno veče — progovori Pavle Pavlović upiljujući mu se u oči.

— A zar vi još niste otišli? — reče Veljčaninov, ali ne kao pitanje, nego samo tako, kao smišljajući nešto dok iđase dalje.

— Oko onog mesta se natezalo, ali — mesto dobih naposletku, sa povišicom. Preksutra nasigurno putujem.

— Dobili ste mesto? — zapita ga sad Veljčaninov.

— A zašto da ne? — iskrivi se najedared Pavle Pavlović.

— Ja tek onako zapitah... pravdaše se Veljčaninov, i namrštivši se, iskosi se na Pavla Pavlovića.

Na njegovo čudo: odelo, šešir s krepom, uopšte sva spoljašnost gospodina Trusockog behu nesavrnjeno pristojniji nego pre dve nedelje. „Zašto je sedeo u toj rakidžinici?“ — mišljaše Veljčaninov neprestano.

— A ja sam se, Aleksije Ivanoviću, spremao da vam saopštim i drugu moju radost — poče opet Pavle Pavlović.

— Radost?

— Ženim se.

— Kako?

— Posle tuge, radost — tako vam je u životu uvek; meni bi, Aleksije Ivanoviću, bilo vrlo... ali — ne znam, možda vi sad žurite, izgledate tako...

— Da, ja žurim i... da, meni nije dobro. — Najedared jako zažele on da ga se ratosilja; a ona želja za nekim novim osećanjem, u trenutku nestade.

— Ja bih tako želeo...

Pavle Pavlović ne dovrši: šta bi želeo; Veljčaninov počuta.

— E kad je tako, onda docnije, ako se samo sretnemo,..

— Da, da, docnije, brzo promrmlja Veljčaninov ne gledajući ga i ne zaustavljajući se.

Počutaše još dva-tri minuta; Pavle Pavlović neprestano iđase sa njim.

— Onda do viđenja — izgovori on, naposletku.

— Do viđenja; želim...

Veljčaninov se vrati kući opet sasvim rastrojen. Za susret sa „tim čovekom“ on ne imadaše dovoljno snage. Ležući u postelju opet pomisli: „Zašto li je bio kod groblja?“

Sutra ujutro naposletku odluči da ode do Pogoreljcevih, ali preko volje; njemu sad beše i suviše teško

ma čije učešće, pa čak i učešće Pogoreljcevih. Ali oni su zbog njega bili toliko zabrinuti, da je morao otići. Odjednom se javi u njemu osećanje: da će ga pri prvom susretu biti vrlo sramota.

„Da li da idem, ili ne?“ mišljaše, žureći da dovrši doručak, kad najedared, na njegovo veliko zaprepašćenje, u sobu uđe Pavle Pavlović.

I pored jučerašnjeg susreta, Veljčaninov nije mogao pomisliti da će taj čovek još koji put doći do njega; on beše toliko zbunjen, da ga je samo gledao i nije znao šta da kaže. Ali Pavle Pavlović se i bez dobrodošlice snađe, pozdravi, i sede na istu onu stolicu na kojoj je sedeo pre tri nedelje, kad je poslednji put bio kod Veljčaninova. Veljčaninov se najedared neobično jasno seti te posete. Nespokojno i sa odvratnošću gledaše on svoga gosta.

— Vi se čudite? — poče Pavle Pavlović, koji razumeđe Veljčaninovljev pogled.

Uopšte, izgledao je mnogo odrešitiji nego juče, a u isto vreme videlo se da strepi još više nego juče. Njegova spoljašnost beše vrlo čudnovata. Gospodin Trusocki beše obučen ne samo pristojno, nego čak kicoški — u lakom letnjem kaputu, u svetlim jahačkim pantalonama, u svetlom prsniku; rukavice, zlatan lornjet, koji je, Bog će znati zašto, najedared iskrasnio, košulja — sve to beše besprekorno; čak se i namirisao. U celoj njegovoj pojavi beše i nešto smešno, i u isto vreme nešto što je navodilo čoveka na neku čudnu i neprijatnu pomisao.

— Naravno, Aleksije Ivanoviću — nastavljaše on, kriveći lice, — ja sam vas začudio svojim dolaskom, i — ja to osećam. Ali među ljudima, bar ja tako mislim, uvek postoji, — i po mome mišljenju i mora postojati, — nešto uzvišenije, zar ne? To jest, nešto što stoji iznad svih okolnosti, pa čak i iznad neprijatnosti, koje se mogu desiti... zar ne?

— Pavle Pavloviću, molim vas, recite što pre sve, i to bez ceremonija — namršti se Veljčaninov.

— U dve reči, — užurba se Pavle Pavlović: — ja se ženim, i eto sad polazim nevestinoj kući, odmah sad. I oni su u letnjikovcu. Meni bi neobično mило bilo kad bi me vi udostojili velike časti time što bih vas ja upoznao sa tom porodicom — dakle, eto, došao sam sa neobičnom molbom: (Pavle Pavlović pokorno prignu glavu) da vas zamolim da i vi pođete sa mnom...

— Gde da pođem sa vama? — iskolači Veljčaninov oči.

— Kod njih, to jest u letnjikovac. Oprostite mi, molim vas, ja govorim kao u bunilu, možda sam se spleo; ali, znate, ja strepim prosto da ćete me odbiti! I on plačno pogleda Veljčaninova.

— Vi biste hteli da ja sad idem s vama vašoj nevesti? — izgovori Veljčaninov brzo, mereći onog, i ne verujući ni ušima, ni očima svojim.

— Da — najedared se strašno uplaši Pavle Pavlović.

— Vi, Aleksije Ivanoviću, nemojte da se naljutite, to nije drskost; ja vas samo najpokornije molim, kao Boga vas molim.

Ja sam ce nadao da mi vi, u ovom slučaju, može biti i nećete odreći...

— Prvo i prvo, to je apsolutno nemoguće, — nespokojno promrmlja Veljčaninov.

— To je samo moja neizmerna želja, i ništa više, — nastavljaše ovaj da moli; — ja takođe neću sakriti, da tu ima i uzrok. Ali taj uzrok hteo bih da vam kažem tek docnije, a sad vas samo najpokornije molim...

I on se podiže sa stolice iz poštovanja.

— Ma to je u svakom slučaju nemoguće, i sami ćete priznati... — Veljčaninov takođe ustade sa stolice.

— To je potpuno moguće, Aleksije Ivanoviću. Ja sam odlučio da vas upoznam tamo kao svoga prijatelja; a drugo, vi se i onako sa njima poznajete; to je kod Zahljebinjinih, u letnjikovcu. Državni savetnik Zahljebinjin.

— Šta kažete? — viknu Veljčaninov. To beše onaj državni savetnik kojega je on pre mesec dana stalno tražio, i nikako nije mogao da ga zatekne kod kuće, i koji je radio, kako izgleda, u korist njegovih suparnika u onoj parnici.

— Da, da — smeškaše se Pavle Pavlović, kao ohrabren neobičnim čuđenjem Veljčaninova; — baš on, sećate li se, kad ste išli s njim, i razgovarali, a ja vas gledao sa suprotnog trotoara. Onda sam baš čekao da vi odete, pa da mu pristupim. Pre dvadeset godina zajedno smo služili. No onda, kada sam hteo da mu priđem posle vas, meni još ništa ni na pamet nije padalo. To mi je došlo u glavu sasvim iznenada, pre

nedelju dana.

— Znam, ali izgleda da je to sasvim pristojna porodica? — naivno se začudi Veljčaninov.

— Pa šta onda ako je pristojna? — iskrivi se Pavle Pavlović.

— Ne, naravno, ne mislim ja... ali koliko sam video, kad sam tamo bio...

— Oni se sećaju, oni se sećaju toga da ste bili — radosno prihvati Pavle Pavlović; — samo što vi onda porodicu niste mogli videti. I on se seća, i vas uvažava. Ja sam im pohvalno o vama govorio.

— Ali kako, kad ste vi tek tri meseca udovac?

— Ma neće svadba odmah biti; svadba će biti tek kroz devet ili kroz deset meseci, i taman će dotle cela godina žalosti proći. Verujte da je sve u redu. Prvo i prvo, Feodosije Petrović poznaje mene još od detinjstva, znao je i moju pokojnu suprugu, zna kako sam živeo, u kakvim okolnostima; zatim, ja sam imućan čovek, a evo sad dobijam i mesto s povišicom — dakle sve kao što treba da bude.

— A je li to njegova kći?

— Sve ću vam ispričati potanko, — prijatno se naježi Pavle Pavlović; — dozvolite da zapalim cigaru. A danas ćete i sami videti. Dakle, na prvom mestu, tako delatni ljudi, kao što je Feodosije Petrović, u službi se neki put vrlo poštuju, ako im pođe za rukom da obrate pažnju na sebe. Ali oni osim plate, osim dodataka, nagrada, dopuna, novca na hranu, tih tako potpora koje dobijaju s vremena na vreme — ničeg drugog nemaju, to jest osnovnog, što čini kapital. Istina, žive dobro, ali da zaštede, nikako ne mogu, ako imaju porodicu. Zamislite sad: osam devojaka ima Feodosije Petrović i samo jednog maloletnog sinčića. A neka on sutra umre — ostaće im samo mršava penzija. Osam devojaka! — predstavite vi to sebi, predstavite; ta da svakoj samo obuću uzme, pa jedva da bi dospelo! Od osam devojaka pet su već za udaju; najstarijoj je dvadeset i četiri godine — (divna devojka, sami ćete videti!) — a šestoj — petnaest, još gimnaziju uči. Za tih pet starijih treba mladoženje naći, i to, u koliko je moguće, što brže — otac ih se, zaboga, mora oprostiti, — šta vi mislite koliko one staju! I najedared; dolazim ja, prvi prosilac u njihovoj kući; i još me oni i dobro znaju, to jest u tome smislu: da sam stvarno imućan čovek. Eto dakle, to vam je stvar.

Pavle Pavlović objašnjavaše sa ushićenjem.

— A vi ste najstariju zaprosili?

— N-ne — nisam najstariju; nego onu šestu, što još uči gimnaziju.

— Kako? — nehotice se osmehnu Veljčaninov, — pa vi rekoste da je njoj petnaest godina!

— Sad joj je petnaest, ali kroz devet meseci će joj biti šesnaest, šesnaest godina i tri meseca, i onda zašto da ne? A kako svemu tome još nije stiglo vreme, zasad nema ničeg javnog; to je samo onako, s roditeljima... Verujte mi da je sve u redu!

— Ali valjda ipak još nije svršeno?

— Da, svršeno je, sve je svršeno. Verujte da je sve kako treba.

— A zna li ona?

— To jest, tako samo izgleda, radi forme, kao da joj ne govore; a kako ne bi znala! — prijatno žmirkaše Pavle Pavlović. — Dakle, hoćete li me usrećiti Aleksije Ivanoviću? — završi on strašno ponizno.

— A kakvog ja tamo imam posla? Uostalom, — dodade on žurno — pošto ni u kojem slučaju neću ići, vi mi i ne iznosite nikakve razloge.

— Aleksije Ivanoviću...

— Ma zar ja zajedno s vama da sednem u kola, i da tako pođemo, razmislite!

Odvratno i neprijatno osećanje mu se opet vrati posle trenutnog razonođenja koje je osećao dok je Pavle Pavlović brbljao o nevesti. Izgledaše da nedostaje samo jedan trenutak, pa će ga sasvim najuriti. Beše Veljčaninov zbog nečeg besan čak i na samog sebe.

— Da sednete, Aleksije Ivanoviću, da sednete pored mene u kola, i nećete se kajati! — prodirućim glasom moljaše Pavle Pavlović; — ne, ne, ne! — zamaha on rukama, uhvativši nestrpljivi i odlučni gest Veljčaninova, — Aleksije Ivanoviću, Aleksije Ivanoviću, pričekajte sa odlukom! Ja vidim da ste me vi sigurno pogrešno razumeli: jer, meni je vrlo jasno: niti ste vi meni drug, niti sam ja vama; nisam baš

toliko glup da ni to ne razumem. A ova usluga, za koju vas ja molim, ni na što docnije neće uticati. Sem toga, ja sam ću preksutra konačno da odem, konačno; i onda, kao da ništa nije ni bilo! Neka taj dan, neka samo on bude izuzetak! Ja sam išao k vama osnivajući svu nadu na blagorodstvu osećanja vašega srca, Aleksije Ivanoviću, — baš na onim osećanjima, koja su u poslednje vreme mogla biti u vašem srcu probuđena... Ja govorim, kako izgleda, jasno; ili možda još ne?

Uzbuđenje Pavla Pavlovića naraste do vrhunca. Veljčaninov ga čudnovato posmatraše.

—Vi mene molite za neku uslugu?—zapita on zamišljeno; — i to strašno navaljujete; — a to je meni sumnjivo; ja hoću da znam više.

— Sva se usluga sastoji samo u tome što ćete poći sa mnom. A posle, kad se vratimo natrag, ja ću vam reći sve kao na ispovedi. Aleksije Ivanoviću, budite uvereni!

No Veljčaninov još neprestano odbijaše, i to sve upornije, jer je osećao u sebi neku tešku, ružnu pomisao. Ta zla pomisao začela se u njemu odmah, od početka, čim je Pavle Pavlović spomenuo nevestu: da li to beše prosto radoznalost, ili neka još sasvim nejasna privlačnost, tek njega je vuklo — da pristane. I što ga je većma vuklo, on se sve više branio. Sedeo je, nalaktivši se na koleno, i razmišljao. Pavle Pavlović se vrteo oko njega i neprestano ga je zapitkivao.

— Dobro, poći ću — pristade Veljčaninov najedared, nespokojno i nekako brižno, i ustade. Pavle Pavlović se neizmerno obradova.

— Ali molim vas, Aleksije Ivanoviću, lepše se obucite — obletaše on radosno oko Veljčaninova koji se oblačio; — što lepše se obucite — onako kako to vi umete!

„I zašto samo i on sam tamo srlja? Čudan čovek!“ — mišljaše u sebi Veljčaninov.

— Ali ja od vas, Aleksije Ivanoviću, ne očekujem jedino tu uslugu. Kad ste već jedanput pristali, onda budite i rukovoditelj.

— Na primer?

— Na primer, krupno je pitanje: krep! Kako je bolje: da ga skinem ili da ga ostavim?

— Kako god vam je volja.

— A ne, ja hoću vaše mišljenje; kako biste uradili vi sami, to jest, kad biste imali krep? Moje je mišljenje: ako ga ostavim, to će svedočiti o stalnosti mojih osećanja, i jamačno će me u lepoj boji prikazati.

— Razume se, skinite ga!

— Šta, zar se to baš razume? — Pavle Pavlović se zamisli. — Ne, ja bih ga ostavio...

— Kako hoćete. — „Izgleda da on meni ne veruje, i to je dobro“. — pomisli Veljčaninov.

Oni iziđoše; Pavle Pavlović sa zadovoljstvom gledaše lepo obučenoga Veljčaninova: i kao da se na njegovom licu još više poštovanja i gordosti pojavi! Veljčaninov se čudio njemu, ali se još više čudio sebi. Pred vratima ih čekaše elegantan fijaker.

— A, vi ste već i fijaker spremili? Znači, bili ste uvereni da ću ja poći?

— Fijaker sam uzeo za sebe, ali sam skoro siguran bio da ćete vi pristati da pođete, — odgovori Pavle Pavlović, pri čem izgledaše kao jedan potpuno srećan čovek.

— Eh, Pavle Pavloviću, — zasmeha se Veljčaninov nekako uvredljivo, kada su se već krenuli—da niste vi u mene možda i preko mere ubeđeni?

— Ali nije vaše, Aleksije Ivanoviću, nije vaše da mi zato kažete da sam budala! — čvrstim i prodirućim glasom mu odgovori Pavle Pavlović.

„A Liza?“ pomisli Veljčaninov, ali odmah prestade da misli o tome, kao da se uplašio da će povrediti svetinju. I najedared, njemu se učini da je on strašno sitan i ništavan u tom trenutku; učini mu se da je ona zla pomisao koja ga sablažnjuje, tako jadna, tako bedna pomisao... i njemu dođe da po svaku cenu opet sve odbaci i da odmah iziđe iz kola, baš da se zbog toga moradne i tući s Pavlom Pavlovićem. Ali ovaj otpoče da govori, i Veljčaninovo srce opet obuze sablazan.

— Aleksije Ivanoviću, razumete li se vi u dragocenostima?

— U kakvim dragocenostima?

— U brilijantnim.

— Razumem.

— Ja bih hteo da odnesem kakav poklončić. Savetujte me: treba li, ili ne?

— Ja mislim, — ne treba.

— A ja bih tako voleo — promrmlja Pavle Pavlović; — ali samo, šta bih uzeo! Da li celu garnituru, to jest broš, minđuše, brasletu, ili samo jednu stvarčicu?

— A koliko bi vi platili?

— Pa tako, četiri pet stotina rubalja.

— Oho!

— Šta, mnogo je? — uzdrhta Pavle Pavlović.

— Kupite samo brasletu, od sto rubalja.

Pavle Pavlović se čisto naljuti. Njemu se nekako baš htelo da plati više, i da kupi „celu“ garnituru. On navaljivaše.

Udoše u radnju. Svršilo se ipak time što su kupili samo brasletu, i to ne onu koju je hteo Pavle Pavlović, nego onu koju je rekao Veljčaninov. Pavle Pavlović je hteo da uzme obadve. Kada je trgovac, koji je za brasletu isprva tražio sto sedamdeset pet rubalja, spustio na sto pedeset, — njemu dođe skoro krivo; njemu bi prijatno bilo da plati i dvesta, samo kad bi trgovac tražio, toliko mu je bilo stalo do toga da plati skuplje.

— To ništa ne znači što ja sa poklonima tako žurim — sipaše on reči u zanosu, kad opet pođoše; — to nije viši svet, tamo je prosto. Nevinost voli poklone — lukavo se i veselo osmehnu on... — Eto, vi se, Aleksije Ivanoviću, maločas osmehnuste tome što je njoj petnaest godina; a meni to baš i jeste zavrtelo mozak: što ona još u gimnaziju ide sa školskom torbom u ruci, u kojoj su sveske i pera, he-he! Torbica mi je i osvojila misli! Ja sam se baš naročito zbog nevinosti zaneo, Aleksije Ivanoviću. Meni nije stalo toliko do lepote lica, koliko baš do toga! Smeje se tamo u uglu sa drugaricom... a kako se samo smeju, Gospode Bože! I zbog čega? sav je smeh zbog toga što je mače skočilo sa ormana na postelju, pa se kao klupče savilo... Tu vam nešto čisto na svežu jabuku miriše!... Pa, da li da skinem krep?

— Kako hoćete.

— Skinuću ga! — On skide šešir, očupa krep i baci ga na zemlju. Veljčaninov primeti da na njegovom licu zasija najvedrija nada kad opet metnu šešir na čelavu glavu.

„Ama zar je on zbilja takav?“ — pomisli Veljčaninov već u pravoj ljutini; — „zar u tome što je mene pozvao, nema baš ničeg osobitog. Zar je baš zbilja računao samo na moju pristojnost?“ — nastavljaše on, skoro uvređen poslednjom pretpostavkom. „Šta je on? komedijaš, budala, ili „večni muž?“ Ne, ovo je već nemoguće“!...

XII

KOD ZAHLJEBINJINIH

Zahljebinjini behu zbilja „vrlo pristojna porodica“, kako se izrazio Veljčaninov; a sam Zahljebinjin bio je vrlo ozbiljan i ugledan činovnik. Istina je bila i ono što je Pavle Pavlović pričao o njihovim приходima: „ljudi, izgleda, žive dobro, ali neka umre sutra domaćin, ništa im neće ostati“

Stari Zahljebinjin divno i prijateljski dočeka Veljčaninova, i od ranijeg „neprijatelja“ pretvori se u pravog prijatelja.

— Čestitam, tako je bolje — odmah poče on, s prijatnim i dostojanstvenim držanjem; — ja sam baš i navaljivao da se u pogledu procesa dođe do sporazuma, a Petar Karlović (Veljčaninovljev advokat) je u tom pogledu zlatan čovek. Šta tu ima! Šezdeset hiljada ćete dobiti i bez glavobolje, bez odugovlačenja, bez svađe! A tri se godine stvar mogla još otežati!

Veljčaninova odmah predstaviše i g-đi Zahljebinjinoj, vrlo punoj postarijoj ženi, sa priprostim i umornim licem.

Počеше se pojavljivati i devojke, jedna po jedna, ili po dve zajedno. Nekako se izuzetno mnogo devojaka iskupi; malo pomalo pa ih se nakupi desetinu, dvanaest — Veljčaninov nije mogao ni da ih prebroji; jedne su ulazile, druge su izlazile. Ali među njima je bilo mnogo drugarica iz susednih vila.

Vila Zahljebinjinih — velika drvena kuća, u nepoznatom, ali čudnovatom fantastičkom stilu, koja je proširivana d oziđivanjem u nekoliko mahova — imala je prostran voćnjak; no na taj su voćnjak izlazile još tri-četiri vile, sa raznih strana, tako da je veliki vrt bio zajednički, što je, naravno, doprinelo zbliženju devojaka sa susetkama.

Veljčaninov odmah primeti da su njega ovde već očekivali i da je njegov dolazak, kao dolazak druga Pavla Pavlovića koji želi da porodicu upozna, bio skoro svečano objavljen. Njegov pronicavi i u tim stvarima iskusni pogled odmah pronade: da tu ima baš i nečeg naročitog: po suviše ljubaznom dočeku od strane roditelja, po nekako naročitom izgledu devojaka i po njihovom odelu — (istina, toga je dana bio praznik) — njemu senu misao: da je Pavle Pavlović tu nešto napakovao i, vrlo je moguće, da je njima nagovestio, naravno, ne govoreći istinu, nešto na formu pretpostavke o njemu kao o momku „iz dobrog društva“, kome je dosadno, koji je imućan, i koji će se vrlo, vrlo verovatno, naposljetku, najedared rešiti „da svrši sa momačkim životom“ i da se okući, — „tim pre što je i nasledstvo dobio“.

Izgledaše kao da najstarija g-đica Zahljebinjina, — Katarina Feodosijevna (ona što joj je dvadeset četiri godine, i o kojoj se Pavle Pavlović izrazio kao o dražesnoj osobi), — beše malo i pripremljena za takvo nešto. Ona se od svojih sestara odlikovala odelom, i na neki originalan način očešljanom kosom. A i sestre, i sve druge devojke izgledahu tako kao da su i one pouzdano znale da se Veljčaninov upoznaje „zbog Kaće“, i da je došao da nju „vidi“. Njihovi pogledi, pa čak i neke rečice koje se nehotice omakoše preko dana, potvrdiše zatim tu pomisao Veljčaninova.

Katarina Feodosijevna beše visoka, raskošno puna plavojka, sa neobično umiljatim licem, naravi očevidno vrlo blage; neenergična, čak troma.

„Čudnovato da je ostala usedelica“ i nehotice pomisli Veljčaninov, sa zadovoljstvom je posmatrajući; — „iako je bez mira, iako će se uskoro sasvim raspliniti, ali za ovakvu kakva je sad ima sigurno mnogo

ljubitelja“...

I sve ostale sestre ne behu baš ružne devojke, a među drugaricama beše nekoliko baš prijatnih, pa i lepih lica.

Veljčaninova to poče zanimati; uostalom, on je ovde i došao sa naročitim mislima.

Nadežda Feodosijevna, šesta kći, gimnazistkinja i nevesta Pavla Pavlovića, pustila je da dugo čekaju na nju. Veljčaninov je očekivaše s nestrpljenjem, čemu se i čudio i smejao u sebi. Naposletku, ona se pojavi, i to ne bez efekta; pratila ju je jedna njena čila i oštra drugarica, Marija Nikitišna, crnomanjasta devojka sa čudnim licem, koje se, kako je to izgledalo, Pavle Pavlović neobično bojao.

Ta Marija Nikitišna, devojka od neke dvadeset i tri godine, zadorica i to pametna, beše guvernanta male dece u jednoj susednoj vili, i već se odavno računala kao rođaka kod Zahljebinjinih, i devojke je neobično poštovahu. Videlo se da je ona bila preko potrebna sad i Nađi.

Na prvi pogled Veljčaninov opazi da su sve devojke bile protiv Pavla Pavlovića, čak i drugarice; a odmah posle Nađinog dolaska on zaključí: da ga i ona mrzi. Primetio je još i to, da Pavle Pavlović to ni najmanje ne opaža, ili bar neće da opazi.

Bez sumnje Nađa beše lepša od svih sestara — crnomanjasta devojčica, izgleda kao kakvo divljače, a slobodna je kao nihilistkinja; vragolasto đavolče sa vatrenim očima, divnim, iako često i zlim osmejkom, sa dražesnim usnicama i zubićima, vitka, stasita, sa mišlju koja se tek začinjala na njenom vatrenom, u isto vreme još skoro sasvim detinjem izrazu lica. Njenih petnaest godina ogleдахu se u svakom njenom koraku, u svakoj reči. Docnije se pokaza da je Pavle Pavlović nju prvi put video sa đaćkom torbom pod miškom; ali sad je već više nije nosila. Utisak od poklona grivne sasvim je propao; čak je taj poklon proizveo vrlo neprijatan utisak. Pavle Pavlović samo što vide nevestu, odmah joj priđe, smeškajući se. On reče da joj daje poklon zbog „prijatnog zadovoljstva koje je osetio prošloga puta povodom prijatne romanse koju je otpevala Nadežda Feodosijevna uz klavir“... Tu se splete, ne dovrši, i stojaše pred njom kao neki panj, pružajući i mećući u ruku Nadeždi Feodosijevnoj šatulicu sa grivnom, koju ona nije htela primiti, i, crveneći od stida i ljutine, sklanjaše ruke iza leđa. Nađa se najzad drsko obrati materi, na čijem se licu ogledaše zbunjenost, i glasno reče:

— Ja neću da uzmem, maman!

— Uzmi i zahvali se! — progovori otac sa spokojnom strogošću; ali i njemu beše neprijatno: „Niste trebali, niste trebali!“ promrmlja on Pavlu Pavloviću.

Nađa, nemajući kud, uzede šatulu, i, oborivši oči, sede kao što sedaju male devojčice, to jest naglo sede pa onda odmah skoči, kao na federu.

Jedna od sestara priđe joj da vidi šatulicu, a Nađa joj je dade i ne otvorivši je, pokazujući time da poklon neće ni da pogleda.

Izvadiše grivnu i ona pođe iz ruke u ruku; ali svi gledahu poklon ćuteći, neki čak sa podsmehom. Jedino mamica promrmlja da je vrlo lepa. Pavle Pavlović zažele u tom trenutku da propadne u zemlju.

Tu se utaće Veljčaninov.

On poče živo i s voljom govoriti; i ne prođe ni pet minuta, beše ovladao pažnjom svih prisutnih u salonu. Vanredno je dobro Veljčaninov izučio veštinu govora u svetskom društvu, to jest veštinu da se pokaže sasvim prostodušan, a u isto vreme da se pravi kao da i svoje slušaocce smatra za isto tako prostodušne kao što je on sam. Kada je trebalo, on se mogao vrlo prirodno ponašati, kao najveseliji i najsrećniji čovek. Još je vrlo vešto umeo ubaciti oštru i zajedljivu rečicu, veselu primedbicu, smešan kalambur, i sve kao sasvim slučajno — i to i tada kad su i vic, i kalambur i ceo taj razgovor bili možda davno spremljeni i naučeni na pamet, i već po kojiput upotrebljavani.

Ali u ovom trenutku njegovoj veštini se pridružila i sama priroda: on osećaše da je raspoložen, da ga nešto vuče; osećaše u sebi potpuno i pobeđničko uverenje, da će posle nekoliko trenutaka svi ti pogledi biti upereni na njega, da će svi ti ljudi govoriti samo s njime, da će se smejati jedino onome što on bude rekao.

I zaista, uskoro se začu smeh; malo pomalo pa i drugi stupiše u razgovor — on je do savršenstva vladao veštinom uvlačenja i drugih u razgovor — čulo se već i po tri četiri glasa u jedan mah. Na dosadnom i umornom licu gospođe Zahljebinjine pojavi se skoro istinska radost; tako isto je bilo i s

Katarinom Feodosijevnom, koja gledaše i slušaše kao očarana. Nađa ga pažljivo posmatraše ispod oka; videlo se da već ima nešto protiv njega. To još više podstaje Veljčaninova. „Lukava“ Marija Nikitišna je uspela da ga u razgovoru dosta osetljivo pecne; ona je izmislila i tvrdila: da je o njemu Pavle Pavlović juče govorio kao o svom drugu iz detinjstva, te ona zato dodaje njegovim godinama, naglasivši to jasno, još čitavih sedam godina. Ali on se i dopade mudroj Mariji Nikitišnoj.

Pavle Pavlović beše ozbiljno zabrinut. On je svakojako znao za sposobnosti koje ima njegov prijatelj, i u osnovi se radovaše njegovom uspehu; i sam se cerekao i upletao u razgovor; ali, pomalo, poče padati u zamišljenost, naposletku se čak i sneveseli, što se jasno ocrtavaše na njegovom uzbuđenom licu.

— No, vi ste gost koga čovek ne mora zabavljati, — veselo zaključí stari Zahljebinjin, dižući se sa stolice da pođe u svoju sobu na gornjem spratu, gde mu je, iako beše praznik, bilo spremljeno nekoliko akata da ih razgleda, — a pomislite samo: ja sam vas smatrao za najturobnijeg hipohondra od svih mladih ljudi. Eto kako se čovek može prevariti!

U sali beše klavir; Veljčaninov zapita: ko svira, pa se najedared obrati Nađi:

— A vi kanda pevate?

— Ko vam je to rekao? — oštro ga zapita Nađa.

— Pa maločas reče Pavle Pavlović.

— Nije istina; ja pevam vrlo rđavo; ja uopšte glasa nemam.

— Pa i ja nemam glasa, a opet pevam.

— Ah, pa hoćete li nam otpjevati štogod? Onda bih pevala i ja vama, — senu očima Nađa; — samo ne odmah, nego posle ručka. — Ne mogu da čujem svirku — dodade ona; — dosadio mi već taj klavir; kod nas se od jutra do mraka samo svira i peva, — a jedino što Kaća nešto vredi.

Veljčaninov se odmah uhvati za reč; pokazao se da se jedino Katarina Feodosijevna ozbiljno bavi klavirom. On joj se odmah obrati, moleći je da što odsvira. Videlo se da je svima bilo prijatno što se on obratio Kaći, a maman čak i pocrvene od zadovoljstva.

Katarina Feodosijevna ustade, smeškajući se, pođe klaviru, i najedared, neočekivano, i ona sva pocrvene i strašno se zastide što je tako krupna, što joj je već dvadeset i četiri godine, što je tako puna, a ovamo crveni kao devojčica, — i sve joj se to ogledaše na licu dok je sedala za klavir.

Ona otvira nešto od Hajdna, i baš precizno, doduše, bez izraza; očigledno se bila uplašila. Kad Kaća završi, Veljčaninov ne otpoče odmah da hvali nju, nego Hajdna, i to baš tu malu stvarčicu koju je ona odsvirala; — a njoj beše tako prijatno, ona beše tako srećna i tako blagodarno slušaše pohvale Hajdna; da je Veljčaninov i nehotice pogleda i ljubaznije i pažljivije: „Eh, pa ti si divna!“ — senu u njegovom pogledu — i odjedanput kao da svi razumeše taj pogled, a naročito Katarina Feodosijevna.

— A vi imate divnu baštu! — obrati se on najedared svima, gledajući kroz staklena vrata od balkona; — kako bi bilo kad bismo svi sišli u baštu!

— Hajdemo, hajdemo! — razlegoše se radosni uzvici; — baš kao da je pogodio najglavniju želju svih prisutnih.

U voćnjaku ostadoše do ručka. Ni gospođa Zahljebinjina, kojoj se još odavno spavalo, ne izdrža, već pođe sa drugima da prošetaju; ali blagorazumno zaostade na terasi da se malo odmori, i tu odmah i zaspao. U vrtu, uzajamni odnosi Veljčaninova i devojaka postadoše još prijateljskiji. On primeti da njihovom društvu priđu dva tri mladića iz obližnjih vila; jedan je bio student, a drugi tek gimnazist. Oni odmah pritrčaše svaki svojoj devojci, i bilo je očividno da su zbog njih i došli; treći „mladić“, vrlo sumoran dečko razbarušene kose, od svojih dvadeset godina, sa grdnim plavim naočarima, počeo žurno i namršteno šaputati o nečem sa Marijom Nikitišnom i Nađom. On je strogo merio Veljčaninova, i kao da smatraše za svoju dužnost da se odnosi prema njemu sa velikim prezrenjem.

Neke su devojke predlagale da igra počne što pre. Na pitanje Veljčaninova: šta igraju, odgovoriše mu da igraju sve igre, pa i „šapca“, ali će večeras igrati „poslovica“, to jest, s vi sednu, jedan se izdvoji i udalji se, oni koji sede izaberu jednu poslovicu, na primer: „Što sporije ideš, sve ćeš dalje dospeti“, i kad zovnu onoga što se izdvojio, svako redom je morao spremi po jednu rečenicu u smislu tom: da prvi mora reći rečenicu u kojoj ima reč „što“, drugi u kojoj ima reč „sporije“ i t. d. Onaj iz toga treba da pogodi poslovicu.

— To mora da je vrlo zanimljivo — primeti Veljčaninov.

— Ni najmanje, strašno dosadno! — odgovoriše dva tri glasa najedanput.

— Mi i pozorište igramo, — primeti najedared Nađa, obraćajući se Veljčaninovu. — Eto, vidite li to debelo drvo, pored kojega je klupa: tamo iza drveta dođu kulise, i tamo sede glumci, tu vam je kralj, kraljica, princeza, mladić — kako već ko hoće; svako izlazi kad mu se prohte, i govori što mu padne na pamet, i, znate li ponešto i ispadne.

— Pa to je divno! — pohvali još jedared Veljčaninov.

— Ah ne, strašno je dosadno! Isprva ide uvek veselo, a pri kraju bude uvek glupo, jer niko ne ume da završi; sem ako bi s vama bilo zanimljivije. Vidite li, mi smo mislili da ste vi drug Pavla Pavlovića, a sad vidimo da je to bilo samo hvalisanje od njegove strane. Meni je vrlo milo što ste došli... zbog jedne stvari — vrlo ozbiljno i ubedljivo pogleda Nađa Veljčaninova, i odmah ode Mariji Nikitišnoj.

— Doveče ćemo igrati „poslovica“ — poverljivo šanu Veljčaninovu jedna devojka koju on dosad nije dobro ni zapazio, i s kojom još ni reči ne beše progovorio, — doveče će se Pavlu Pavloviću svi smejeti, pa mu se smeje i vi.

— Ah, kako je dobro, što ste vi došli! Kod nas je inače tako dosadno: — prijateljski mu reče jedna devojka koju on dotle baš nikako ne beše primetio, i Bog zna odakle se i pojavila: riđa, pegava, lica preplanula od hoda i vrućine, koje je vrlo smešno izgledalo.

Uznemirenost Pavla Pavlovića rasla je sve više i više. U vrtu, Veljčaninov je naposletku uspeo da se potpuno sprijatelji sa Nađom; ona više nije gledala ispod oka, i, kako izgleda, odložila je za docnije nameru da ga razmatra ispitivački. Ona se smejala, skakala, cikala, i dva-triputa ga čak uhvatila za ruku; bila je neobično srećna; na Pavla Pavlovića i dalje ne obraćae ni najmanje pažnje, kao i ne primećujući ga.

Veljčaninovu bi jasno da protiv Pavla Pavlovića postoji prava zavera. Nađa sa gomilom devojaka odvuče Veljčaninova na jednu stranu, a ostale su drugarice na razne načine vukle Pavla Pavlovića na drugu; no ovaj bi se opet i opet otkidao, i odmah kao strela jurio pravo k onima, to jest Veljčaninovu i Nađi, i unosio bi među njih svoju ćelavu glavu, nespokojno osluškujući šta oni govore.

Naposletku se on više i ne ustručavaše da bude ljubomoran; naivnost njegovih gestova i pokreta beše nekiput začuđavajuća.

Veljčaninov ne mogade da ne obrati još jedanput pažnju i na Katarinu Feodosijevnu; njoj je, naravno, bilo već sasvim jasno da on nikako nije došao zbog nje, i da se naprotiv, i suviše zainteresovao Nađom; ali njeno lice beše isto tako umiljato i blago kao i maločas. Ona kao da već samo od toga beše srećna što je tu blizu njih, i što sluša ono što govori novi gost; sama pak, jadnica, nikako nije umela da se umeša u razgovor.

— Kako divnu sestricu imate! — reče tiho Veljčaninov Nađi.

— Je l' Kaća! Ta zar može biti bolje duše nego što je njena? Ona je anđeo sviju nas, ja sam u nju zaljubljena! — odgovori Nađa ushićeno.

Naposletku dođe vreme i ručku — oko pet časova. Bilo je očigledno da ručak nije bio kao obično, nego naročit, za gosta. Dođoše dva tri jela od onih koja su naročito dodata, i koja behu neobično vešto zgotovljena i servirana, a jedno od njih beše baš sasvim neobično, tako da ga niko nije znao ni krstiti. Pored običnog „astalskog“ vina, pojavi se, opet očevidno za gosta spremljena, boca tokajskog; a pri kraju ručka donesoše i šampanjac.

Stari Zahljebinjin, popivši malo više, beše u najdobročudnijem raspoloženju i bio je gotov da se smeje svemu što bi rekao Veljčaninov.

Svrši se time što Pavle Pavlović, naposletku, ne izdrža: ushićen nadmetanjem odluči najedared da i sam kaže kakav kalambur, i to i učini. U dnu stola, gde je on sedeo pored g-đe Zahljebinjine, najedared se razleže glasan smeh radosnih devojaka. — Tata, tata! I Pavle Pavlović je rekao kalambur vikahu dve srednje Zahljebinjine u jedan mah; — on kaže da smo mi „device kojima se treba diviti“...

— A, zar i on pravi kalambure? — dostojanstvenim se glasom odazva starac, obraćajući se Pavlu Pavloviću i unapred se smeškajući očekivanom kalamburu.

— Pa eto on kaže da smo mi „device kojima se treba diviti“.

— D-da! Pa, šta onda? — starac nikako nije razumevao, i još se dobroćudnije osmejkivaše u očekivanju.

— Ah, tata, kakvi ste, ne razumete! Eto vam: de-vice — pa onda — diviti se; „device“ liči na „di-viti se“, dakle: device kojima se treba diviti...

— A-a-a! — malo zaprepašćeno oteže starac. — Hm! Ništa to! — drugi put će reći bolje! — i starac se veselo zasmija.

— Pavle Pavloviću, ne može čovek imati sva savršenstva istovremeno odjedanput! — glasno ga pecnu Marija Nikitišna. — Ah, Gospode Bože, ta on se košću davi! — viknu ona i skoči sa stolice.

Napravi se zabuna, a Marija Nikitišna je taman to i htela. Pavle Pavlović se beše zagrcnuo samo vinom, koje je uzeo da bi sakrio svoju zabunu, ali Marija Nikitišna je tvrdila, i klela se svim na svetu, da je to „riblja kost, da je ona videla, i da se od toga umire“.

— Lupnite ga po zatiljku! — viknu neko.

— Tako, tako! to će najbolje biti! — gromko odobri stari Zahljebinjin; odmah se nađoše i majstori: Marija Nikitišna, riđa drugarica, (i ona je bila pozvata na ručak) i, naposletku, sama mati porodice, koja se strašno preplašila; sve su htele da lupaju Pavla Pavlovića po zatiljku.

Pavle Pavlović beše skočio od stola, otimao im se, i čitav minut je morao dokazivati da se on samo vinom zagrcnuo, i da će ga kašalj odmah proći — dok se naposletku ne dosetiše svi da je to — lakrdija Marije Nikitišne.

— Bogami, ti si prava okačenjica... — strogo primeti g-đa Zahljebinjina Mariji Nikitišnoj; — ali ne izdrža do kraja i prsnu u smeh, kao retko kad, što opet proizvede neku vrstu efekta. Posle ručka svi iziđoše na balkon da piju kavu.

— Kakvi su to samo lepi dani! — dobrodušno pohvali starac prirodu, sa zadovoljstvom gledajući u vrt — još samo kad bi bilo kiše... E, a sad ću ja malko da se odmorim. Zbogom, zbogom, a vi se zabavljajte! I ti se zabavljaj! — lupnu on Pavla Pavlovića po ramenu, odlazeći.

Kada opet svi siđoše u voćnjak, Pavle Pavlović najedared priđe Veljčaninovu pa ga povuče za rukav.

— Na jedan trenutak, — prošapta on u nestrpljenju.

Zađoše na jednu sporednu, usamljenu stazu.

— Ne, molim, vas, ovoga puta ćete izviniti, ovde neću dozvoliti... besno grcajući prošapta on, uhvativši Veljčaninova za rukav.

— Ama šta? Šta? — pitaše Veljčaninov, razrogačivši oči, Pavle Pavlović ga ćutečki posmatraše mičući usnicama i ljutito se smeškajući.

— Gde ste. vi? Šta ćete tu? Već je sve gotovo, — začuše nestrpljive glasove devojaka. Veljčaninov sleže ramenima i vrati se u društvo. I Pavle Pavlović trčaše za njim,

— Smela bih se kladiti da vam je tražio džepnu maramicu — reče Marija Nikitišna: — i, prošli put ju je zaboravio.

— Uvek će zaboravljati. — prihvati srednja Zahljebinjina.

— Zaboravio maramicu, Pavle Pavlović je zaboravio maramicu! Maman, Pavle Pavlović je opet džepnu maramicu zaboravio! — maman, Pavle Pavlović opet ima kijavicu! — razlegahu se glasovi sa svih strana.

— Pa što ne govori! Kako ste sitničar, vi, Pavle Pavloviću! — glasno oteže g-đa Zahljebinjina; — opasno je šaliti se s kijavicom; odmah ću vam poslati maramicu. A što ga je to, opet, napala kijavica? — dodade ona. odlazeći, obradovavši se što će se vratiti u kuću.

— Ja imam dve maramice, a kijavicu nemam! — doviknu za njom Pavle Pavlović; ali ga ona nije razumela, i posle nekoliko minuta, dok Pavle Pavlović trčaše za drugima, i to uvek gledajući da je što bliže Veljčaninovu i Nađi, zađuvana sobarica ga dostiže i dađe mu maramicu. — Da igramo, da igramo, da igramo „poslovica!“ — vikahu sa svih strana, kao da su od „poslovica“ ko zna šta očekivali.

Izabraše mesto i sedoše na klupice; pade na Mariju Nikitišnu da pogađa; rekoše joj da ode što je moguće dalje, i da ne prisluškuje; kad se Marija udaljila, izabraše poslovicu i razdadoše reči. Marija

Nikitišna se vrati i odmah pogodi. Poslovica je bila:

„San je laža, a Bog je istina“

Posle Marije Nikitišne ode onaj nakostrešeni mladić sa plavim naočarima. Od njega su tražili još više osiguranja — naredili su mu da stane kod ograde, i da se okrene sasvim uza zid. Sumorni mladić ispunjavaše svoju dužnost s prezrenjem, čak kao da osećao neko moralno poniženje. Kada ga pozvaše, ne mogade ništa da pogodi; obiđe sve i sasluša što su mu govorili po dvaput, dugo i mračno smišljajući, ali ništa nije izlazilo. Ismejaše ga. Poslovica je bila:

„Bogu molitva, i caru služba, ne propadaju“.

— A poslovica vam baš nikakva nije! — protestujući promrmlja ozlojeđeni mladić vraćajući se na svoje mesto.

— Ah, kako je dosadno! — začu se nekoliko glasova.

— E, sad ću ja da idem — reče Nađa.

— Ne, ne, sad će ići Pavle Pavlović, jer je red na Pavla Pavlovića! — povikaše sa svih strana, i društvo malko živnu.

Pavla Pavlovića odvedoše do same ograde, u ugao, i okrenuše ga prema zidu, a da se ne bi osvrtao, ostaviše „riđu“ da pazi.

Pavle Pavlović, koji se već ohrabrio, i skoro ponova razveselio, namislio je da sveto ispuni svoju dužnost, i stojaše kao trupac, gledajući u zid, bojeći se da se osvrne. Riđa je pazila iz hladnjaka, na dvadeset koraka od njega, i vatreno se o nečem dogovarala sa devojkama. Videlo se da su svi nešto očekivali, i to s nekom uznemirenošću; nešto se spremalo. Najedared riđa iza hladnjaka zamaha rukama. Za tren oka svi skočiše i poleteše negde strmoglavce.

— Trčite, trčite i vi! — šaptaše Veljčaninovu desetak glasova, skoro u užasu zbog toga što on ne trči.

— Šta je to? Šta se desilo? — pitaše on jureći za drugima.

— Lakše, ne vičite! Neka njega, neka stoji tamo i neka gleda u zid, a mi ćemo svi da pobegnemo. Evo i Nastja trči.

Riđa (Nastja) trčala kao bez duše, kao da se Bog zna šta desilo, i mahaše rukama. Najzad stigoše iza vode, sasvim na drugom kraju voćnjaka. Kad dođe i Veljčaninov, on vide da se Katarina Feodosijevna strašno prepire sa svima devojkama, a naročito sa Nađom i Marijom Nikitišnom.

— Kaća, dušice, ne ljuti se! — ljubljala je Nađa.

— Dobro, dobro, mami neću reći, ali ja ću otići, jer to je vrlo ružno. Kako li se on jadnik mora osećati tamo kod plota.

Ona ode — iz sažaljenja, a svi drugi ostadoše neumoljivi i nemilostivi kao i ranije. Od Veljčaninova strogo zahtevahu da ni on, kada se Pavle Pavlović vrati, na njega ni najmanje pažnje ne obraća, kao da ništa nije ni bilo.

„A mi hajde da igramo šapca!“ — povika „riđa“ ushićena.

Pavle Pavlović se pridruži društvu tek posle četvrt časa. Dve trećine toga vremena on je jamačno prostojao pored plota. Šabac beše u punom jeku, i išao je vrlo dobro; — svi su veselo grajali. Pavle Pavlović najedared pritrča Veljčaninovu i opet ga uhvati za rukav.

— Samo na trenutak!

— O, Gospode, šta to hoće opet sa njegovim trenutcima.

— Opet ište maramicu! — dovikivahu druge.

— E, ovog ste puta baš vi: sad ste zaista vi; vi ste uzrok!... Pavle Pavlović škrgutaše zubima govoreći to.

Veljčaninov ga prekide, i mirno ga posavetova da među veselima bude veseliji, jer će ga inače sve dražiti. „Zato vas i peckaju, što se jedite onda kada se svi raduju“.

Na njegovo čudo, te reči i saveti strašno zaprepastiše Pavla Pavlovića; on se odmah primiri, šta više, povrati se u društvo, kao krivac, i pokorno uzede učešća u igrama. Neko vreme posle toga nisu ga uznemiravali i igrali su sa njim kao i sa drugima — i tako ne prođe ni pola časa, a on se skoro razveseli.

U svim igrama, on je angažovao u prvom redu izdajnicu „riđu“ ili koju od sestara Zahljebinjinih. Na veliko uprepašćenje, Veljčaninov primeti da se Pavle Pavlović još n ijedanput nije usudio da počne razgovor sa Nađom, i ako je neprestano obletao oko nje, ili nedaleko od nje; u svakom slučaju on je svoj položaj nezapaženog i preziranog čoveka s njene strane smatrao kao prirodan, kao da tako treba da bude. Naposletku, uostalom, i napraviše s njim šalu.

Igrali su „žmurke“. Oni koji su se krili, smeli su ići samo gde je bilo dozvoljeno da se krije. Pavlu Pavloviću, koji je uspeo da se sakrije zavukavši se u gusto žbunje, najedared pade na pamet da pretrči i da uđe u kuću. Povikaše sa svih strana: videli su ga. On žurno zamače uz stepenice na gornji sprat, jer je tamo znao jedno mesto, iza ormana, gde se, hteo sakriti. Ali „riđa“ uzlete za njim, prikrade se vratima na prstima i zaključa ih. Kao i juče, svi odmah ostaviše igru i opet otrčaše na drugi kraj voćnjaka, iza vode.

Kroz desetak minuta, opazivši da ga niko ne traži, Pavle Pavlović proviri kroz prozor. Nigde nikoga. Vikati nije smeo, da ne bi razbudio roditelje; sobarici i sluškinji beše strogo zabranjeno da se javljaju i da se odazivaju Pavlu Pavloviću. Katarina Feodosijevna bi mu sigurno otvorila, ali ona je, vrativši se u svoju sobu, sela da se malo preda maštanju, i iznenada je zaspala. I tako on presede čitav sat. Naposletku, počеше se javljati, bajagi slučajno, u prolazu, po dve tri devojke.

— Pavle Pavloviću, zašto vi ne dolazite k nama? Ah, što je veselo! Igramo pozorišta. Aleksije Ivanović predstavlja „mladića“.

— Pavle Pavloviću, ta što ne dolazite, vama se mora čovek čuditi! — primećivahu druge devojke, prolazeći.

— Čemu se treba čuditi? — najedared se začu glas g-đe Zahljebinjine, koja tek što se beše probudila; ona je rešila, naposletku, da se prođe po vrtu i da pogleda „dečiju“ igru, dok čaj ne bude gotov.

— Pa eto, Pavlu Pavloviću! — pokazаше joj na prozor, kroz koji provirivaše iskrivljeno se smešeci i pobledelo od jeda lice Pavla Pavlovića.

— Gle, dopalo se čoveku da sedi sam, kada su svi drugi zajedno i tako veseli! — zamaha glavom g-đa Zahljebinjina.

Za to vreme, Veljčaninov se naposletku udostojio da dobije od Nađe objašnjenje njenih maločašnjih reči o tome: da je njoj „milo što je on došao, naročito zbog jedne stvari“. Objašnjenje je dato u jednoj usamljenoj aleji. Marija Nikitišna je naročito izazvala Veljčaninova, koji je učestvovao u nekim igrama, i kome je počinjalo da biva strašno dosadno — i dovela ga u tu aleju, gde ga je ostavila sa Nađom samog.

— Ja sam se potpuno uverila —otpoče ona svojim smelim i brzim govorom — da vi nikako niste onakav prijatelj Pavla Pavlovića kakvim se on hvalio; ja sam izračunala da mi jedino vi možete učiniti jednu vrlo važnu uslugu; evo vam njegove odvratne grivne — i ona izvadi šatulu iz džepčića — ja vas najpokornije molim da mu je vratite, odmah, jer ja s njim neću progovoriti reči, više nikad! Možete mu reći da je to u moje ime, i dodajte: da se ne usuđuje više da srlja sa svojim poklonima. O drugim stvarima ću mu dostaviti što treba preko drugih. Je li vam prijatno da mi učinite zadovoljstvo i da ispunite moje želje?

— Ah, tako vam Boga, poštedite me! — skoro kriknu Veljčaninov, mašući rukama.

— Kako! Kako, poštedite? —jako se začudi Nađa njegovom otkazu, i začuđeno ga pogleda raširenim očima. Ceo njen spremljeni ton se u trenutku surva, i ona zamalo što ne zaplaka. Veljčaninov se zasmēja.

— Nije da ja... meni bi vrlo milo bilo... ali ja sa njim imam svoje račune...

— Ja sam znala da vi niste njegov prijatelj, i da je on to samo nalagao!—, živo ga prekide Nađa. — Znajte da ja za njega nikad neću poći! Nikad! Ja prosto ne razumem kako se usudio...; Ali mu u svakom slučaju morate vratiti njegovu odvratnu grivnu, jer šta ću ja inače? Ja neizostavno hoću da on još danas, još ovog dana, dobije grivnu natrag, i da vidi šipak. A ako štogod napriča ocu, onda će se lepo provesti!

Iza žbuna najedared, sasvim neočekivano ispade nakostrešeni mladić sa plavim naočarima.

— Vi mu grivnu morate predati! — pomamno se unese on u lice Veljčaninovu —već i u ime prava žene, ako, to jest, stojite na visini toga pitanja...

Ali on ne mogade dovršiti; Nađa ga povuče za rukav iz sve snage, i odvuče ga od Veljčaninova.

— Bože moj, kako ste vi Predposilove glupi! — viknu ona;— odlazite odavde! Odlazite, odlazite, i da se

niste usudili da prislušujete; ja sam vam naredila da stojite daleko!...— i ona lupnu nogom od ljutine. A kada je ovaj opet zamakao u žbunje, ona nastavi da hoda stazom, kao izvan sebe, tamo amo, sevajući očima, sklopivši ruke pred sobom.

— Vi ne možete zamisliti kako su oni glupi!— najedared se: zaustavi ona pred Veljčaninovim, — eto vama je smešno, a kako je meni!...

— A to valjda nije on, to valjda nije o«?— smejaše se Veljčaninov.

— Naravno da nije, kako ste samo mogli i pomisliti takvo što? — nasmeši se i pocrvene Nađa. On je samo njegov prijatelj. Ali kakve drugove bira on; ja prosto ne razumem. Svi govore da je to „budući vođ“, a ja ništa ne razumem. Aleksije Ivanoviću, ja nemam kome da se obratim; poslednji put vas pitam; hoćete li mu predati grivnu?

— Pa dobro, daću, dajte.

— Ah, kako ste dobri, kako ste dobri! — najedared se zaradova Nađa, dajući mu šatulicu; —ja ću vam zbog toga celog večera pevati, jer ja vrlo lepo pevam, da znate, a samo sam slagala danas da ne volim muziku. Ah, kad bi vi još samo jedan jedini put došli, kako bi meni milo bilo! Ja bih vam sve, sve, sve ispričala, i još mnogo osim toga; jer ste vi tako dobri, tako dobri, kao — kao Kaća!

I zaista, kad su se vratili kući na čaj, ona mu otpeva dve romanse; glasom još sasvim neizrađenim, dođuše, koji tek što se začinjao, ali koji beše vrlo prijatan i dosta snažan.

Kada se svi vratiše iz voćnjaka, nađoše Pavla Pavlovića gde već dostojanstveno sedi sa roditeljima za čajnim stolom, na kome je ključao veliki domaći samovar. Na stolu behu raspoređene stare porodične šoljice od sevrskog porculana. Mora biti da je sa starima raspravljao o vrlo ozbiljnim stvarima — pošto je prekosutra odlazio na čitavih devet meseca.

One što su dolazili iz voćnjaka, a naročito Veljčaninova, Pavle Pavlović i ne pogleda. Videlo se i to da nije ništa „napričao“; dakle je zasad sve bilo mirno.

Ali kad Nađa počne pevati, pojavi se i on. Nađa hotimice ne odgovori na jedno njegovo pitanje, no Pavla Pavlovića to ne zbuni i ne pokoleba. On stade iza njene stolice, i sve njegovo držanje pokazivaše: da je to njegovo mesto, i da ga on nikome neće ustupiti.

— Neka Aleksije Ivanović peva, maman! Aleksije Ivanović hoće da peva! — povikaše skoro sve devojke, gurajući se ka klaviru, za koji sa samopouzdanjem sedaše Veljčaninov spremajući se da sam sebe prati.

Veljčaninov izabra jednu, danas već skoro sasvim nepoznatu Glinkinu romansu:

„Kada jednog divnog trenutka otvoriš tvoja ustanca, i zapevaš mi nežnije od grlice“ ...

On je otpeva obraćajući se samo Nađi, koja je stajala sasvim uz njegov lakat, i od svih bliže njemu.

Glas je već davno izgubio ali po ostacima se čulo da je to ranije bio dobar glas. Tu romansu slušao je Veljčaninov prvi put pre dvadeset godina, još kao student, od samog Glinke, u kući jednog prijatelja pokojnoga kompozitora, na književničko-glumačkom momačkom poselu. Razdragani Glinka odsvira i otpeva sve svoje najmilije kompozicije, pa među njima i tu romansu. I Glinka u to vreme već ne imadaše glas, ali Veljčaninov se sećaše jakoga utiska koji beše proizveden baš tom romansom. Nikada ne bi neki pevač-umetnik, dostigao toliki efekat.

U toj romansi napregnutost strasti se uzdiže, i raste, sa svakim stihom, sa svakom rečju; i baš zbog jačine te napregnutosti, i najmanja pogreška, najmanje preterivanje i netačnost — što se tako lako omakne u operi — tu bi uništili i pokvarili svu lepotu. Da se otpeva ta mala, ali neobična stvarčica — potrebno je neizostavno, zbilja neizostavno, veliko nadahnuće, prava strast, ili savršeno pesničko shvatanje te stvari. Inače ne samo da romansa ne bi uspela, nego bi mogla izgledati ružna, čak na neki način i bestidna: ne bi bilo moguće iskazati toliku jačinu strasne napregnutosti osećanja, da se ne probudi odvratnost. Ali istina i prostodušnost, ako ih ima, sve spasavaju.

Veljčaninov se seti da je ta romansa i njemu samom nekad, što se kaže, „ležala“. On je skoro sasvim primio način Glinkinog pevanja. I zato sad, posle prvog zvuka, posle prvog stiha, u njegovoj se duši rasplamte pravo nadahnuće, i ono zadržta u njegovom glasu. Sa svakom rečju sve se jače i smelije pokazivaše i prodiraše osećanje; u poslednjim stihovima, u njegovom se glasu osećaše strast; i kada on, obraćajući se Nađi vatrenim pogledom, otpeva poslednje stihove:

*„U oči ti sada ja smelije gledam,
Približujem usne, i ne slušam više,
Ja hoću da ljubim, da ljubim, da ljubim!
Hoću da ljubim, da ljubim, da ljubim!“*

Nađa od straha skoro zadrhta, čak se malko trže unatrag; rumen joj obli lice; u isto se vreme Veljčaninovu otkri nešto saučesno na njenom zastidelom se i skoro uplašenom licu.

Očaranost, a u isto vreme i nedoumica, ogledahu se i na licima drugih slušateljki: svima se nekako činilo da se tako ne sme pevati, i da je to sramno, a u isto vreme sva ta lišca i očice i gorahu i sevahu i kao da očekivahu još više. Od tih lica Veljčaninovu naročito pade u oči lice Katarine Feodosijevne, koje beše u taj mah skoro divno.

— E, to je romansa! — promrmlja malko zaprepašćeni stari Zahljebinjin! — ali... zar nije suviše jako? Jeste prijatno, ali je jako...

— Jako... otpoče i g-đa Zahljebinjina, ali joj Pavle Pavlović ne dade da dovrši; on najedared skoči sa svoga mesta, i, kao ošamućen, toliko se zaboravi da sam svojom rukom uhvati Nađu za ruku i odvede je od Veljčaninova; a zatim pritrča k njemu, i zbunjeno ga gledaše mrdajući drhtećim usnama.

— Samo na jedan trenutak —jedva izgovori naposletku.

Veljčaninov odmah vide: da, možda još samo jedan trenutak, pa će se taj čovek rešiti na štogod sto puta gore; on ga dakle odmah uze pod ruku, i ne osvrćući se na opštu nedoumicu izvede ga na terasu, a posle pođe sa njim čak nekoliko koraka i po vrtu, u kojem je bilo već skoro sasvim mračno.

— Razumete li vi, da vi odmah, ovoga trenutka, morate sa mnom otići? — progovori Pavle Pavlović.

— Ne, ne razumem...

— A sećate li se, — nastavi Pavle Pavlović svojim smušenim šapatom, — sećate li se kad ste ono zahtevali od mene da vam kažem sve, sve, otvoreno, „i poslednju reč...“ sećate li se? E eto, došlo je vreme da vam kažem... hajdemo!

Veljčaninov promisli, pogleda još jedanput Pavla Pavlovića, i pristade da ide.

Iznenadna odluka o njihovom odlasku uzbudi roditelje i strašno prenerazi sve devojkice.

— Bar još po jednu čašu čaja da ste popili... žalostivo oteže g-đa Zahljebinjina.

— A šta je s tobom? Šta si se uzbudio? — strogim i nezadovoljnim glasom se obrati starac Pavlu Pavloviću koji se smeškaše i oćutkivaše.

— Pavle Pavloviću, zašto odvodite Aleksija Ivanovića? — žalostivo zagrajaše devojkice, i u isto vreme bacahu na njega ljutite poglede. A Nađa ga tako zlobno pogleda, da se on sav iskrivi, ali — ne dade se.

— E, nemojte tako! Pavle Pavlović, hvala mu, setio me je jedne vrlo važne stvari koju sam mogao upustiti, — smejaše se Veljčaninov, stežući domaćinu ruku, klanjajući se domaćici i devojkama, i nekako naročito Katarini Feodosijevnoj, što su opet svi primetili.

— Hvala vam na poseti, i kad god nam dođete, uvek će nam biti milo, svima, — dostojanstveno završi Zahljebinjin.

— Ah, nama je tako milo... — sa osećanjem prihvati mati.

— Pa ne zaboravite nas, Aleksije Ivanoviću!

— Dođite! — dovikivali su mnogobrojni glasovi sa terase, kada je on već bio seo u kola sa Pavlom Pavlovićem. A baš kao da beše jedan glas koji reče tiše od sviju „dođite, mili, dragi Aleksije Ivanoviću!“

„To je „riđa“ pomisli Veljčaninov.“

XIII

ČIJI JE KRAJ JAČI

Da, dođe mu u glavu „riđa“, a međutim su ga u dubini duše mrzovolja i kajanje odavno već mučili. Celog tog dana, koji kao da je bio za nj tako prijatan — melanholija ga skoro nikako ne napuštaše. Još pre nego što je počeo da peva romansu, već nije znao šta će i kako će; možda je zato i pevao s takvim zanosom.

„I da se ja tako ponizim... da se otkinem od svega“ — počeo on sebi prebacivati, ali odmah prekide misli. Njemu se učini da je i sramota da se sad jada; mnogo prijatnije bi mu bilo da se što pre na koga razljuti.

— Budalo jedna! — zlobno prošapta on, iskosivši se na Pavla Pavlovića, koji beše začutao.

Pavle Pavlović uporno ćutaše; može biti da se usredsređivao i spremao. Sa nervoznim gestom skidaše on s vremena na vreme šešir i brisaše maramicom znoj sa čela.

„Znoji se!“ — zlurado mišljaše Veljčaninov.

Samo se jedanput obrati Pavle Pavlović kočijašu i zapita ga: hoće li biti kiše?

— Hu-u, još te kakve! Sigurno će biti; ceo dan beše omorina.

Nebo se zbilja zamračivaše, i iz daljine se javljahu munje. Kad uđoše u varoš bilo je već pola jedanaest.

— Ja ću svratiti kod vas, — obrati se Pavle Pavlović Veljčaninovu, kad su bili već blizu njegove kuće.

— Dobro; ali ja vam unapred kažem da se osećam sasvim rđavo.

— Ne bojte se, neću ja dugo!

Kad dođoše kući, Pavle Pavlović otrča na trenutak kod Mavre u sobu.

— Zašto ste išli tamo? — strogo ga zapita Veljčaninov, kad ga onaj stiže pred vratima, i kad uđoše u sobu.

— Ništa, onako... kočijaš...

— Ja vam neću dati da pijete!

Odgovora ne beše. Veljčaninov zapali sveće, a Pavle Pavlović se odmah zavalio u naslonjaču. Veljčaninov mrgodno zastade pred njim.

— Ja sam vam obećao da ću reći i ja svoju „poslednju“ reč, — počeo on sa unutrašnjom, još prigušivanom razjarenošću; — i evo je — evo te reči: ja držim da je među nama sve svršeno, tako da mi više nemamo o čemu da govorimo, razumete li: — nemamo o čemu; i onda, zar ne bi bilo bolje da vi odmah odete, a ja ću za vama zaključati vrata.

— Razračunaćemo se, Aleksije Ivanoviću! — progovori Pavle Pavlović, i to ne gledajući mu u oči, vrlo krotko.

— Raz-ra-ču-naćemo se! — strašno se začudi Veljčaninov; — čudnu ste vi reč izgovorili, Pavle Pavloviću! Zbog čega ćemo se „razračunati?“ Gle! Ama da nije to ona vaša „poslednja reč“, koju ste mi nedavno obećali... reći?

— Baš ona.

— Nemamo više šta da se razračunavamo! mi smo se — davno razračunali! — gordo izgovori Veljčaninov.

— Zar tako mislite? — prodirućim glasom zapita Pavle Pavlović, nekako čudno namestivši ruke pred grudi i ukrstivši prste. Veljčaninov mu ne odgovori i uze hodati po sobi. — „Liza? Liza?“ — lomljaše se u njegovom srcu.

— U ostalom, zbog čega bi to vi hteli da se razračunate? — mrgodno se obrati on Pavlu Pavloviću posle dosta dugog ćutanja. Ovaj ga je za sve to vreme pratio očima, držeći ruke pred sobom kao i ranije.

— Ne odlazite više tamo! — skoro prošapta on molećim glasom, i najedared ustade sa stolice.

— Kako? Dakle vi ste samo to... — Veljčaninov se zlobno zasmija; — zbilja, vi ste me danas celog dana čudili! — poče on jetko, ali mu se najedared sve lice sasvim promeni: — čujte me, — tužno i s dubokim otvorenim osećanjem progovori on: — ja smatram da nikad i ničim sebe nisam toliko ponizio, kao danas, prvo i prvo već samim tim što sam pristao da idem sa vama, — pa onda onim što se tamo desilo... To je bilo tako ništavno, podlo, tako bedno... ja sam sam sebi ogadio, i postao podlac, pristavši... i zaboravivši... Naposletku! — trže se on najedared, — slušajte: vi ste me jutros iznenada sleteli, bolesnoga i razdraženoga... nego, ne treba se pravdati! — Ja tamo više neću otići, i uveravam vas da tamo nemam nikakvih interesa! — završi on odlučno.

— Je li istina, je li moguće? — povika Pavle Pavlović ne skrivajući svoje radosno uzbuđenje. Veljčaninov ga s prezrenjem pogleda, pa opet poče hodati po sobi.

— Kako izgleda, vi ste rešili da pošto-poto postanete srećni? — ne mogade on naposletku da mu ne primeti.

— Da — tiho i naivno potvrdi Pavle Pavlović. „Šta se to mene tiče — mišljaše Veljčaninov — što je on budala, i podlac samo iz gluposti? Ja ipak ne mogu da ga ne mrzim — pa makar da on to ne zaslužuje!“

— Ja sam vam — „večni muž!“ — progovori Pavle Pavlović, poniženo i pokorno se podsmehnuvši samom sebi; — to sam odavno već čuo od vas, Aleksije Ivanoviću, još kad ste živeli s nama zajedno. Ja sam mnogo vaših izreka zapamtio, te godine. I kad ono prošli put, ovde, rekoste: „večni muž“, ja se setih...

Mavra uđe sa bocom šampanjca i sa dve čaše.

— Oprostite, Aleksije Ivanoviću, vi znate da ja bez toga ne mogu. Ne računajte to kao drskost; gledajte na mene kao na sitno stvorenje koje ne treba ni uzimati u obzir.

— Da... s odvratnošću mu dozvoli Veljčaninov, — ali ja vas uveravam da meni nije dobro...

— Odmah... odmah... ovoga časa, samo jedan moment! — užurba se Pavle Pavlović, — samo jednu čašicu, jer... znate, grlo mi se...

On željno, na iskap popi čašu i sede — i skoro s nežnošću posmatraše Veljčaninova. Mavra izade.

— Koji gad! — šaptaše Veljčaninov.

— Za to su drugarice krive — najedared poče Pavle Pavlović koji već potpuno ožive.

— Kako? Šta? A jest, vi još uvek o onome...

— Samo drugarice! A ona je još tako mlada; samo se iz gracioznosti usteže, to vam je! Prosto divno! A posle — posle ću joj rob postati: biće poštovana, videće društvo... sasvim će se preobraziti.

„Nego, ipak mu treba dati grivnu!“ — namršti se Veljčaninov, dodirujući šatulu u cepu svoga kaputa.

— Eto, vi kažete da sam se rešio da budem srećan? Ja se moram ženiti, Aleksije Ivanoviću — poverljivo i skoro dirljivo nastavljaše Pavle Pavlović — jer šta će inače biti sa mnom? Eto vam, vidite! — i on pokaza na šampanjac, — a to je samo stoti deo — mojih kačestava. Ja nikako ne mogu bez žene i — bez nove vere; poverovaću, i vaskrsnuću.

— Ali zašto sve to meni pričate? — samo što ne prsnu u smeh Veljčaninov. Sve mu je to dolazilo ludo.

— Naposletku, kažite mi — viknu on naglo — zašto ste mene tamo vukli? Šta sam ja vama tamo bio potreban?

— Da bih video... najedared se Pavle Pavlović strašno zbuni.

— Šta da vidite?

— Efekat... Da, vidite, Aleksije Ivanoviću, tek je nedelja dana kako ja... tamo posmatram; (on se zbunjivaše sve više i više). Juče sretoh vas i pomislih: „pa ja je još nikad nisam video u stranom, da kažemo, društvu, to jest u muškom društvu, osim u mojem“... Glupa pomisao, i sam sad uviđam; i nepotrebna. I suviše sam dozvolio mojem gadnom karakteru... on najedared podiže glavu i pocrvene.

„Da li je to sve istina što on govori?“ zabezeknu se Veljčaninov od čuda.

— Pa šta onda? — zapita on.

Pavle Pavlović se slatko i nekako lukavo nasmehnu.

— Samo divno detinjstvo! I sve su to samo drugarice! Oprostite mi za moje današnje glupo ponašanje spram vas,

Aleksije Ivanoviću; nikad više neću; uopšte, to nikad više biti neće.

— A i mene neće biti tamo — osmehnu se Veljčaninov.

— Pa ja otprilike o tome pomalo i govorim.

Veljčaninov malko zgrči lice.

— Ali molim vas, tek valjda nisam samo ja na svetu! — razdraženo viknu on.

Pavle Pavlović opet pocrvene.

— Meni je teško da to slušam, Aleksije Ivanoviću, i ja toliko, verujte mi, poštujem Nadeždu Feodosijevnu...

— Izvinite, izvinite ja nisam mislio — mene samo malo čudi što vi tako precenjujete moje moći... i... što se u mene tako iskreno uzdajete...

— Zato sam se baš i uzdao, što je to bilo već posle svega... posle svega što je već bilo.

— Ako je tako, onda znači da vi mene i sad smatrate za najblagorodnijeg čoveka? — Veljčaninov najedared zastade. Drugi put bi se i on sam užasn timer od naivnosti svojeg naglog pitanja.

— Uvek sam vas kao takvog smatrao — obori oči Pavle Pavlović.

— Ono, jeste, naravno... ne govorim ja za to, to jest ne u tom smislu, — ja sam samo hteo da kažem: pored svih... predubeđenja!

— Da, i pored svih predubeđenja.

— I kada ste putovali u Petrograd? — ne mogade Veljčaninov više da se uzdrži, premda osećao svu strahovitost svojega pitanja.

— I kada sam u Petrograd išao, za najblagorodnijeg sam vas čoveka smatrao. Ja sam vas uvek poštovao, Aleksije Ivanoviću. — Pavle Pavlović podiže oči, i jasno, ni malo se ne zbunjujući gledaše svoga protivnika.

Veljčaninov se najedared uplaši: on odlučno ne htede da se nešto dogodi, ili da ma šta pređe meru, tim pre što je sam izazivao.

— Ja sam vas voleo, Aleksije Ivanoviću, — reče naglo Pavle Pavlović, kao da se najedared odlučio; — i celu sam vas onu godinu u T. voleo. Vi to niste приметili, — nastavljaše o n malko uzbuđenim glasom, na veliko uprepašćenje Veljčaninova; — ja bejah i suviše majušan spram vas, da bih vam mogao dati da to приметite. A možda nije bilo ni potrebno. I za svih ovih devet godina sam vas se sećao, jer takvu godinu u celom mom životu ne pamtim! (Oči Pavla Pavlovića nekako naročito zablistaše). Ja sam mnoge vaše reči i izreke zapamtio, vaše misli. Ja sam se vas uvek sećao kao čoveka naklonjenog dobrom osećanju, i čoveka obrazovanog, visokoobrazovanog, i čoveka s idejama. „Velike misli ne dolaze toliko od uma, koliko od velikog osećanja“ — to ste vi sami rekli, možda ste zaboravili, ali ja sam zapamtio. Ja sam se u vas uzdao uvek kao u čoveka s velikim osećanjima... a mora da sam i verovao — ne osvrćući se ni na šta...

Podbradak Pavla Pavlovića najedared zadrhta; Veljčaninov se beše strašno uplašio; s tim neočekivanim tonom trebalo je pošto-poto svršiti.

— Ma dosta, Pavle Pavloviću — promrmlja on crveneći u razdraženom nestrpljenju; — i zašto, zašto, — povika on najedared — zašto se zakačujete za bolesnog, razdraženog čoveka, za čoveka koji je skoro u bunilu, i vučete ga u tu tamu... onda kad... onda kad je — sve priviđenje i varka, i laž, i sramota, i neprirodnost, i — preko mere prešlo — i to je glavno, to je sramnije od svega, što je preko mere prešlo. I

sve je to besmislica: mi smo obojica poročni, niski, gadni ljudi... Hoćete li, hoćete li da vam odmah dokažem: da vi ne samo da mene ne volite, nego me mrzite, iz dna duše, i da lažete i sami ne znajući za to: vi ni u kojem slučaju niste mene odveli tamo radi glupog cilja da iskušate nevestu, (i kako vam samo dođe takvo što u glavu)! — nego ste me, prosto, videli juče i pobesnili, i povelili ste me tamo da mi je pokažete i reknete: „gledaj, kakva je, moja će biti; hajde, probaj sad!“ — Vi ste mene izazivali! Vi to možda sami niste znali, ali to je tako bilo! A bez mržnje se takvo izazivanje ne može izvesti; znači: vi ste me mrzeli!

Govoreći to, Veljčaninov skoro trčaše po sobi; a najviše ga je mučilo i vređalo ponižavajuće saznanje da se on sam u tolikoj meri ponižava pred Pavlom Pavlovićem.

— Ja sam hteo da se pomirim s vama, Aleksije Ivanoviću! — najedared progovori Pavle Pavlović odlučno brzim šapatom, i podbradak mu opet zaigra.

Strahovit bes ovlada Veljčaninovim, kao da mu još nikad i niko takve uvrede nije nanosio!

— Još jednom vam kažem, — zavapi on — da ste vi na bolesnog i razdraženog čoveka... napali, da bi mu iščupali kakvu nerazmišljenu reč, u bunilu! Mi... da, mi smo ljudi iz različitih društava, razumite to, i... i... između nas leži jedan grob! — strašno prošapta on — pa se najedared prenu...

— A otkud vi znate — najedared se zgrči i poblede lice Pavla Pavlovića, — otkud vi znate, šta znači taj grobić ovde... kod mene! — viknu on prilazeći Veljčaninovu, i sa smešnim ali strašnim gestom udarajući se pesnicom u grudi; — znam ja taj grobić na ovdašnjem groblju, i nas dvoje stojimo na njegova dva kraja, samo što je na mojem kraju jače, nego na vašem, jače... šaputaše on kao u bunilu, neprestano se lupajući u grudi; — jače je, jače — jače...

Najedared, neobičan udar u zvono obojicu trže. Neko je zazvonio tako jako da je izgledalo da se zarekao da uz prvi put sruši zvonce.

— Moji gosti nikad ne zvone tako! — u zabuni progovori Veljčaninov.

— Boga mi, ni moji — bojažljivo prošapta Pavle Pavlović, koji se takođe trgao i u trenutku se pretvorio u običnog Pavla Pavlovića. Veljčaninov se namršti i pođe da otvori vrata.

— Gospodin Veljčaninov, ako se ne varam? — začu se mlad, zvonak, i neobično samopouzdan glas iz predsoblja.

— Šta želite?

— Ja sigurno znam — nastavljaše taj zvonki glas — da se sad kod vas nalazi nekakav Trusocki. Odmah se moram s njime videti.

Naravno, Veljčaninovu bi prijatnije bilo da toga samopouzdanog gospodina jednim dobrim udarcem noge odmah izbaci na stepenice. Ali on razmisli, ukloni se, propusti ga:

— Evo gospodina Trusockog, izvolite...

XIV

SAŠENJKA I NAĐENJKA

U sobu uđe vrlo mlad čovek, moglo mu je biti devetnaest godina, čak možda i manje, — tako bar izgledaše njegovo lepo, samopouzđano izbačeno lice. On beše lepo obučen, bar mu sve lepo stojaše; rasta malo višeg od srednjeg; crna, gusta, grgurava kosa, i krupne, smele crne oči — naročito se isticahu na njegovoj fizionomiji. Samo mu nos beše malko širok i prćast; da nije toga bilo, moglo bi se reći da je potpuno lep čovek. Ušao je dostojanstveno.

— Ja, čini mi se, imam — slučaj — da govorim s gospodinom Trusockim — izgovori on reč po reč, sa velikim zadovoljstvom naglašavajući reč „slučaj“, time dajući znati da u razgovoru sa gospodinom nikakve časti niti zadovoljstva ne može biti za njega.

Veljčaninovu počinjaše da biva stvar jasna; izgleda da je i Pavle Pavlović već nešto slutio. Na njegovom licu se opažaše uznemirenost; no on se ipak savlada.

— Pošto nemam čast da vas poznajem, — dostojanstveno odgovori on — mislim da s vama ni posla nikakvog ne mogu imati.

— Vi me prvo saslušajte, pa posle možete reći svoje mišljenje — odsečno i skoro učiteljskim tonom izgovori mladić, i, izvadiвши lornjet sa kornjačanim okvirom, koji mu je visio na lančiću, poče gledati bocu šampanjca koja stojaše na stolu. Svršivši sa razgledanjem šampanjca, on sklopi lornjet, i ponova se obraćajući Pavlu Pavloviću reče:

— Aleksandar Lobov.

— A šta je to: Aleksandar Lobov?

— To sam ja. Niste čuli?

— Ne.

— A otkud biste i mogli znati. Ja sam došao važnim poslom, poslom koji se baš vas tiče; nego dozvolite mi da sednem, ja sam umoran...

— Sedite — ponudi ga Veljčaninov; — ali mladić beše još pre toga seo.

I pored bola u grudima koji je svakog trenutka rastao, Veljčaninov se interesovaše tim malim neučtivkom. Na lepuškastom, detinjem, rumenom licu, on vide kao neku sličnost sa Nađom.

— Sedite i vi — predloži mladić Pavlu Pavloviću, nemarno klimnuvši glavom prema Stolici spram njega.

— Neka, mogu i ovako.

— Umorićete se. A vi, gospodine Veljčaninove, mogli bi baš i da ne odete.

— Ja i nemam gde da odem, kod svoje sam kuće.

— Kako hoćete. Priznajem, meni bi milo bilo da i vi budete prisutni kad se ja budem objašnjavao sa ovim gospodinom. Nadežda Feodosijevna mi je vas vrlo lepo prikazala.

— Gle! Kad pre?

— Pa odmah posle vas, ja sam sad otud. Evo u čemu je stvar, gospodine Trusocki, — okrete se on

Pavlu Pavloviću, koji stojaše ispred njega; — mi, to jest ja i Nadežda Feodosijevna, — cedio je on kroz zube, nemarno se zavaljujući u naslonjaču — još odavno se volimo, i jedno drugome smo se obrekli. Sad ste vi prepreka između nas; ja sam došao da vam predložim da se toga okanete. Pristajete li na moj predlog?

Pavle Pavlović se malko povede; on poblede, ali mu se u isto vreme zgrči na licu njegov podmukli osmejak.

— Ne, to mi nimalo ne bi bilo prijatno, — odseče on lakonski.

— Gle molim vas! — okrete se mladić u naslonjači, prebacivši nogu preko noge.

— Ja ne znam čak ni s kim govorim — dodade Pavle Pavlović; — šta više, mislim da nemamo više šta ni da govorimo.

Rekavši to, i on nađe za potrebno da sedne.

— Ja vam rekoх, umorićete se, — dosta neučtivo primeti mladić. — Imao sam maločas slučaj da vas izvestim da je moje ime Lobov, i da smo se ja i Nadežda Feodosijevna jedno drugom obrekli — prema tome ne možete govoriti, kao što ste maločas rekli, da ne znate s kime imate posla; tako isto ne možete misliti ni to, da nemamo više o čemu da govorimo: nećemo govoriti više o meni — stvar se tiče Nadežde Feodosijevne, kojoj vi tako drsko dosađujete. A već samo to sačinjava dosta krupan uzrok za objašnjenje.

Sve to mladić procedi kroz zube na način nekog „lafa“; iz prezrenja je jedva izgovarao reči; i opet beše lornjet izvadio, i za časak gledaše nešto kroz njega, dok je govorio.

— Dozvolite mladiću... — razdraženo povika Pavle Pavlović, ali „mladić“ ga odmah poklopi.

— Svaki drugi put ja bih vam zabranio da mi kažete „mladiću“, no sad ćete i sami morati priznati da moja mladost i jeste moje glavno preimućstvo nad vama, i da bi vama bilo još kako milo, na primer danas, kad ste ono poklanjali onu brasletu, da ste pri tome makar samo malko bili mlađi.

„Ala ovaj odrezuje!“ — prošapta Veljčaninov.

— U svakom slučaju, milostivi gospodine — s dostojanstvom se popravi Pavle Pavlović, — ja ipak ne nalazim da su uzroci koje ste vi spomenuli — uzroci nepristojni i vrlo sumnjivi — da su oni dovoljni da mi nastavimo disput. Vidim da su sve to detinjarije i gluposti; sutra ću otići do uvaženoga Feodosija Semjonovića, a sad bih molio da me ostavite na miru.

— Opažate li vi ton toga čoveka! — viknu mladić ne mogavši to izdržati, vatreno se obraćajući Veljčaninovu; — malo mu je što ga otud isteruju — još bi hteo sutra da nas potkaže starcu! Zar vi time ne dokazujete, jogunasti čoveče, da hoćete silom da uzmete devojkicu, da je kupujete od starih, već podetinjenih ljudi, koji po današnjem varvarskom društvenom uređenju imaju vlast nad njom? Jer ja mislim da v am je ona dovoljno pokazala koliko vas prezire; pa ona vam je vratila vaš današnji neučtivi poklon, vašu grivnu? Šta biste hteli više?

— Nikakvu grivnu meni niko nije vraćao! to ne može ni biti — zadrhta Pavle Pavlović.

— Kako ne može biti? Zar vam je gospodin Veljčaninov nije predao?

„A, đavo da te nosi!“ pomisli Veljčaninov.

— To je istina, Pavle Pavloviću, — progovori on mršteći se; — Nadežda Feodosijevna me je zamolila da vam predam šatulicu. Ja sam se opirao, ali ona — moljaše... evo vam je... meni je neprijatno...

On izvadi šatulu i zbunjeno je metnu pred zabezeknutoga Pavla Pavlovića.

— A zašto mu je dosad niste predali? — strogo zapita mladić Veljčaninova.

— Mora biti da nisam stigao — namršti se ovaj:

— To je čudnovato.

— Šta-a-a?

— Da, da ne kažem što drugo, ali čudnovato baš jeste, s time ćete se i sami složiti. Nego, ja sam gotov da priznam da je tu — nespornost.

Veljčaninovu dođe da ustane i da tom dečku izvuče uši; ali se ne mogade uzdržati i najedared pršte u smeh; dečko se tad i sam zasmeha.

Ali s Pavlom Pavlovićem nije bilo tako; da je mogao Veljčaninov da vidi kako ga je ovaj strašno gledao

kada se zasmejao Lobovu, — on bi razumeo da taj čovek toga trenutka prelazi jednu sudbonosnu granicu... No Veljčaninov, i ako taj pogled nije opazio, ipak uvide da Pavla Pavlovića treba podržati.

— Slušajte, gospodine Lobove — počeo on prijateljskim tonom — ne ulazeći u rasuđivanje o drugim uzrocima, kojih neću da se dodirujem, ja bih vam primetio samo to, da i Pavle Pavlović, proseći Nadeždu Feodosijevnu, ipak donosi dosta; — prvo i prvo to, što ga ta poštovana porodica dobro poznaje; drugo, svoj odličan i ugledan položaj; naposljetku, imanje. I prema tome, prirodno je da se on mora čuditi suparniku kao što ste vi — čoveku možda baš i sa velikim dostojanstvom, ali u tolikoj meri mladom, da vas on nikako ne može smatrati kao ozbiljnog suparnika... i eto zato ima pravo kad vas moli: da svršite.

— Šta to znači: „u tolikoj meri mladom?“ Već je mesec dana kako je meni prošlo devetnaest godina. Po zakonu, ja se odavno mogu ženiti. Eto sad znate stvar.

— Ali koji će se to otac odlučiti da vam da svoju kćer sada — pa ako ćete docnije biti baš i milionar, ili kakav budući dobrotvor čovečanstva?

— Čovek od devetnaest godina ni za sebe samoga još ne može odgovarati, a vi se usuđujete da uzimate na svoju savest tuđu budućnost, to jest, budućnost isto takvog deteta kao što ste i vi! To baš nije sasvim plemenito, kako mislite, a? — Ja sam dozvolio sebi da kažem sve što mislim zato, što ste se maločas vi sami meni obratili kao posredniku između vas i Pavla Pavlovića.

— Ah da, zbilja, on se zove Pavle Pavlović! — primeti mladić; — a meni se sve nekako činilo da se zove Vasilije Petrović! Znače šta: — obrati se on Veljčaninovu; — vi mene niste ništa začudili; ja sam znao da ste svi vi takvi. Samo je ipak čudno, jer su mi o vama svi govorili kao o čoveku koji je unekoliko baš napredan. Nego, sve su to sitnice, a stvar je u tome što tu ne samo da nema ničega neblagorodnog od moje strane, kao što ste vi sebi dozvolili izraziti se, nego sasvim naprotiv; ja se nadam da ću vam to moći objasniti: prvo i prvo, mi smo se jedno drugom zarekli, i, pored toga, ja sam se njoj pred dva svedoka formalno zakleo da ću joj — ako ona kadgod zavoli drugoga, ili se prosto pokaje što je pošla za mene, pa zaželi da se sa mnom razvede — da ću joj onoga časa dati akt o mojoj preljubi — i time potpomoći, gde treba, njenu molbu o razvodu. Šta više: za slučaj da ja docnije htednem da trgnem datu reč pa da ne pristanem da dam taj akt, ja ću njoj, radi njene sigurnosti, na sami dan naše svadbe, dati menicu na sto hiljada rubalja, tako da bi ona, u slučaju mogeg jogunstva da ne dam akt, odmah mogla predati moju menicu — i mene za gušu! Na taj način je sve obezbeđeno, i ničija se budućnost ne meće na kocku. E, to vam je jedno.

— Smem se kladiti da je sve to onaj — kako se zvaše — Predposilov izmislio? — viknu Veljčaninov.

— Hi-hi-hi! —jetko se zacereka Pavle Pavlović.

— Što se taj gospodin cereka? Vi ste pogodili — to je Predposilovljeva ideja; ali morate priznati da je dobro smišljeno. Odvratni zakon je time potpuno paralisan. Naravno, ja sam nameran da je volim stalno, i ona se svemu ovome strašno smeje — ali ipak je smišljeno, i, priznaćete, čak i blagorodno, i ne bi se svako na takvo što god odlučio.

— Po mojem mišljenju, to ne samo da nije blagorodno, nego je čak odvratno.

Mladić sleže ramenima.

— Nego ja vam se ipak ne čudim, — primeti on posle male počivke — sve je to mene odavno prestalo da čudi. A Predposilov, on bi vam lepo odrezao: da to vaše nerazumevanje stvari, i to najprirodnijih stvari, dolazi od toga što su vam najobičniji pojmovi i osećanja izvrnuti — prvo usled dugog svakojakog života, a drugo, usled dugog nerada. U ostalom, mi možda još ne razumemo jedan drugoga; ali meni su o vama lepo govorili... Pedeset godina u svakom slučaju već imate?

— Molim vas, pređite na stvar.

— Oprostite mi za neskromnost, i molim vas, ne ljutite se; ja to nisam hteo. Da nastavim: ja ni u kojem slučaju nisam neki budući milionar, kao što ste se izvoleli izraziti; (a baš i nadoste ideju!). Ja, sve što imam na meni je, ali sam ja zato za svoju budućnost potpuno siguran. Junak i dobrotvor neću ničiji biti, ali sebe i ženu ću obezbediti. Istina, ja sad nemam ništa, ja sam u njihovoj kući i odrastao.

— Kako to?

— Tako, lepo. Ja sam sin jednog dalekog rođaka gospođe Zahljebinjine, i kada su mi svi pomrli, i ja ostao sam od osam godina, onda me je starac uzeo, i posle me dao u gimnaziju. — Taj čovek je vrlo dobar,

ako hoćete da znate...

— Ja to znam...

— Da; ali je samo i suviše zastarela glava. Nego ipak je dobar. Naravno, ja već davno nisam pod njegovim nadzorom, jer želim da sam sebi zarađujem hleb i da budem jedino sebi obavezan.

— A otkad to niste kod njega? — zainteresova se Veljčaninov.

— Pa, ima već tri, četiri meseca.

— E, sad je već sve sasvim jasno: prijatelji od detinjstva! A vi imate mesto?

— Da, privatno mesto, kod jednog beležnika, sa dvadeset i pet rubalja mesečno. Naravno, to je samo privremeno, ali kad sam Nadeždu Feodosijevnu prosio, ni toliko nisam imao. Onda sam služio na željeznici, za deset rubalja mesečno, ali sve je to samo za vreme.

— A zar ste vi nju i prosili?

— Da, sasvim, ima već tri nedelje.

— Pa šta?

— Starac je prvo prsnuo u smeh, a posle se strašno naljutio; a nju su odmah zaključali na gornji sprat. Ali Nađa je junački izdržala. Nego, sav neuspeh je bio otud što je on na mene bio kivan još pre toga, zato što sam napustio mesto u jednoj kancelariji gde me je on namestio četiri meseca pre nego što sam stupio na željeznicu. On je divan starac, ja to opet kažem, kod kuće je dobrodušan i veseo, ali čim ode u kancelariju, — prosto da čovek ne veruje! Kao neki Jupiter! Naravno, ja sam mu dao znati da se njegovi maniri meni prestaju dopadati, ali je sve ipak zakuvao šefov pomoćnik: tome je gospodinu došlo u pamet da me tuži: kao da sam bio grub spram njega; a ja sam mu rekao jedino to da je nerazvijen. Sve sam ih onda napustio, i eto sad sam kod beležnika.

— A koliko ste u kancelariji dobijali?

— E, tamo sam bio prekobrojni! Starac, mi je davao koliko na trošak — kažem vam da je on dobar; ali mi ipak nećemo popustiti. Naravno, dvadeset i pet rubalja nije dovoljno, no ja se nadam da ću uskoro primiti učešće u upravi nad imanjem grofa Zavilejskog, koje je u velikom neredu, i onda ću odmah imati tri hiljade godišnje; ako li mi to izmakne, odoh u advokate. Sad su potrebni ljudi... Hu! Kako zagrmel! Biće kiše, dobro te stigoh pre nje; ja sam otud peške išao, skoro sam celog puta trčao.

— Ali, molim vas, kako ste stigli da govorite sa Nadeždom Feodosijevnom, kad vas oni ne primaju u kuću?

— Ah, pa preko plota! Jeste li primetili onu „riđu“? — zasmeha se on — e, tu vam i ona pomaže, i Marija Nikitišna; samo što je ta Marija Nikitišna prava zmija!... Što se mrštite? Da se ne bojite groma?

— Ne, meni je rđavo, baš mi je rđavo...

I zbilja, Veljčaninov se, mučeći se sa iznenadnim bolom u grudima, pridiže sa naslonjače i pokuša da se prođe po sobi.

— Ah, to znači da vam ja smetam — ne uznemirujte se, sad ću ja! — i mladić skoči s mesta.

— A ne, ne smetate mi, nije to ništa — učtivo mu odgovori Veljčaninov.

— Kako ništa, kad „Kobiljnikova stomak boli“, — sećate li se, kod Ščedrina? Volite li vi Ščedrina?

— Da.

— I ja ga volim. A sad Vasilije... ah, da, Pavle Pavloviću, dazavršimo! — skoro kroz smeh se obrati on Pavlu Pavloviću. — Još jedared ponavljam pitanje, da biste me dobro razumeli: pristajete li vi da se sutra odreknete, zvanično, pred starima, i u mojem prisustvu, svih pretenzija na ženidbu s Nadeždom Feodosijevnom?

— Ne pristajem, ni najmanje! — plahovito i ljutito ustade i Pavle Pavlović s mesta; — a pored toga, molim vas još jedanput, da me poštedite... jer su sve to detinjarije i gluposti.

— Pazite! — popreti mu mladić prstom i s gordim osmehom; — pazite da se ne prevarite u računu! — Znate li čemu može odvesti takvo što? A ja vas predupređujem: da ćete se vi kroz devet meseci, kada se tamo već istrošite, izmučite, i vratite ovamo, — da ćete se sami od Nadežde Feodosijevne morati odreći; a ne odreknete li se, — po vas će gore biti! Eto vam do čega ćete doterati! Moja je dužnost da vas upozorim

da ste vi sad kao onaj pas na senu, izvinite, to je samo poređenje — sam ne jede, a drugom ne daje. Iz čovečnosti vam ponavljam: razmislite, prisilite sebe makar jedanput u životu na temeljno razmišljanje.

— Molim vas da me poštedite od moralisanja! — besno viknu Pavle Pavlović; — a što se tiče vaših gadnih nagoveštavanja, ja ću sutra preduzeti mere, stroge mere!

— Gdna nagoveštavanja? O čemu to vi govorite? Vi ste sami gadni, ako je vama takvo što u glavi. Nego, dobro, pristajem da počekam do sutra, ali ako... Ah, opet taj grom! Do viđenja, vrlo mi je milo što smo se upoznali, — obrati se on Veljčaninovu, pa potrča, žureći da prestigne buru i da ga ne uhvati kiša.

XV

RAZRAČUNAŠE SE

— Jeste li videli? Jeste li videli? — priskoči Pavle Pavlović Veljčaninovu, čim iziđe mladić.

— Da, ovaj vam ne misli baš najbolje! — nemarno reče Veljčaninov. On ni to ne bi rekao da ga nije mučio i jedio bol u grudima koji je bivao sve jači i jači. Pavle Pavlović se trže kao oparen.

— Lepo! Dakle niste mi vratili grivnu iz sažaljenja je l' te?

— Nisam stigao...

— Od srca ste me žalili, kao iskreni prijatelj iskrenoga prijatelja?

— Pa lepo, žalio sam vas! — naljuti se Veljčaninov.

Ali ipak ispriča ukratko: kako je nedavno dobio grivnu, i kako ga je Natalija Feodosijevna skoro primorala na to...

— Razumete li vi da ja to ni za što na svetu ne bih uradio; dosta mi je neprijatnosti i bez toga!

— Zanela vas, pa ste uzeli — reče Pavle Pavlović cerekajući se.

— Glupo je to od vas; nego, vama čovek mora oprostiti! Eto, sami ste videli da nisam ja glavni, nego drugi neko.

— Ipak ste se zaneli.

Pavle Pavlović sede i nali sebi vina.

— Vi valjda mislite da ću ja popustiti tome derištetu? U ovnujski rog ću ja to saterati! Otići ću sutra pa ću ih sve sabiti u rog! Te ćemo lutkice iz dečijih glavica izbaciti... Očistićemo mi to...

On iskapi skoro na dušak čašu, i opet nasu; uopšte, on sve počinjaše sa nekom dosad neobičnom odrešitošću.

— Gle molim te! Nađenjka i Sašenjka, slatka dečica, — hi-hi-hi!

Bio je van sebe od besa. Opet zatutnja grmljavina; jedna munja im zasenu oči, pa se onda prosu kiša kao iz kabla. Pavle Pavlović ustade i zatvori prozor.

— Pita vas on maločas: „Da se ne bojite groma“ — hi-hi! Veljčaninov da se boji groma! Kobiljnjkova — kako ono beše — Kobiljnjkova... A pedeset godina — a? Sećate li se? — podlo se cerekaše Pavle Pavlović.

— A vi se ovde raspolažite, kako vidim — primeti Veljčaninov, jedva izgovarajući reči od bola; — ja ću da legnem... a vi kako hoćete.

— Pa na ovakvo vreme se ni pseto ne isteruje! — uvređeno prihvati Pavle Pavlović, skoro se radujući što ima pravo da se nađe uvređen.

— A vi sedite, pijte... prenoćite, ako hoćete! — promrmlja Veljčaninov, izvali se na divan i slabo zaječa.

— Da prenoćim? A vi se — nećete bojati?

— Čega? — najedared podiže glavu Veljčaninov.

— Ništa, onako. Prošli put, kao da ste se uplašili, ili se to meni samo pričiniilo...

— Baš ste glupi! — ne izdrža Veljčaninov i ljutito se okrete zidu.

— Ništa, ništa — odazva se Pavle Pavlović. Bolesnik nekako odmah zaspa — na jedan minut pošto je legao. Sva njegova neprirodna napregnutost toga dana, uz rastrojstvo zdravlja koje je već i ranije postojalo, najedared pade, i on klonu kao malo dete. No bolest ipak učini svoje, i pobeđi i umor i san; posle jednog časa on se probudi i s teškom se mukom pridiže na divanu.

Bura beše prestala; soba beše zadimljena; boca beše prazna; Pavle Pavlović spavaše na drugom divanu. On je ležao nauznak, glavom na naslonu od divana, u odelu i u čizmama. Njegov lornjet, koji mu se izvukao iz džepa, visio je na lančiću i skoro da se vukao po podu. I šešir se valjao po podu. Veljčaninov ga neveselo pogleda i ne htede ga buditi. Zgrčen je hodao po sobi, jer ne imadaše više moći da leži, ječao je i razmišljao o svojim bolovima.

Bojao se toga bola u grudima, i to ne bez uzroka.

Ti nastupi počeli su da se javljaju još poodavno ali su mu dolazili retko, — po godina, po dve prođe, pa mu se ne jave. Znao je da to dolazi od jetre. Isprva, kao da se bol skuplja u jednom kraju pluća, pod lašćicom ili malko više; zatim potmulo, dosta slabo ali razdražavajuće gušenje. Neprestano rastući, više i više, nekiput po deset časova uzastopce, bol dolazaše naposletku do tolike jačine, pritisak postajaše toliko neizdržljiv, da se bolesniku već priviđala smrt.

Kad je poslednji put, pre godinu dana, imao nastup, posle bola koji je trajao deset časova pa se naposletku stišao, Veljčaninov je toliko bio iznemogao, da je, ležeći u postelji, jedva mogao da miče rukom; a lekar mu je dozvolio za ceo dan samo nekoliko kašičica slaboga čaja i zalogajčić hleba raskvašenog u buljonu, kao sisančetu.

Taj bol mu je dolazio pod raznim okolnostima, samo uvek onda kad su mu živci bili prethodno razdraženi. A čudno je taj bol i prolazio: desi se nekiput da mu bolesnik doskoči još u samom početku, za prvih pola sata, prosto vrelim oblozima, i odmah sve prođe; a pokatkad, kao poslednji put, ništa ne pomaže, i bol se stiša tek posle mnogog povraćanja. Lekar je posle priznao da je tada bio ubeđen da je Veljčaninov otrovan.

Sada, do zore još mnogo ostajaše, a noću po lekara nije hteo da šilje; lekare i nije voleo. Naposletku više ne izdrža i počeo glasno ječati. To probudi Pavla Pavlovića; on se pridiže na divanu i neko vreme seđaše osluškajući sa strahom, i u nedoumici prateći pogledom Veljčaninova koji skoro trčaše kroz obadve sobe. Videlo se da je i popijeno vino dejstvovalo na Pavla Pavlovića jako, jače no obično: on zadugo ne mogade da dođe k sebi; naposletku razumeđe i polete k Veljčaninovu; ovaj mu progundā nešto kao odgovor.

— To vam je od jetre, ja to znam! — strašno ožive najedared Pavle Pavlović; — Petru Kuzmiću, Polosuhinu, isto je tako bilo, od jetre. Trebali bi vrela oblozi. Petar Kuzmić je uvek tako radio... Inače možete umreti! Da odem ja do Mavre? — a?

— Ne treba, ne treba! — razdraženo mahaše rukama Veljčaninov; — ništa ne treba!

Ali Pavle Pavlović, ko bi znao zašto, beše skoro izvan sebe od brige: kao da je u pitanju spasenje rođenog mu sina. On ništa ne slušaše i usiljavaše se iz sve snage da dokaže kako je preko potrebno da Veljčaninov metne vrela obloga, i, osim toga, da treba najedared da popije dve tri čaše slabog čaja — i to ne samo vrelog, nego ključalog!

On otrča kod Mavre, ne dočekavši odobrenja, i u kujni, uvek pustoj, zajedno s njom naloži vatru i nastavi samovar; međutim namesti i bolesnika na postelju, skide s njega gornje odelo, umota ga u pokrivač, i za nepunih dvadeset minuta spremi i čaj i prvi oblog.

— To su grejani tanjiri, usijani! — govoraše on skoro u ushićenju, nameštajući usijan, u salvet zamotan tanjir na bolesne grudi Veljčaninove — drugih kompresa nema, i dugo bi trebalo da ih dobavimo, a tanjiri, časti mi moje, još su ponajbolji; oprobao sam to na Petru Kuzmiću, sopstvenim očima i rukama. Ta mogli bi umreti! Pijte čaj, gutajte — nije ništa što ćete se opeći; život je skuplji od... razmetanja.

On sasvim rastrezni poluzaspalu Mavru; tanjiri su menjani svaka tri četiri minuta. Posle trećeg tanjira i druge čaše čaja, Veljčaninov najedared oseti da mu je lakše.

— E, hvala Bogu, samo kad smo jedared pokrenuli bolest, to je dobar znak! — viknu Pavle Pavlović i

otrča po još jedan tanjir i još jedan čaj.

— Samo da je da bol slomijemo! Da je da bol suzbijemo! — ponavljaše on neprestano.

Kroz pola sata bol oslabi, ali bolesnik beše toliko izmučen, da, ma koliko da ga je molio Pavle Pavlović, ne pristade da izdrži „samo još jedan tanjirčić“. Oči mu se zaklapahu od slabosti.

— Sna, sna — ponavljaše on slabim glasom.

— Biće i toga! — pristajaše Pavle Pavlović.

— Vi spavajte tu... koliko je časova?

— Skoro će dva, još četvrt.

— Spavajte tu.

— Dobro, dobro.

Malo posle bolesnik opet zovnu Pavla Pavlovića.

— Vi, vi, — mrmljaše on kada ovaj dođe i naže se nad njega — vi ste — bolji od mene! Ja razumem sve, sve... hvala vam.

— Spavajte, spavajte — prošapta Pavle Pavlović, i brzo, na prstima, otide svome divanu.

Bolesnik je kroz san čuo kako Pavle Pavlović tiho namešta sebi postelju, na brzu ruku, kako se svlači i, naposletku, ugativši sveću i uzdržavajući dah da ne bi napravio šum, kako leže na svoj divan.

Veljčaninov je bez sumnje spavao, i zaspao uskoro pošto je Pavle Pavlović ugasio sveću; on se docnije toga jasno sećao. No, za sve vreme dokle je spavao, do samoga trenutka kada se probudio, on je sanjao da ne spava, i kao da nikako i ne može zaspiti, i pored sve svoje slabosti. Naposletku dođe mu u san kao da pada u bunilo, i da nikako ne može da rastera priviđenja koja se tiskaju oko njega, i pored toga što je bio potpuno svestan da je to samo bunilo, a ne stvarnost.

Priviđenja su mu bila sve poznanici; njegova soba kao da beše napunjena ljudima, a vrata između trema i sobe stajahu otvorena; ljudi u gomilama dolazahu i tiskahu se na stepenicama. Za stolom koji beše izvučen na sred sobe, sedeo je jedan čovek — isto onako kao što mu se prisnilo bilo pre godinu dana, u istom takvom snu. Kao i onda, taj čovek seđase nalaktivši se na sto, i nije hteo da govori; ali sad on beše u okruglom šeširu sa krepom. „Kako? Zar je to i onda bio Pavle Pavlović?“ — pomisli Veljčaninov; — ali, zagledavši i u lice toga čoveka, uveri se da je to neki sasvim drugi čovek. „No šta li će mu krep?“ — pitaše se Veljčaninov.

Graja, govor i vika ljudi koji se gurahu oko stola, behu strašni. Izgledaše da su ti ljudi sad još više ozlojeđeni na Veljčaninova nego što behu u onom snu; pretili su mu rukama, i vikali nešto iz sve snage; ali šta — to nikako nije mogao da razabere. „Ma to je bunilo, ja to znam!“ — mišljaše on; — „ja znam da nisam mogao zaspiti, i da sam sad ustao, jer nisam mogao od dosade više da ležim!...“

Ali pored svega toga, uzvici, i ljudi, i njihovi pokreti, i sve — beše tako stvarno, tako kao na javi, da Veljčaninova obuzimaše sumnja: „Da li je to zaista bunilo? Šta hoće od mene ti ljudi, Bože moj! Ali... kad to ne bi bilo bunilo, da li bi onda bilo moguće da takva vika dosad ne probudi Pavla Pavlovića? Jer eto on spava, tu, na divanu?“ Naposletku se najedared nešto dogodi, opet kao i u onom snu; svi povrveše na stepenice i strašno se zgomilaše u vratima, jer sa stepenica je vrvela u sobu nova gomila. Ti su ljudi sa sobom nešto nosili, nešto veliko i teško; čulo se kako po stepenicama teško odjekuju koraci ljudi koji nose sanduk, i kako se užurbano dovikuju njihov: zadihani glasovi. Tad oni u sobi svi povikaše: „Nose, nose!“ sve oči zablistaše i uperiše se u Veljčaninova; preteći i likujuć, svi mu pokazivahu na stepenice. Nimalo više ne sumnjajući da to nije san, nego istina, on se izdiže na prste da preko ljudskih glava što pre vidi — šta to nose? Njegovo srce kucaše-kucaše-kucaše, i najedared — baš sasvim onako isto kao onda, u onom snu — razlegoše se tri jaka udara u zvono. I to i sad beše tako jasan, tako stvaran zvuk, da nikako nije mogao biti zvuk koji se samo u snu prisniva!... Veljčaninov viknu i probudi se.

Ali ne polete, kao onda, vratima. Kakva je pomisao rukovodila njegov prvi pokret, i je li on uopšte toga trenutka imao kakve pomisli — tek, kao da ga neko posavetova šta treba da radi: on dođe k sebi, skoči sa postelje, i polete sa ispruženim unapred rukama, kao braneći se i zaustavljajući napad, pravo ka postelji Pavla Pavlovića. Najedared, njegove se ruke sukobiše sa drugima, već dignutim prema njemu rukama, i on ih čvrsto stište; neko je već stajao nagnuvši se nad njim.

Gardine su bile spuštene, ali u sobi ipak ne beše sasvim mračno, jer iz druge sobe, u kojoj ne behu spuštene gardine, dopiraše slaba svetlost. Najedared, nešto mu strašno zaseče dlan i prste na levoj ruci, i on u trenutku vide da se uhvatio za sečivo noža ili brijanja, i čvrsto ga stišće u ruci... U taj mah nešto teško i s monotonim šumom tresnu na pod.

Veljčaninov beše možda triput jači od Pavla Pavlovića, ali borba između njih trajaše dugo — tri puna minuta. On ga o bori na pod i izvrnu mu ruke na leđa; njemu dođe da poštopoto sveže te izvrnute ruke. Pipajući poče tražiti desnom rukom — dok ranjenom levom pridržavaše ubicu, — kanap od zavesu, i dugo ga ne mogade naći, naposljetku ga uhvati pa ga otkide. (Docnije se sam divio nadprirodnoj snazi koja je za to bila potrebna). Za sve vreme njihove borbe ni jedan ni drugi ne progovori ni jedne reči; čulo se jedino njihovo teško disanje i tupi zvuci od borbe. Naposljetku, vezavši Pavlu Pavloviću ruke nazad, Veljčaninov ga ostavi na podu, ustade, ukloni s prozora gardine i podiže zavesu.

Na opusteloj ulici beše već dan. Otvorivši prozor, on postojna nekoliko trenutaka, duboko udišući vazduh. Počinjaše već peti čas. Zatvorivši prozor, nestrpljivo pođe ormanu, izvadi otud čistu maramicu i njome čvrsto steže levu ruku, da bi zaustavio krv koja je iz nje tekla.

Pod noge mu dođe slučajno otvoren brijanj koji ležaše na podu; on ga podiže, sklopi, metnu ga u kutiju za brijanje koju je jutros zaboravio bio na stočiću, baš pored divana na kojem je spavao Pavle Pavlović. Pa ostavi kutiju u ormančić i zaključa ga. I pošto je sve to uradio, priđe Pavlu Pavloviću i uze ga razgledati.

— Za to vreme onaj je uspeo da se s naporom pridigne i da sedne u naslonjaču. Na njemu beše samo dolnje odelo. Košulja mu po leđima i rukavima poprskana krvlju; ali to nije bila njegova krv, nego krv iz Veljčaninove posećene ruke. — Naravno, to beše Pavle Pavlović, ali skoro da bi čovek mogao da ga i ne pozna na prvi pogled, kad bi ga takvoga sreo slučajno, — toliko mu se izmenilo lice. On seđaše, zbog vezanih ruku, nezgodno se ispravljajući u naslonjači, sa unakaženim i izmučenim, pozelenelim licem, i s vremena na vreme podrhtavaše. Pažljivo, ali nekim mutnim pogledom koji kao da još ne raspoznavaše sve, pogleda u Veljčaninova. Najedared se tupo osmehnu, i klimnuvši glavom prema boci s vodom koja je stajala na stolu, progovori kratkim polušapatom:

— Malo vode.

Veljčaninov mu nasu i dade mu da pije iz boce u njegovoj ruci. Pavle Pavlović žudno gutaše vodu; popivši dva tri gutljaja, on pridiže glavu, vrlo pažljivo se zagleda u lice

Veljčaninovu koji stajaše pored njega sa bocom u ruci, ali ne reče ništa i produži da pije. Napivši se, duboko uzdahnu.

Veljčaninov uze svoj jastuk, svoje odelo, i otide u drugu sobu, zaključavši Pavla Pavlovića u spavaćoj sobi.

Bol ga je već sasvim bio prošao, ali veliku slabost oseti ponova posle trenutnoga napora snage, koja mu je, Bog bi znao odakle uopšte došla. On pokuša da pojmi taj događaj, ali misli mu se još vrlo slabo vezivahu; udar živčani bejaše i suviše jak. Oči mu se sklaphu neki put na čitavih deset minuta, pa bi se onda tek najedared trzao, prenuo se, sećao se svega, dizao bi svoju bolnu ruku zavijenu u maramicu mokru od krvi, i počinjao bi željno i grozničavo misliti. Jasno je zaključio samo to: da je Pavle Pavlović njega zbilja hteo da zakolje, ali da četvrt časa ranije još sam nije znao da će ga zaklati. Kutiju od brijanja je možda sinoć zapazio, ne pomislivši pri tome ništa naročito, ali mu je ona ipak ostala u pameti. (Brijanja su stalno bili pod ključem i samo juče ujutro ih je Veljčaninov izvadio da se podbrije oko brkova i bakenbarda, što je pokatkad radio).

„Da je on odavno nameravao da me ubije, on bi sigurno ranije spremio nož ili revolver, a ne bi računao na moje brijanje, koje nikad nije video do juče u večer“ — mišljaše on među ostalim.

Naposljetku otkuca šest časova; Veljčaninov se prenu, obuče, i pođe Pavlu Pavloviću. Otvarajući vrata, on ne mogaše da razume: zašto je zaključavao Pavla Pavlovića, i zašto ga odmah nije pustio iz kuće? Na njegovo čudo, zatvorenik beše sasvim obučen; mora da je našao neki način da se razveže. On seđaše u naslonjači, i kad Veljčaninov uđe, on odmah ustade. Kapa mu već beše u rukama. Njegov nemirni pogled, kao u hitnji, progovori:

„Ne počinjite da govorite; nemate šta da počinjete; nemamo o čemu da govorimo“...

— Odlazite! — reče Veljčaninov. — Uzmite vašu šatulicu — doviknu još za njim.

Pavle Pavlović se vrati već od vrata, dohvati sa stola šatulu sa grivnom, strpa je u džep i izađe na stepenice. Veljčaninov stajaše na vratima i čekaše da zaključa za njim.

Njihovi se pogledi poslednji put sukobiše; Pavle Pavlović najedared zastade, i oboje su četiri pet sekundi gledali jedan drugom u oči — baš kao da su se kolebali; naposletku Veljčaninov slabo mahnu rukom:

— Hajd' idite! — reče poluglasno i zatvori vrata rezom.

XVI

ANALIZA

Osećanje neobične, ogromne radosti ovlada njime; nešto se svršilo, rasplelo se; neka strašna seta je otišla i sasvim se rasturila. Tako se bar njemu činilo. Ona je trajala pet nedelja. On dizaše ruku, gledaše krvlju okvašenu maramicu i mrmljaše za sebe: „Da, sad je već konačno sve svršeno!“ I celog jutra, prvi put za poslednje tri nedelje, on skoro i ne pomisli na Lizu, — baš kao da je krv iz posećenih prstiju mogla da zбриše i tu tugu.

On beše potpuno svestan da je izbegao strašnu opasnost. „Ti ljudi“, mišljaše on, „baš ti ljudi koji jedan minut ranije još ne znaju hoće li zaklati ili ne, — kad jedanput samo dohvate nož u svoje uzdrhtale ruke, i kad osete prvi mlaz vrele krvi na svojim prstima, onda ne samo da će zaklati, nego će glavu odseći, „klot dole“, — kako se izražavaju robijaši. Tako je to“.

Nije mogao da ostane kod kuće, i izađe na ulicu u ubeđenju da je neophodno potrebno da odmah nešto uradi, inače da će se sa njime neizostavno, i samo od sebe nešto dogoditi; prolazaše ulicama i očekivaše. Strašno zažele da se s kim god sretne, da s kime porazgovara, makar s nepoznatim čovekom, i to ga navede naposljetku na pomisao o lekaru, i o tom da bi ruku trebalo vezati kako treba.

Lekar, njegov stari poznanik, razgledavši ranu, sa interesovanjem zapita: „Kako se to moglo dogoditi?“ Veljčaninov p okušavaše da se izvuče nekim šalama, smejaše se, i zamalo što ne ispriča sve, ali se uzdrža. Doktor mu opipa bilo, i doznavši o noćasnjem nastupu, nagovori ga da sad uzme neku umirujuću lekariju, koja beše pri ruci. I u stvari posekotine ga umiri: „naročito rđavih posledica ne može biti“. Veljčaninov se zasmеja i uze ga uveravati: da su se već pojavile vrlo dobre posledice. Ogromna želja da ispriča sve, ponovi se toga dana još dvaput, i jedanput sa sasvim nepoznatim čovekom, s kojim on prvi otpoče razgovor u poslastičarnici. A uvek je strašno mrzeo da počinje razgovor sa nepoznatim ljudima na javnim mestima.

Veljčaninov je išao po trgovinama, kupio novine, otišao kod svoga krojača i naručio odelo. Pomisao da poseti Pogoreljceve još uvek mu beše neprijatna, i on i ne mišljaše o njima; a nije u stvari ni mogao ići u letnjikovac: neprestano kao da očekivaše nešto ovde u varoši.

Ručao je slatko, porazgovarao sa kelnerom, sa gospodinom koji je za susednim stolom ručao, i popio pola boce vina. O tome, da mu se jučerašnji nastup može povratiti, i ne mišljaše; bio je ubeđen da je bolest potpuno prošla onog trenutka, kad je on, zaspavši juče u onakvoj iznemoglosti, kroz pola časa skočio s postelje i sa onakvom snagom tresnuoubicu o pod.

Pred večer mu se ipak počer mutiti u glavi, i kao nešto nalik na jučerašnje bunilo u snu, počer s vremena na vreme ovladivati njime. On dođe kući već u suton, i skoro se uplaši od svoje sobe, ušavši u nju. Strašno i neprijatno mu se učini u njegovom stanu. Nekoliko puta prošetapo njemu, čak ode i u kujnu, u kojoj valjda ni jedanput nije bio. „Ovde su juče grejali tanjire,“ — dođe mu u glavu. Vrata je dobro zatvorio, i ranije nego obično zapali sveće. Zaključavajući vrata, njemu pade na pamet da je pre pola časa, prolazeći pored sobe za poslugup, izazvao Mavru i zapitao je: „da nije dolazio u njegovom odsustvu Pavle Pavlović?“ — baš kao da je smatrao da bi onaj mogao doći.

Obazrivo se zaključavši, on otvori ormančić, izvadi kutijup sa brijaćima i otvori „jučerašnji“ brijać, da ga vidi. Na beloj koštanoj dršci behu ostali slabi tragovi od krvi.

Ostavi brijač u kutiju, i kutiju opet zaključa u ormančić. Spavalo mu se; on osećao da je neophodno potrebno da odmah legne, — inače „sutra ni za šta neće valjati“. Sutrašnji dan predstavljao mu se nekako kao sudbonosan i „presudan“ dan. A sve one misli koje ga ni na ulici, celoga dana, ni na trenutak nisu napuštale — gomilale su se i udarale po njegovoj bolesnoj glavi i sad, neumorno i bez prestanka, i on neprestano misljavaše, misljavaše, misljavaše, i zadugo još nikako nije mogao da zaspi...

„Kad se on jedanput odlučio da me zakolje iznenada — neprestano misljavaše on, — da li mu ta misao nije makar jedanput ranije došla u glavu, pa ma samo u obliku mašte, u trenutcima kad je bio kivan?“

On čudno reši to pitanje; — reši tako, da je Pavle Pavlović hteo njega da ubije, ali da pomisao o ubistvu ni jedanput nije dolazila u glavu budućem ubici“. Ukratko: „Pavle Pavlović je hteo da ubije, ali nije znao da hoće da ubije. To jeste besmisleno, ali je tako“ — misljavaše Veljčaninov: „Nije on ovamo došao ni da traži mesto, niti je došao zbog Bagautova — i ako je i tražio mesto i odlazio Bagautovu, i ako se razjario kad je ovaj umro. Bagautova je on prezirao kao cepanicu. Nego je zbog mene ovamo došao, i to s Lizom...“

„A da li sam se ja nadao da će on... mene zaklati?“ Veljčaninov odluči da jeste, da se nadao još od onog trenutka kada je Pavla Pavlovića video u fijakeru, na Bagautovljevoj pratnji; „kao da počeh nešto očekivati... ali, razume se, ne to, razume se, ne to... da će me zaklati!...“

„I zar je zbilja, zar je zbilja sve to istina! —uzvikivaoše on podižući glavu sa jastuka i otvarajući oči, — sve to što je taj... ludak juče natrabunjao o svojoj ljubavi prema meni, kada mu ono zadrhta podbradak, i kada se lupao u grudima pesnikom?“ „Potpuno istina“ — odluči on, neumorno se udubljujući i anališući; — „taj Kvazimodo iz T. bio je dovoljno glup i blagorodan za to, da se zaljubi u ljubavnika svoje žene, na kojoj za dvadeset godina ništa nije primetio! On je mene uvažavao devet godina, poštovao moju pamet, i pamtio moje „izreke“ — Gospode, a ja ništa o tom nisam znao! On juče nije mogao lagati! Ali, da li me je voleo juče kada me je uveravao da me v oli, i kad je rekao: „razračunajmo se?“ Da, od gnjeva me je voleo; i ta ljubav je najjača...“

„Ono, moglo je biti, i jamačno je i bilo tako, da sam ja na njega učinio kolosalan utisak u T, — baš kolosalan i vrlo ugodan utisak, i baš se s takvim Šilerom, u obliku Kvazimoda, i moglo takvo što dogoditi! On me je uvećao sto puta, jer sam ga ja suviše porazio u njegovoj filozofskoj usamljenosti...“ Interesantno bi bilo znati čime sam ga porazio. Zbilja, može biti novim rukavicama, i veštinom da ih oblačim. Kvazimodi vole estetiku, neobično je vole! Za poneku blagorodnu dušu su i rukavice dovoljne; naročito za te „večne muževe“. Ostalo će oni sami dopuniti po hiljadu puta, i pobiće se za vas, ako vi to zaželite... Kako visoko ceni on moje osvajačke sposobnosti! Možda su ga baš te moje osvajačke sposobnosti najviše i porazile. A onaj njegov uzvik, onda, posle poljupca: „Pa kad je već i taj, onda kome da se veruje!“ Posle takvog uzvika čovek mora postati zver!...“

„Hm! Došao čovek ovamo da se „zagrlji sa mnom i da se zaplače“ — kako se on sam na najpodliji način izrazio, to jest, on je išao da me zakolje, a mislio je da ide „da se zagrlji i zaplače“... I Lizu je doveo. A da sam slučajno i ja s njime zaplakao, on bi možda zbilja sve oprostio, jer njemu se strašno htelo da mi oprost!... Sve se to pri prvom susretu pretvorilo u pijano prenemaganje, i u karikaturu, i u podlo žensko kukanje zbog uvrede. (Ta rogove, rogove je sebi nad glavom napravio!) Zato i jeste dolazio pijan, da mi makar i s krivljenjem rekne što mu je na srcu; u treznom stanju to ne bi mogao... A kako je samo voleo da se prenemaže i zanosi! Samo što sam nije znao čime će se svršiti: hoće li me zagrliti, ili zaklati? Naravno, ispalo je (a to je najbolje) i jedno i drugo zajedno. Najprirodnije rešenje! —Da, priroda ne voli nakarade i izrode, i uništava ih „prirodnim rešenjima“. Najveći izrod — to je izrod s blagorodnim osećanjima. Ja to iz ličnog iskustva znam, dragi moj Pavle Pavloviću! Izrodu priroda nije nežna mati, nego, mu je maćeha. Priroda rodi izroda, ali umesto da se sažali nad njim, ona ga baš kazni, — i to valjano! I pristojnim ljudima se u naše vreme ne otkidaju t ako lako od srca sveoprostajne suze, a kamo li takvim kao što smo ja i vi, dragi moj Pavle Pavloviću!“

„Da, on je bio dovoljno glup da me odvede i kod svoje neveste, — Gospode Bože! Nevesta! U takvom se Kvazimodu samo i mogla zaroditi pomisao o „vaskrsnuću u nov život“ — uz pripomoć nevinosti madmoazel Zahljebinjine! Ali niste vi krivi Pavle Pavloviću, niste vi krivi: vi ste — izrod, i zato kod vas sve mora biti nakazno — i vaše mašte i vaše nade! No i ako je izrod, opet je posumnjao u svoje mašte, i zato i jeste bila potrebna visoka Veljčaninovljeva sankcija, sankcija sa poniznošću poštovanog čoveka. Bilo je potrebno Veljčaninovljevo odobrenje, potvrda od njega: da mašta nije mašta, nego sušta istina. On me je

poveo tamo iz visokog poštovanja, i verujući u blagorodnost mojih osećanja — verujući, može biti, da ćemo se tamo, pod kakvim žbunom, zagrliti i zaplakati, nedaleko od nevinosti. Da! Morao je naposljetku ipak, obavezan je bio taj „večni muž“: da kad bilo kazni sebe za sve, konačno, i zato se i jeste latio brijača: da bi sebe kaznio, — istina, iznenada, ali se ipak latio! „Ipak ga je ubo nožem, ipak se završilo time da je udario, u prisustvu gubernatora.“ Zbilja, da li je on već onda kad je pričao to o deveru, pomišljao na takvo što? I da li je bilo već nečega one noći kada je ustajao iz postelje, i stajao na sred sobe? Hm... Ne, on je stajao onda samo od komedije... Ustao je svojim poslom, a kad je video da sam se od njega uplašio, on mi deset minuta nije odgovarao, zato što mu je bilo vrlo prijatno, što sam se uplašio... E, tada mu je možda ipak prvi put došlo to u glavu, onda kad je stajao u pomrčini...“

„Pa ipak, da nisam juče na stolu zaboravio te brijače, — ništa ne bi bilo. Zar ne? Zar ne? Ta on me je ranije izbegavao, po dve nedelje mi nije dolazio; krio se od mene, žaleći me! Prvo je izabrao Bagautova, ne mene! Usred noći je skočio da mi tanjire greje, u nameri da se skrene — od noža ka nežnosti!... Hteo je i sebe i mene da spase — grejanim tanjirima!...“

I zadugo je još radila u tom pravcu bolesna glava toga nekad „svetskoga čoveka“, presipajući iz šupljeg u prazno, dok se naposljetku nije umirio. Sutradan se probudio sa istom glavoboljom, i sa potpuno novim i potpuno neočekivanim užasom.

Taj novi užas poticao je od neizbežnog ubeđenja koje se iznenada u njega ukorenilo, i sastojalo u tome: da će on, Veljčaninov (i svetski čovek) danas, sam, svojevolljno, otići Pavlu Pavloviću — zašto? Zbog čega? — Ništa dalje nije znao, i zbog odvratnosti nije hteo da zna; znao je samo toliko, da će se odvući tamo.

To ludilo — on to stanje nije mogao drukčije nazvati — razvilo se u tolikoj meri, da je dobilo, u koliko je to moguće, razuman oblik, i priličnu opravdanost: njemu se još od juče pričinjava kao da će se Pavle Pavlović vratiti u svoj stan, dobro se zaključati, i — obesiti se, kao onaj blagajnik o kome je pričala Marija Sisojevnja. Ta njegova jučerašnja fantazija, malo pomalo, pa se pretvori u njemu u besmisleno ali ogromno ubeđenje. — No što bi se taj ludak vešao? — prekidaše on sebe svaki čas. Padoše mu na pamet reči koje je nedavno izgovorila Liza. „Uostalom, i ja bih se, na njegovom mestu, možda obesio...“ — dođe mu ujedanput u glavu.

Svršilo se time što se on, umesto da ode na ručak, uputio Pavlu Pavloviću. — „Samo ću Mariju Sisojevnju zapitati“ — odluči on. Ali ne izišavši još ni na ulicu on zastade na kapiji:

— Zar zbilja, zar je zbilja to moguće! — viknu on pocrvenevši od stida. — Zar ja idem tamo da se „zagrlim i zaplačem?“ Zar je još samo ta besmislena odvratnost nedostajala svoj ovoj sramoti!

Ali od „besmislene odvratnosti“ ga spase providenje svih pristojnih ljudi. Tek što iziđe na ulicu, on se sukobi sa Aleksandrom Lobovim. Ovaj beše zadihan i jako uzbuđen.

— Ja pošao do vas! A šta je s našim prijateljem Pavlom Pavlovićem?

— Obesio se! — divlje progundā Veljčaninov,

— Ko se obesio? Zašto? — razrogači oči Lobov.

— Ništa... onako; — nastavite!

— Phi, do đavola, kako vam to čudno idu misli! Nije čovek ni pomislio da se obesi! (i zašto bi se vešao?) Naprotiv — otputovao je. Maločas sam ga namestio u vagon i otpratio ga.

Ih, da znate kako pije! Popili smo tri boce, i Predposilov je bio — ali kako taj pije, kako taj pije! Pevao je u vagonu, vas je spominjao, mahao nam rukom i rekao da vas pozdravimo... Ali, kako vi o tom mislite: da li je on ipak podlac, — a?

Mladić je bio pijan; zacrvenelo lice, sjajne oči, i jezik koji ga je rđavo služio, potpuno su o tome svedočili. Veljčaninov se zasmeha u sav glas:

— Dakle ipak su završili s bruderšaftom! Ha-ha! Zagrlili se i zaplakali! Ah, vi, Šiléri-poeti!

— Ne ismejavajte me, molim vas. Verujte, on se onoga potpuno odrekao! Bio je tamo i juče i danas. Napričao je mnogo koječega. Nađu su zaključali, — sedi na gornjem spratu. Vriska, suze — no mi nećemo popustiti!... Ali kako on pije, da znate kako pije! I da znate samo kakav je moveton,^[3] to jest, ne moveton, nego, kako ono beše?... I sve je vas spominjao. Ali kakav je on kad se uporedi s vama! Vi ste

ipak čovek na svom mestu, i zaista ste nekad pripadali višem društvu, i samo ste sad primorani da se uklonite, — zbog nemaštine, šta li... Đavo bi ga znao, ja sam ga slabo razumeo.

— A, dakle to vam je on, u takvim izrazima, o meni pričao?

— On — on, no ne ljutite se! Biti građanin — bolje je, nego biti čovek iz višeg društva. Ja to kažem zato, što danas čovek u Rusiji ne zna koga da poštuje. Priznajte i sami da je to velika bolest vremena: kad ne znaš koga da poštuješ — zar nije tako?

— Istina je, istina, a šta on?

— On? Ko! — Ah da! Zašto je on neprestano govorio: pedesetogodišnji, ali istrošeni Veljčaninov? Zašto: ali istrošeni, a ne: i istrošeni! I sve se smejao, i hiljadu puta je to ponovio. Kad je seo u vagon, zapevao je pesmu i zaplakao se — prosto odvratno; čak i žalosno, — onako pijan. Ah, ne volim budale! Počeo prošnjacima da razbacuje novac, za upokoj Jelisavetine duše — je li mu to žena, ko li je?

— Kći.

— A šta vam je to s rukom?

— Posekao sam se.

— Ništa, proći će. Zna li, đavo da ga nosi, dobro je što je otišao; ali smem se kladiti, da će se on tamo, gde bude otišao, opet odmah ženiti, zar ne?

— Pa eto i vi hoćete da se ženite!

— Ja? Ja sam drugo! — kakvi ste to vi, bogami! Ako je vama pedeset godina, onda je njemu sigurno šezdeset; tu je potrebna logika, dragi gospodine! A verujte, ranije, još odavno, ja sam bio čist slovenofil, iz ubeđenja, ali sad već očekujemo zoru sa zapada... E, do viđenja! Dobro što sam se sreo sa vama i ne ulazeći u kuću; neću ulaziti, ne zahtevajte to nemam vremena!...

I on pojuri dalje.

— Ah, šta ja to radim — najedared se mladić vrati; — ta on me je s pismom vama poslao! Evo pisma. Zašto niste došli da ga ispratite?

Veljčaninov uđe u kuću i otvori pismo koje beše adresovano na njega.

U omotu ni jedne reči ne beše od Pavla Pavlovića; tu beše neko drugo pismo, Veljčaninov poznade taj rukopis. Pismo beše staro, na požuteloj od vremena hartiji, sa izbledelim mastilom. To pismo je pre deset godina pisano njemu, u Petrograd, dva meseca posle njegovog odlaska iz T. Ali to pismo on nikad nije dobio; umesto njega, dobio je on ono drugo; to se moglo sad jasno videti iz sadržine požuteloga pisma. U tome pismu, Natalija Vasiljevna, praštajući se s njime za navek, — isto onako kao i u onom pismu što ga je Veljčaninov dobio — i priznajući mu da voli drugoga, ne skrivaše da je u drugom stanju. Naprotiv, kao utehu, obećavaše mu da će naći način da mu preda dete, kad ga rodi. Ona ga uveravaše da oni odsad imaju druge obaveze jedno spram drugog, da je njihovo prijateljstvo sad zanavek učvršćeno, —jednom rečju, logike beše malo, ali cilj je bio isti: da je on poštedi njegove ljubavi. Ona mu čak dozvoljavaše da može doći u T, posle godinu dana — da vidi dete. Bog zna usled čega se zatim predomislila, i zašto mu je poslala drugo pismo mesto ovog.

Čitajući pismo, Veljčaninov beše bled, ali zamislio je sebi i Pavla Pavlovića: kakav je mogao biti u onom trenutku kad je našao pismo, i kad ga je čitao prvi put pred otvorenom porodičnom šatulom od crnoga drveta, sa sedefnim ukrasima.

„Mora da je i on prebledeo kao mrtvac, — pomisli on, slučajno primetivši svoje lice u ogledalu; — mora biti da je čitao i zatvarao oči, pa onda najedared opet otvarao, u nadi da će se pismo pretvoriti u običnu belu hartiju... jamačno je tri-četiri puta ponovio pokušaj!...”

XVII

VEČNI MUŽ

Prošlo je skoro pune dve godine posle opisanoga događaja. Jednog prekrasnog dana susrećemo gospodina Veljčaninova u vagonu na jednoj od skoro sagrađenih železničkih pruga. On je putovao u Odesu da bi se video, radi rasonođenja, sa jednim svojim prijateljem, a ujedno i zbog druge, isto tako dosta prijatne stvari; nadao se da će s pomoću toga prijatelja udesiti sastanak sa jednom neobično interesantnom damom, sa kojom je još odavno želeo da se izblize upozna.

Ne upuštajući se u podrobnosti, ograničimo se samo primedbom: da se on mnogo preobrazio, ili, bolje reći, popravio, za te dve godine. Od ranije hipohondrije nije ostalo skoro ni traga. Od raznih „uspomena“ i briga, — posledica bolesti, — koje su počele ovlađivati njime pre dve godine u Petrogradu, za ono vreme kad mu parnica nije išla dobro — zaostao je u njemu samo neki potajni stid, od saznanja ranije malodušnosti. To saznanje je bilo opet neutralisano ubeđenjem: da toga više neće biti, i da o tome nikad niko neće doznati. Istina, on je onda bio napustio društvo, počeo se čak rđavo oblačiti, sakrio se negde od celoga sveta, i to su, naravno, svi приметili. Ali se uskoro javio s pokajanjem, a ujedno i sa tako preporođenim samopouzdanim izgledom, da su mu odmah „svi“ oprostili što se trenutno bio otpadio; čak su ga oni, kojima je bio prestao da se javlja, prvi poznali i pružili mu ruku, i to bez ikakvih raspitkivanja — baš kao da je za sve vreme bio negde daleko p o svojim domaćim poslovima koji se nijednog od njih ne tiču, i kao da se sad vratio.

Uzrok svim tim prijatnim i zdravim promenama na bolje, bio je, razume se, dobivena parnica. Veljčaninov je dobio svega šezdeset hiljada rubalja, — što, neosporno, nije velika stvar, ali je za njega bila vrlo važna: prvo i prvo, on je odmah opet osetio čvrstu podlogu pod sobom, i, umirio se duhovno; sad je već zasigurno znao da taj svoj poslednji novac neće proćerdati „kao budala“, kako je to uradio sa svoja dva prva kapitala, i da će mu to biti dosta za ceo život. „Ma koliko tamo tutnjala njihova društvena zgrada, i ma šta oni tamo trubili“ — mišljaše on nekiput, zagledajući i osluškujući sve čudne i neverovatne stvari koje su se događale oko njega po celoj Rusiji, — „makar se u šta preporođavali ljudi i misli, ja ako ništa drugo, ja ću uvek imati bar ovaj posni ali ukusni ručak za koji sada sedam, „tako sam za budućnost spreman“.

Ta sladostrasno negovana nežna misao, malo pomalo potpuno ovlada njime, i proizvede u njemu čak i fizički prevrat, da o duhovnom i ne govorimo; on sad izgledaše sasvim drugi čovek u poređenju sa onim „lenjivcem“ koga smo opisivali pre dve godine, s kojim su se počeli dešavati onako nezgodni događaji; — izgledao je veseo, samopouzdan, dostojanstven. One ružne borice, koje su počele da mu se nabiraju oko očiju i na čelu, skoro da su se zagladile; pa mu se i boja lica promenila, — postala belja, rumenija.

U ovome trenutku seđашe on na kanabetu u vagonu prve klase, i po njegovoj se glavi neprestano vrzla jedna prijatna misao: na idućoj stanici je raskrsnica, i nov put ide desno. „Kad bi na kratko vreme napustio pravi put, i skrenuo u desno, onda bi posle svega dve stanice mogao posetiti još jednu damu, koju poznaje, i koja tek što se vratila iz inostranstva, a sad se nalazi u njemu prijatnoj ali njoj vrlo dosadnoj palanačkoj usamljenosti; dakle, ukazivala mu se prilika da provede vreme ne manje zanimljivo nego u Odesi, tim pre što i ono neće uteći“... Ali on se još neprestano kolebaše i ne rešavaše se konačno; on „očekivaše podstrek“. Međutim stanica se približavala; a i podstrek ne zakasni.

Na ovoj stanici voz stoji četrdeset minuta, i putnici tu mogu ručati.

Na ulasku u čekaonicu prve i druge klase skupilo se, kao i uvek, mnoštvo nestrpljive publike koja se žurila, i desio se — možda opet po običaju, skandal. Jedna dama, neobično lepa i za putnicu nekud i suviše raskošno obučena, koja beše izišla iz vagona druge klase, skoro da je vukla za sobom jednog ulana, vrlo mladog i lepog oficirčića, koji joj se otimaše iz ruku. Mladi oficirčić beše vrlo pijan, a dama, po svojoj prilici njegova starija rođaka, ne puštaše ga od sebe, jamačno bojeći se da će odmah poleteti u bife gde se prodaje piće. Međutim, u onoj se gužvi sa oficiriom sudari jedan trgovčić koji je takođe bio pijan, i to pijan do odvratnosti. Taj trgovčić beše na ovoj stanici već evo drugi dan, pio je i bacao pare, opkoljen raznim društvom, i nikako da stigne na svoj voz, da pođe dalje. Ispade svađa, oficir vikaše, trgovčić psovaše, dama beše u očajanju, i, odvlačeći svog ulana od svađe, vikaše mu molećim glasom: „Mićenjka! Mićenjka!“ Trgovčiću se to učini i suviše skandalozno: istina, svi se smejahu, i trgovčić se nađe uvređen pre svega zbog uvređenog morala; kao što mu se odnekud činilo.

— Gle molim te: „Mićenjka!“ — izgovori on prekorno, podražavajući tanani glasić gospođin. — „Javno pred celim svetom — nije ih ni sramota!“

I prišavši posrćući k dami, koja beše poletela k prvoj stolici i već beše stigla da posadi kraj sebe i svog ulana — on prezrivo omeri pogledom oboje, i oteže kao da peva:

— Flandro jedna, flandro, sa otrcanim repom!

Dama vrisnu i žalosno pogleda oko sebe: očekujući da je ko uzme u zaštitu. Nju beše i sramota, a i bojala se; nadasve, oficir se ote sa stolice, i proderavši se kao besomučan jurnu na čifticu, ali se spotače o svoje rođene noge i skljojka natrag na stolicu.

Smeh se na sve strane pojačavaše, a niko i ne pomišljaše da priteče u pomoć; ali pomože Veljčaninov: on najedared dokopa trgovčića za gušu, i okrenuvši ga odbaci ga na jedno pet koraka od uplašene žene.

Time se skandal svršio; čifta je bio strašno zbunjen i prestravljen udarom i osvojnomo pojavom Veljčaninova; brzo ga odvedoše drugovi.

Gospodstvena fizionomija elegantno obučenog gospodina učini osvojan uticaj i na one što su se smejali: smeh prestade. Dama, crveneći i maltene uplakana, poče izjavljivati uveravanja o svojoj blagodarnosti. Ulan mrmljaše: „blгодарим, благодарим!“ — i već htede da pruži Veljčaninovu ruku, ali, mesto toga, najedared mu pade na pamet da se izvali na stolice i ispruži po njima noge.

— Mićenjka! — prekorno zakuka dama, pljesnuvši rukama.

Veljčaninov beše zadovoljan i događajem, i prilikama u kojima se desio. Dama ga interesovaše; to beše, kao što se moglo videti, dosta bogata palančanka; raskošno, ali neukusno obučena, i sa manirama malko smešnim, — taman sve ono što garantuje uspeh prestoničkom zanesenjaku, sa izvesnim namerama u pogledu žene.

Pustiše se u razgovor; dama vatreno pričaše i žaljaše se na svoga muža, koji se „najedared nekud iz vagona izgubio, te se stoga sve to i desilo, jer se on večito, kad treba da je tu, nekud izgubi“.

— Radi potrebe... — promrmlja ulan.

— Ah, Mićenjka! — pljesnu ona opet rukama. „No muž će izvući lutriju!“ — pomisli Veljčaninov.

— Kako se zove? Idem da ga potražim, — predloži on.

— Pavle Pavlović, — odazva se ulan.

— Šta? Vaš se muž zove Pavle Pavlović? — zapita Veljčaninov ljubopitljivo, i odjedared, poznata mu ćelava glava iskrnsnu između njega i dame. Namah izade Veljčaninovu pred oči bašta kod Zahljebinjinih, nevine igre i dosadna ćelava glava, koja se neprestano turala između njega i Nadežde Feodosijevne.

— Gde ste, za Boga! — histerički mu viknu žena. To beše Pavle Pavlović; začuđen i uplašen gledaše on u Veljčaninova, zbunivši se pred njim kao pred priviđenjem. Njegova zaprepašćenost beše takva da neko vreme očigledno ne shvataše ništa od onoga što mu jetko i brzo pričaše njegova ozlojeđena žena. Naposljetku, on zadrhta, i razumede svu svoju strahotu: i svoju krivicu, i krivicu Mićenjke, i to da je ovaj „mesje“ — dama tako nazivaše Veljčaninova — „bio za nas anđeo zaštitnik i spasilac, dok vi — vi večno nekud odete kad treba da ste tu,“ — Veljčaninov se zacereka.

— Pa ja i on smo drugovi — drugovi od detinjstva! — klicaše on začuđenoj dami, familijarno i

zaštitnički obuhvativši desnom rukom ramena Pavla Pavlovića koji se smejaše bledim osmehom, — zar vam nije govorio o Veljčaninovu?

— Ne, nikad nije govorio — zbuni se malko supruga.

— No, predstavite me, neverni družo, vašoj supruzi!

— To ti je, Lipočka, zbilja gospodin Veljčaninov, eto ti... — poče već, ali se zbuni i prekide Pavle Pavlović. Žena mu planu i pakosno sevnu očima, očevidno zbog „Lipočke“.

— Zamislite, nije mi ni poručio da se oženio, i na svadbu me nije pozvao, ali vi, Olimpijada...

— Semjonovna, — dodade Pavle Pavlović.

— Semjonovna! — odazva se najedared ulan koji beše zadremao.

— Vi mu oprostite, Olimpijada Semjonovna, mene radi, radi drugarskog sastanka... On je — dobar muž!

I Veljčaninov drugarski potapša Pavla Pavlovića po ramenima.

— Ja sam, dušice, ja sam samo za časak... zaostao... poče da se izvinjava Pavle Pavlović.

— I ostavili ženu da je sramote! — odmah prihvati Lipočka, — kad treba, vas nema, a gde ne treba, vi ste tamo.

— Gde ne treba — tu je, gde ne treba... gde ne treba... — potvrđivaše ulan.

Lipočka je jedva disala od uzbuđenja; ona je i sama znala da nije lepo takve stvari raspravljati pred Veljčaninovima, i crvenela je, ali se nije mogla savladati.

— Gde nije potrebno, vi ste i suviše oprezni, i suviše oprezni! — otrže joj se iz grudi.

— Ispod postelje... traži ljubavnike... ispod postelje — gde ne treba... gde ne treba... najedared se i Mićenjka strašno razžesti.

Sa Mićenjkom, šta su znali da rade! Uostalom, sve se lepo svrši; svi se međusobno upoznaše. Pavla Pavlovića poslaše po buljon i kavu. Olimpijada Semjonovna objasni Veljčaninovu: da oni sad idu iz O., gde služi njen muž, u njihovo selo, na dva meseca; da je to od ove stanice udaljeno svega četrdeset vrsti, da tamo imaju divnu kuću i vrt, da će im doći gosti, da imaju i susede, i kad bi Aleksije Ivanović bio tako dobar da pristane da ih poseti „u njihovoj osami“, ona bi ga dočekala „kao anđela hranitelja“, jer ona ne može bez groze da se seti šta bi bilo da... i tako dalje, i tako dalje, —jednom rečju „kao anđela hranitelja...“

— I spasitelja, i spasitelja, — vatreno ponavljaše oficir.

Veljčaninov učtivo zahvali i odgovori: da on uvek pristaje, da je on sasvim besposlen, i lenština, i da mu poziv Olimpijade Semjonovne i suviše laska. Zatim odmah otpoče veseo razgovor u koji s uspehom uplete dva tri komplimenta. Lipočka pocrvene od zadovoljstva, a čim se vratio Pavle Pavlović, ona mu ushićeno objavi da je Aleksije Ivanović bio tako dobar pa je primio njen poziv: da pogostuje kod njih na selu jedno mesec dana, i da je obećao da će doći kroz nedelju dana.

Pavle Pavlović se zbunjeno osmehnu i očuta. Olimpijada Semjonovna sleže ramenima i diže oči k nebu. Naposletku, rastadoše se: još jedanput zahvalnost, opet „anđeo hranitelj“, opet „Mićenjka“, i Pavle Pavlović odvede ženu i oficira u vagon. Veljčaninov zapali cigaru i poče šetati po peronu; on je znao da će Pavle Pavlović odmah doći da govori s njim, dokle zvono ne zazvoni. Tako se i dogodilo. Pavle Pavlović se uskoro pojavi pred njim, sa uznemirenim pitanjem u očima i u svoj fizionomiji. Veljčaninov se zasmija, „prijateljski“ ga uze pod ruku, i privukavši ga do najbliže klupe, sede na nju zajedno s Pavlom Pavlovićem. On sam ćutaše; hteo je da Pavle Pavlović počne prvi.

— Dakle vi ćete nam u goste? — promrmlja on, sasvim otvoreno prelazeći na stvar.

— Znao sam to! Ništa se nije promenilo! — zasmija se Veljčaninov; — a zar ste vi — potapša ga on opet po ramenu — zar ste vi ma i na trenutak mogli pomisliti ozbiljno: da vam ja zaista dođem u goste, i to još na mesec dana, ha-ha!

— Dakle vi — nećete doći! — uzviknu on nimalo ne skrivajući svoju radost.

— Neću, neću! — zadovoljno se smejaše Veljčaninov.

U ostalom, on ni sam nije razumevao šta mu je baš toliko smešno, ali što docnije, njemu dolazaše sve više da se smeje.

— Zar... zar vi to ozbiljno govorite? — I rekavši to, Pavle Pavlović čak poskoči s mesta u strahujućem očekivanju.

— Pa rekao sam, da neću doći! — e, baš ste vi neki čudan čovek!

— Ali kako ću... ako je tako, kako ću da kažem to Olimpijadi Semjonovnoj, kad vi kroz nedelju dana nećete doći, a ona će vas čekati?

— Čudna mi čuda! Recite da sam slomio nogu, ili takvo nešto.

— Neće poverovati — tužnim glasom oteže Pavle Pavlović.

— A vi ćete već dobiti svoje? — neprestano se smejaše Veljčaninov; — ali ja primećujem, jadni moj prijatelju, da vi opet drhćete pred vašom suprugom — a?

Pavle Pavlović pokuša da se osmehne, ali mu to ne ispade za rukom. Što se Veljčaninov odrekao svoje posete — to, naravno, beše dobro; ali što hoće da zalazi u intiman govor o supruzi — to je već rđavo. Pavle Pavlović se iskrivi; Veljčaninov to primeti. Međutim, zazvoni već i drugo zvono; iz kupea se začu tanak glasić koji uznemireno pozivaše Pavla Pavlovića. On se uzvrpolji na mestu, ali ne pođe na poziv, očekujući od Veljčaninova — po svojoj prilici, da ga još jedanput uveri da neće doći.

— Kako je devojačko prezime vaše gospođe? — zapita Veljčaninov, kao da nikako ne primećavaše uznemirenost Pavla Pavlovića.

— Našega blagočinog je to kći — odgovori on, zbunjeno bacajući poglede na vagone i osluškujući.

— A, razumem, zbog lepote. Pavle Pavlović se opet iskrivi. — A ko vam je taj Mićenjka?

— Pa, tako; naš daleki rođak, to jest moj, sin moje sestre od strica, Bog da joj dušu prosti, Golupčikov, ražalovan je zbog izgreda koje je pravio, a sad je opet proizveden; mi smo ga protežirali... Nesrećan mladić....

„Tako dakle, sve je u redu; baš kao što treba!“ — pomisli Veljčaninov.

— Pavle Pavloviću! — začu se opet poziv iz vagona, i to već sa dosta razdraženim tonom glasa.

— Pale Paloiću! — začu se drugi, promukli glas. Pavle Pavlović se opet uznemiri i uzvrpolji, ali Veljčaninov ga čvrsto uhvati za lakat i zadrža ga.

— A šta mislite, ako ja sad odem i sve ispričam vašoj ženi: kako ste me ono hteli zaklati — a?

— Šta vam je, šta vi to govorite! — strašno se uplaši Pavle Pavlović, — da vas Bog od toga sačuva.

— Pavle Pavloviću! Pavle Pavloviću! — začuše se opet glasovi.

— E, sad idite! — pusti ga naposletku Veljčaninov, još se neprestano dobrodušno smejući.

— Dakle, nećete doći? — skoro u očajanju prošapta poslednji put Pavle Pavlović, i čak sklopi ruke pred njim, kao ono nekada, moleći ga.

— Kad vam se kunem, neću doći! Trčite, jer ćete stradati!

I on mu široko pruži ruku, — pruži i zadrhta: Pavle

Pavlović je ne prihvati, čak trže svoju.

Zazvoni treće zvono.

U jednom trenutku se sa obojicom nešto čudno dogodi; obojica kao da se preobraziše. Kao da se prekide i da zadrhta nešto u Veljčaninovu, koji se pre jednog minuta onako smeja. On snažno i gnjevno dohvati Pavla Pavlovića za rame.

— Kada vam ja, ja pružam ovu ruku, — pokaza mu on dlan svoje leve ruke na kojoj je ostao velik i vidan ožiljak od posekotine — onda biste je slobodno mogli prihvatiti! — prošapta on uzdrhtalim i prebledelim usnama.

I Pavle Pavlović preblede, i njemu usne zadrhtaše. Nekakvi grčevi mu preleteše preko lica.

— A Liza? — promrmlja on brzim šapatom — i najedared mu zaigraše usne, obrazi i brada, i suze mu grunuše iz očiju.

Veljčaninov stojaše pred njim kao stubac.

— Pavle Pavloviću! Pavle Pavloviću! — vapijahu iz vagona baš kao da su nekoga klali — i najedared se

začu zviždaljka.

Pavle Pavlović se trže, pljesnu rukama i potrča kao bez glave; voz je već krenuo, no on se ipak nekako uhvati za nj, i uskoči u svoj vagon. Veljčaninov ostade na stanici, i tek pred veče otputova, sačekavši drugi voz, pređašnjom prugom.

Na desno, ka poznanici, međutim, ne pođe — bio je i suviše rđavo raspoložen. No posle je vrlo žalio!

Napomene

[1] Nevaljalac.

[2] Otmenost nameće.

[3] mauvals ton, nepristojno, isukusno.